

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2015

Հ. ՄԵԼԻՔ - ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ

ՄԻ ԳՏՈՅՏ

ՃԱԳՈՆՈՒ Մ

910.4
Մ-47

I a^p

2461

Հարգելի պրիմեր և պարագե Հարգելի 10 NOV 2011

Մե յարգանքով

910.4

Մ-47

աճ՝ Մի

Հեղինե Մելիք-ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ

Իր Բիժիսիս

10 Տպիս.

ՊՏՈՅՑ

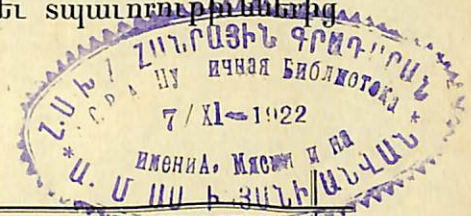
ՃԱՊՈՆՈՒՄ

1004
189236

9

Իմ յուեից և սպաւորութիւնեից

Հրատարակութիւն
«ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ ԵՆ ԸՆԿ.»
Ընկերութեան

ԹիՖլիզ

Էլեհրատարձ սպարան «ՀեՐՄԷՍ» ընկեր., Մաղարեան փողոց 15.

1905

89

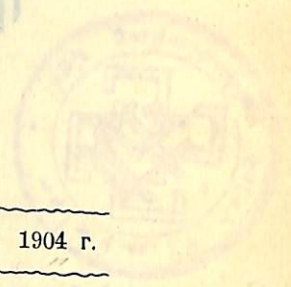
27 JUN 2013

703 704 00

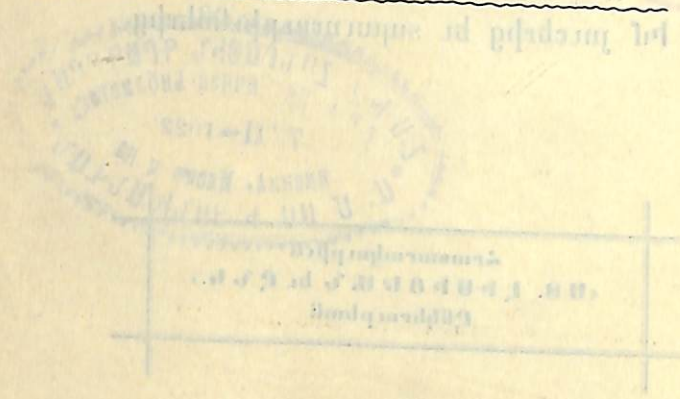
საქართველოს რევოლუციური დემოკრატიული რესპუბლიკის

შენიშვნა

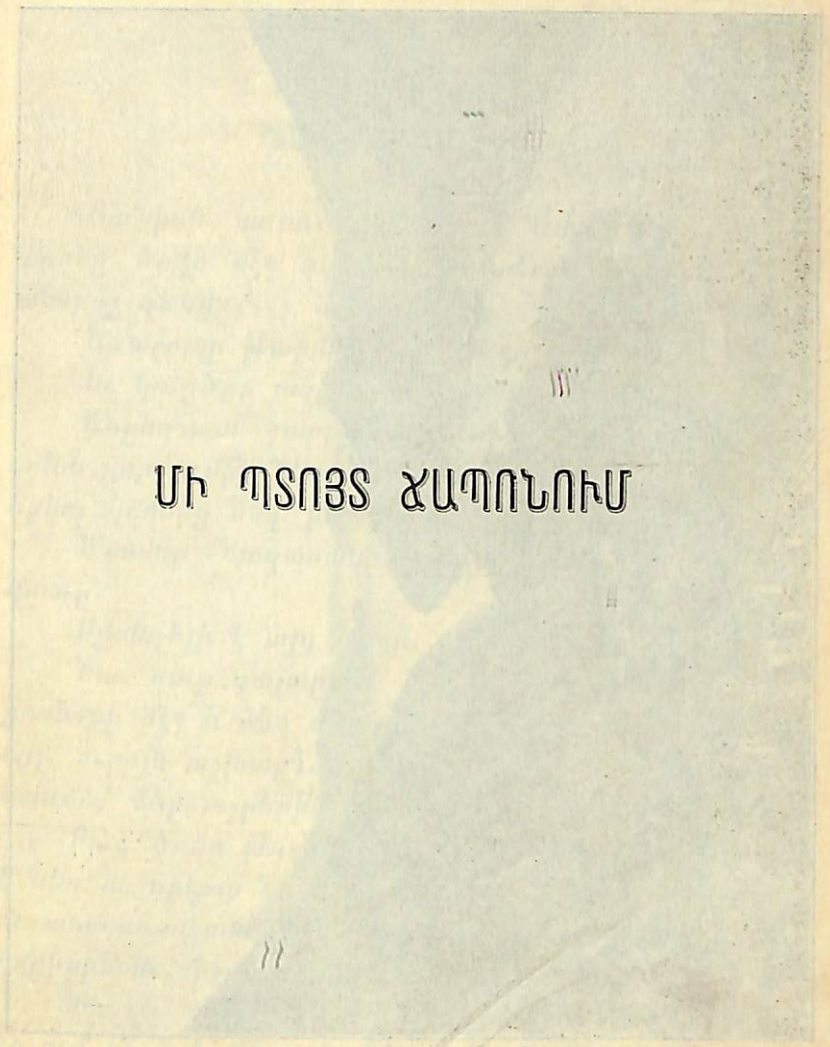
საქართველო

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 23 декабря 1904 г.

ს ა რ ე ბ ა რ ი ა

სი ღონის ჯაჭოლნი

საქართველოს რევოლუციური დემოკრატიული რესპუბლიკის

Չոգենաւը առաջ է գնում այդ իրար հիւսուող կանաչի խիտ ցանցի միջով, յամառ ու անխնայ պատրուտելով նրան:

Կողեակները առաջ են վազում աջից, ձախից, դէմ են տալիս իրանց կուրծքը նրա ճամփին, կարծես ուզում են առաջը կտրեն, կանգնեցնեն շոգենաւի արագ ընթացքը: Բայց յանկարծ նորից բացւում է բարակ նեղուցը—և նորից առջևդ գմբուխտ կղզիներ:

Վերջ չկայ քմահաճ գալարներին: Չոգենաւի պտուտակի ամեն դարձին տեսարանը փոխւում է: Դէմ եկող ամեն մի հրանդան բերում է իր հետ և մի նոր անակրնկալ:

Երբեմն նաւակների մի ամբողջ շարք է, որ խրմբւել է մանրիկ խորշում ձկնորսի խրճիթի տակ, երբեմն մի գերեզմանոց, որ սարն ի վեր է մագլցում, կամ ճգնաւորի լռիկ խուցը, որ գաղտուկ ցած է նայում անտառակի թագուն անկիւնից:

Թէև օրը շատ վաղ էր դեռ, բայց մեր շոգենաւի ամբողջ բնակչութիւնը դուրս էր թափւել տախտակամածը, որ գմայլէ առատօրէն մեր դէմ բացւող տեսարանով ու այդ սար ու ծովի իրար գրկող գոյներով, որոնք աւելի էին գեղեցկացել «ծագող արևի» ճառագայթների տակ:

Մի առանձին պարզութիւն, փափկութիւն ու իղիլիկ անդորրութիւն է բուրում այդ ոչ-բարձր կենսուրախ սարերից, այդ օրօրուն մեղմ ծովից և երկընքի ջինջ կապոյտից:

Ո՛չ մի խիստ բեկուղ գիծ չի խանգարում նկարի փափուկ ներդաշնակութիւնը, չի գրգռում դիտողի երևակայութիւնն ու ջիղերը:

Ամեն ինչ կարծես ձգտում էր ճամփորդին էլ ներշնչելու մի խաղաղ ու գւարթ տրամադրութիւն՝ այդ ժպտուն, կանաչ աշխարհը մտնելիս:

Կեանքը հետզհետէ զարթնում էր ծոցում: Զօնկերը ծալաւոր առագաստները բացած սլանում էին մեր մօտից ու շտապում բաց ծովը ձկան որսի:

Ճապոնական երկճեղ վերջով նաւակները ճօճւելով լող էին տալիս ամեն ուղղութեամբ: Ծովի կապոյտի վրա որոշակի գծագրւում էր դեկավարի բնօրոշ կերպարանքը, որը կանգնած կառավարում էր միակ թիւն, որը միևնոյն ժամանակ և դեկի պաշտօն էր կատարում:

Նրա ընկերները մէկը միւսի ետեից դուրս էին սողում փոքրիկ խցիկից, որ անխուսափելի է ճապոնական ամեն մի նաւակի վրա, և սիրալիբ ժպիտով նայում էին մեր ետեից:

Մի ոլոր էլ, և ահա երևացին ուէյզում կանգնած մեծ նաւերի կայմերն ու ծխնելոյզները. սա՛ նազասակիին մօտ լինելու նշանն էր:

Նեղուցը յանկարծ բացւում է:

Քաղաքը ինքը մեր դէմ է լողում և շուտով պատում է մեզ օղակի պէս:

Ամերիկեան կրէյսերը, որի մօտով մենք անցնում ենք, նւազում է ի պատիւ մեզ ուսական օրհներգը,

որին շուտով յաջորդում է ամերիկական ազգային երգը, հնչուն ու սահուն կերպով փուսելով ծովի վրա: Բայց ընդհանրապէս շատ քիչ շարժում կայ ծոցում ամառայ շնորհիւ:

Ռէյդում կանգնած են մի քանի կէտորս նաւեր, երկու-երեք ճապոնական սովորական շոգենաւ, այլ և լայն ծոցի խորքում միայնակ կանգնած է ֆրանսիական մի գեղեցիկ զրահակիր:

Բոլորովին այլ պատկեր է ձմեռը, երբ այդ ծոցի մէջ աշխարհի ամեն կողմից հաւաքւում են ռազմական տորմիդները: Այն ժամանակ օդի մէջ ծածանւում են հազարաւոր գոյնզգոյն զրօշակներ. ծովը կենդանանում է փորձեր անող մակոյկներով, սուր ճշում են շոգեմակոյկների սուլիչները, որոնք զինուորական հիւրերին մի նաւից միւսն են փոխադրում. նրանց ետևից թնդում է հրադէնների զարկը, որը մի ճշմարիտ թնդանօթաձգութիւն է դառնում, երբ ծոց է մտնում մի նոր կրէյսեր:

Իսկ այժմ ամեն-ինչ հանդիստ է ու խաղաղ:

Լսում է միայն ջրերի ճողփիւնը մօտից սլացող ջօնկի տակ, և կրկին լուռ է:

* * *

Խարխախ ձգեցինք:

Ճապոնական նաւակների, «ֆունէների» մի ամբողջ արշաւ շրջապատում է մեզ ու տիրում է մեր նաւին:

Ամեն կողմից առջեղ բուսնում են փոքրիկ շարժուն մարդիկ իրենց երկար շորերով ու խոր ծունկի տալով՝ բարեւում են քեզ իրանց բարի ժպիտովը:

Ոմանք գալիս են յանձնարարական քարտերով, որոնց վրա գրւած է ռուսերէն, թէ պ. Տակասիմա կամ Մերուտակի լաւ լացք է անում, արագ ու վարպետօրէն կարում է հագուստ, կամ կարող է հիանալի առաջնորդ դառնալ ու ցոյց տալ քաղաքի բոլոր նշանաւոր տեղերը:

Քարտի տակը փայլում է յանձնարարողի ստորագրութիւնը, սովորաբար մի ծովային սպայի:

Սակայն խուժողների մեծ մասը ապրանք է բերում: Նրանք տիրում են տախտակամածին, բաց են անում իրանց անհամար կապոցները, արկղիկները, և ճամփորդի զարմացած հայեացքի դիմաց դուրս են գալիս մէկը միւսի ետևից սիրուն օրիժինալ փոքրիկ իրեր:

Տախտակամածը ամբողջովին մի եռուն խանութի է փոխարկւում: Ամեն կողմ կանոնաւոր կերպով շարւած են յատակին սափորներ, ալբօմներ, արկղիկներ, և նրանց մօտ ճապոնացին, որ ծունկի նստած հանդիստ սպասում է յաճախորդին:

Ինձ ամենից շատ զարմանք էր պատճառում այդ իրերի չափազանց էժանութիւնը, որ բնաւ չէր համապատասխանում աշխատանքի մեծութեանը: Ու բոլորովին անհասկանալի էր թւում, թէ ինչպէս նրանք կարողանում են դիմանալ, երբ այդքան ցած

են գնահատում իրանց աշխատանքը:

— Ասացէք խնդրեմ,— դարձայ ես վերջապէս իմ ծանօթ մի նաւապայի, որ մտազբաղ կանգնած էր այդ ընդհանուր շարժման մէջ.— ինչն է ստիպում ճապոնացուն, որ այդպէս քիչ գնահատի իր աշխատանքը: Ի՞նչ է մնում նրան այս առուտուրից:

— Դուք մոռանում էք, ազնիւ օրիորդ,— առարկեց ինձ նաւապան մի մեղմ ժպիտով.— մոռանում էք, որ ճապոնացու կեանքը շատ է պարզ. ինչին է հարկաւոր շատ ստանալը, երբ իր պէտքերն էլ ամենևին բարդ չեն:

— Իսկն ասած, այդ իրերը աւելի չարժեն,— միջամտեց արհամարհոտ շեշտով մի նիհար ու մաղձոտ պարոն, որ կանգնած էր քիչ հեռուն.— դրանք այժմ դրաւում են ձեզ իրանց զեղեցիկ գոյներովն ու էժանութեամբը. միայն գիտէք, ինչպէս շուտ են կոտորւում: Արդէն նրանց ոչ մի բանը դիմացկուն չէ: Ապա, որ ասում եմ, այս ժողովուրդը չափազանց անբարեխիղճ է:

— Ի՞նչպէս կարող էք այդպէս թեթեւ կերպով պախարակել մի ամբողջ ժողովուրդ,— տաքացաւ նաւապան.— կարո՞ղ էք ուրանալ, թէ այս իրերի վրա մեծ աշխատանք է դրւած, այն էլ ինչ նստուկ, մանր ու յամառ աշխատանք: Ոչ, պարոն, ճապոնացու անբարեխղճութեան մասին խօսելն անգամ մեղք է: Դուք մեղադրում էք, որ նրանց շինածը յաւիտենական չէ: Բայց ի՞նչու: Մենք, իբրև եւրոպացիք, ամե-

նից առաջ տեւական ու դիմացկուն լինելու ետևից ենք ընկնում, դիզում ենք այնքան անպէտք ու աւելորդ առարկաներ, որոնք մեզանից շատ աւելի են ապրելու: Մենք ընդհանրապէս խիստ ենք կապւած կեանքին ու կեանքի մանր բաներին. այդ պատճառով էլ մահը մեզ համար կարծես միշտ յանկարծակի է գալիս, իբրև մի անակնկալ, երկնքից ընկած բան: Այլ է ճապոնացու հայեացքը: Նա հէնց իր մանկութիւնից նայում է իր կեանքին, ինչպէս մի արագ անցնող ու ժամանակաւոր բանի, ու՞ դրա համար մեզպէս երբէք մեծ կարևորութիւն չի տալիս այս աշխարհի բաներին: Ի՞նչու այդչափ հոգ տանենք իրերի տեւականութեան մասին, մտածում են նրանք, երբ մենք ինքներս տեւական չենք:

— Ի՞նչէք, օրիորդ,— խօսքը շարունակեց նա դառնալով ինձ.— այս տեսակէտից խիստ բնորոշ է ճապոնական այբուբէնը:

— Ի՞նչպէս.

— Լսած չէք. դա մի ոտանաւոր է. այ, մօտաւորապէս կարելի է թարգմանել. «Գոյնն ու բոյբը կորչում են. մեր կեանքում ինչն է մշտական: Այսօրն էլ սուզեց ոչնչութեան անդունդը. դա երազի մի անկայուն նմանութիւն էր և իր ետևից ոչ մի հետք չը թողեց»: Այս խօսքերը երեխաները կրկնում են շարունակ դպրոցում, և այս խօսքերի դրոշմը մնում է նրանց սրտում ամբողջ կեանքի մէջ: Այդ կնիքը դրւած է նրանց բովանդակ կենցաղի վրա, նրանց

պարզ ու ազատ նիստ ու կացի, նրանց բնակարանները վրա, որոնք այն աստիճան թեթև և օդային են, որ ամեն մի անզլիացի նաւաստի ուսովը կարող է տեղիցը հանել. նոյն կնիքն է նրանց ամուսնական կապերի վրա, որ այնպէս հեշտ խզելի է:

— Զարմանալի է, — ընդհատեցի ես, — որ այս տեսակ հայեացքը նրանց մուայլ չի դարձնում:

— Ի՞նչու. ընդհակառակը, դա շատ բնական է: Ապագայի խախուտ լինելը մարդ որքան խորն է գիտակցում, այնքան աւելի սիրով է փարում ներկային:

*
*
*

Մինչդեռ վերնախւտում (տախտակամածի ետեւի մասում) առևտուրն էր տիրել, սպարդէկի (միջի մասի) վրա եռում էր աշխատանքը: Այստեղ ածուխ են բեռնում, միւս կողմից ջուր են քաշում շոգենաւ:

Ածուխի նաւը կանգնած է մեր շոգենաւին կից, ու մի երկու տասնեակ ճապոնացի յարդէ գլխարկները գլխներին կանգնած են խիտ շարքով նեղ տախտակի վրա՝ ածխանաւի դողից սկսած մինչև շոգենաւի տախտակամածը: Նրանք անց են կացնում ձեռքէ ձեռք ածուխի զամբիւղները, որոնք կարծես սլանում են օդի մէջ, և գործը առաջ է սլանում մի զարմանալի աշխոյժով:

Ջուրը քաշում են մի փոքրիկ նաւակից, ուր բա-

նում էին մարդ ու կին, ամեն մէկը իր ջրմուղի գըլխին: Պինը մարդուց պակաս չէր աշխատում, մերթընդ մերթ նայում էր դէպի մեզ մի լայն ժպիտով, որի միջից, աւանդ, երևում էին մուրի նման սև ատամները, իբրև ամուսնական հաւատարմութեան գերագոյն նշան: Դա մի սովորութիւն է ճապոնում, որ կինը ցոյց տալու համար, որ բացի իր մարդուց ոչ ոքի դուր գալու ցանկութիւն չունի, սեացնում է իր ատամները:

Հասաւ ժամանակը ավիւր ելնելու:

Իմ ուղեկիցներին ճանկել էր արդէն մի ճապոնացի, որ խոստանում էր մեզ առաջնորդել ուսական խոհանոց ունեցող մի հիւրանոց:

Սանդուխի տակ նաւակների մի այնպիսի խիտ բազմութիւն էր հաւաքւել, որ ստիպւած էինք անցնելու մի ամբողջ շարքի վրայից հասնելու համար վերջապէս ետեւի ազատ նաւակներից մէկը:

Նաւավարը թուաւ նաւի վերջը, ձեռք առաւ թիակը, որ միաժամանակ ղեկի ղերն էր կատարում, ու մեր նաւակը թափ-թափ տալով դէպի ավիւր շարժւեց:

Սրախօսները Վլադիվոստօկում ֆունէին «ЮЛИ-ЮЛИ» են ասում, որովհետև զնալիս այնպէս է ճօճւում, որ որոշ աստիճանի հմտութիւն պիտի ունենաս առանց մի բանից բռնելու ոտքի վրա մնալու համար:

Եւ ահա աւելի ու աւելի մօտենում է մեզ տափարակ ավիւր իր փայտակերտ շէնքերով:

Մարուր քարափը ձգւում է եզերքին՝ խուզւած ծառերով սուերաւորւած:

Այստեղ են ընդհանրապէս եւրոպական առեւորական հաստատութիւնները, բանկերն ու գանազան այգ կարգի շէնքերը: Իսկ աւելի վեր, սարի լանջին, ցրւած են եւրոպական վիլլաներն ու դեսպանատները իրանց գանազանագոյն ծածանւող դրօշակներով:

Շէնքերը թէև եւրոպական են, բայց նրանց վրա մի ինչ-որ ճապոնական դրոշմ կայ: Նրանք բոլորը աչքի են ընկնում իրենց շինւածքի մի առանձին թեթևութեամբը, որի շարժառիթը ձապոնում յաճախ կրկնող երկրաշարժներն են:

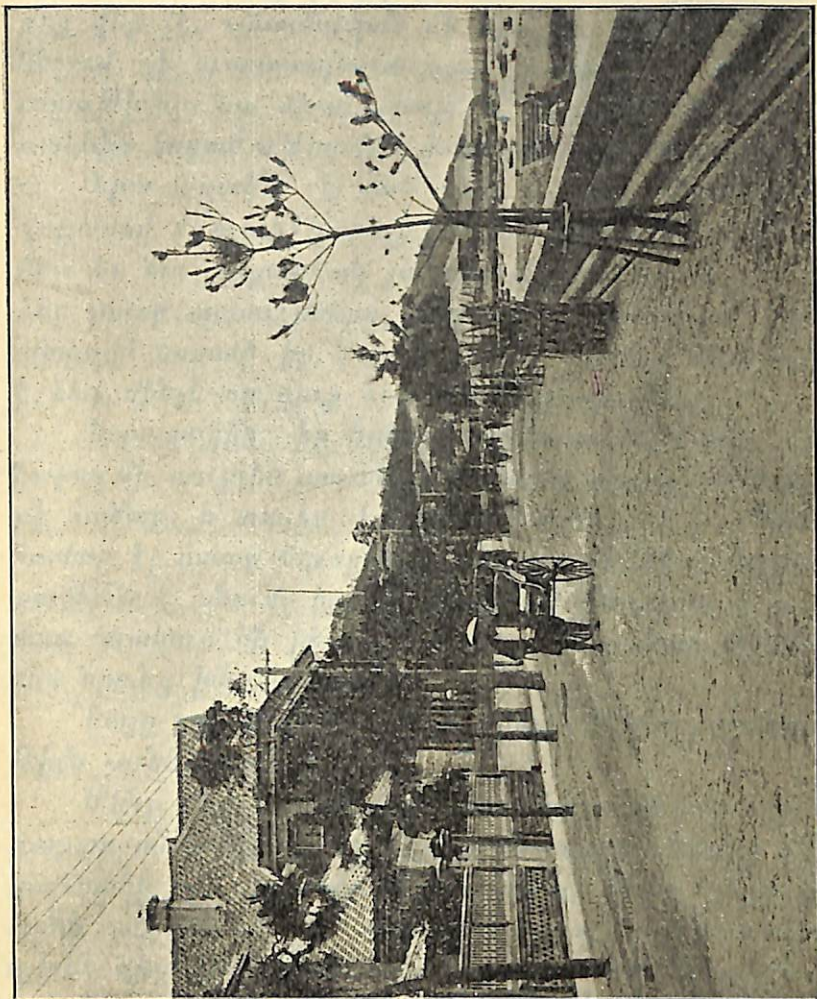
Մենք կանգ առանք վերջապէս քարէ նաւամատոյցի առաջ: Մեր ափի վրա երևալը ամեն կողմից դէպի մեզ քաշեց լծւորների (ջինրիկիշաների) մի ահագին բազմութիւն, որոնք ճարտարախօս ժպիտով մատնանիշ էին անում իրանց մանրիկ կառքերի վրա:

Անշուշտ լսել էք, որ ձապոնում, ձիերի սակաւութեան պատճառով, ամբողջ մի դասակարգ կայ, որ նրանց պաշտօնն է կատարում:

Կառքերը խիստ փոքր են, միայն մի մարդու նստելու համար. ջինրիկշան բռնում է նրա երկայն թևերից և արագ վագ է տալիս, ոտները թափահարելով իսկական ձիու պէս:

Բոլորովին հարթ ու յարմար խճուղին ձգւում է ժապաւէնի պէս, որի վրայով երկանիւ թեթև կառքը գլորւում է շատ հեշտ ու առանց առանձին ջանքի:

Ն Ա Ք Ա Ս Ա Կ Ի Ք Ա Դ Ա Փ

Վերցրինք երկու սենեակ, մարդագլուխ երկու դօլլար, ուտել-խմելով:

Հազիւ էինք տեղաւորել, որ մեզ ճաշի կանչեցին: Սեղանին նախագահում էր տեսքոտ ու բարձրահասակ տանտիկինը, ծագումով սիբիրուհի: Նա արդէն վաղուց էր ապրում ձապոնում և ծառաների հետ բոլորովին ազատ խօսում էր ճապոներէն:

Սեղանակիցները բացառապէս ռուսներ էին, որոնք ոչ մի կերպ չէին կարողացել ընտելանալ անգլիական կերակուրներին, քանի որ շոգենաւներում ամեն տեղ ճաշը անգլիական է, և հիմա բոլոր սրտով ուրախ էին, որ վերստին սեղանի վրա տեսնելու են ռուսական կաշան ու շիին:

Խօսակցութիւնը բնականաբար դառնում էր գրլխաւորապէս ձապոնի շուրջը:

Տանտիկինը բացատրում էր իր տեսութիւնները ճապոնացիների մասին, ասում էր, թէ նրանք խիստ փափկանկատ են և ծիծաղելի դառնալու չափ քաշուող են փողային հարցերում:

— Գալիս է օրինակ մի արհեստաւոր կամ բանւոր վարձը ստանալու. փոխանակ ուղղակի իր գալու նպատակը յայտնելու, նա քաշքշում է, հագում:— Ի՞նչ ես ուզում, հարցնում ես զարմացած: Պատասխան՝ ոչ մի բառ: Նա միայն ոտից ոտ է անցնում, ու լսում է նրա թեթեւ չոր հազը, մինչև որ նրա դէմքին դրոշմած շփոթութիւնից, վերջապէս գլխի ես ընկնում, թէ բանն ինչումն է:

Երբ սեղանից ելանք, դուրան արդէն կիսով չափ մոլթն էր: Փափուկ ջերմ գիշերը իջնում էր նազասակիի վրա և շուտով բոլորովին պարուրեց ամբողջ քաղաքը:

Բայց մինչև ուշ գիշեր կեանքը չէր դադարում փողոցներում: Շարունակ փայլկտում ու արագ անց են կենում վազող ջիների թղթէ լապտերները. հեռուից լսում են օտարազգի հարբած նաւաստիների խուպոտ ձայները և փողոցային մանրավաճառի ականջ ծակող ճրուռանի ձայնը:

Մեր հանդիպակաց տան բաց պատուհաններից գէպի մեզ էին գալիս մի երգի յստակ ուժեղ հնչիւնները, որոնց ընկերակցում էր Ֆիս-հարմօնիայի ներդաշնակ նւագը:

— Երգողն ո՞վ է. — հարցրի տանտիկնոջից:

— Գիտէք, — ասաց նա, — այդ տան մէջ հաւաքւում են քաղաքում մնացած անգլիացի նաւաստիները, և անգլուհիք գալիս են երգելու հարբեցութիւնից նրանց քիչ հեռու պահելու համար:

Մեր փողոցի դուռը ամբողջ գիշերը բաց էր. բաց էին նաև բոլոր պատուհանները, և ես իմ անկողինը մոծակներից պաշտպանող ցանցի տակից երկար ժամանակ լսում էի փողոցից անցնող ճապոնացիների փայտէ կօշիկների թխթխկոցը:

Ուրիշի սեփականութիւնը սուրբ է համարւում ճապոնացու աչքում, և կարող ես հանգիստ բնել պատուհաններդ բաց:

ՄԻ ՊՏՈՅՑ ԲԱՂԱՓՈՒՄ

Առաւօտը շատ վաղ ջինրիկիշանները արդէն խըմբւել էին լուսամուտների տակ, ուշադիր մեր դուրս գալուն, և հէնց որ երեացինք դռների մէջ, նրանք ուրախ վազ տւին դէպի մեզ, իրար առաջը կտրելով:

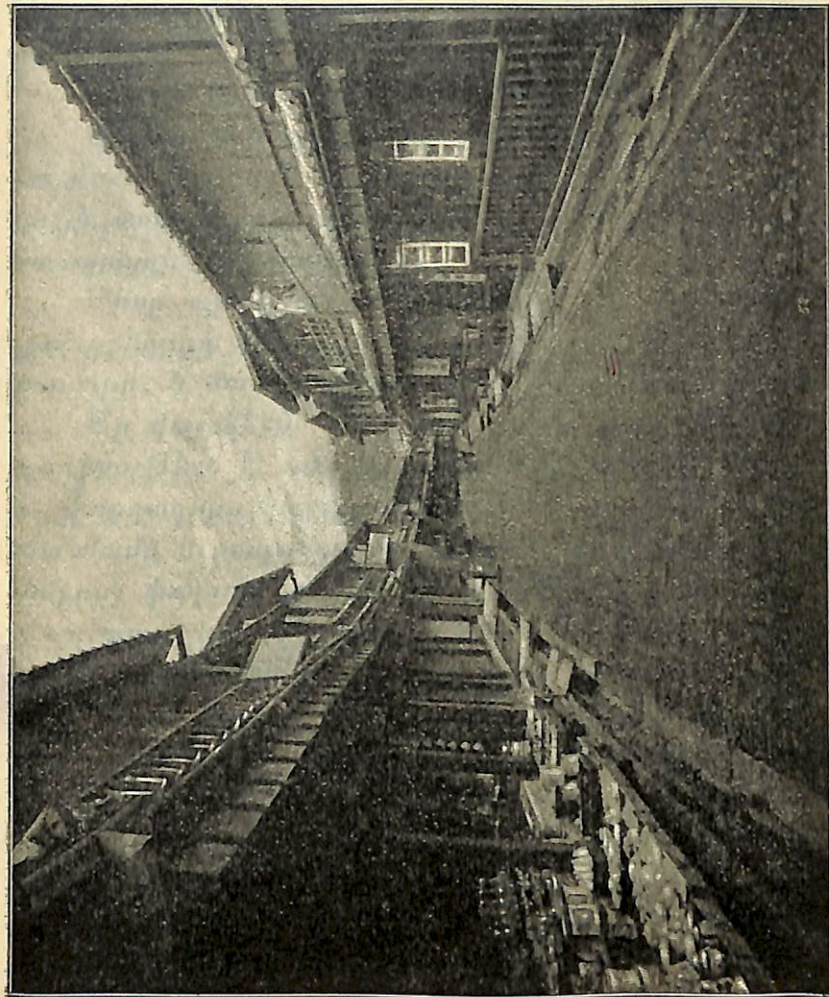
Առանց վարանումի չէր, որ մենք տեղի տւինք նրանց խնդրանքին ու հեծանք թեթև կառքերը:

Ջինրիկիշաները իսկոյն հանգստացան. սրբեց նրանց դէմքից պաղատանքի արտայայտութիւնը, և մեզ մի թեթև ու խնամածու ժպիտ ձօնելով՝ աշխոյժ լծւեցին ու առաջ վազեցին:

Այ ու ձախ երևում ու աչքից կորչում էին չինացի դերձակների ու կօշկակարների աշխատանոցները իրենց ցուցանակներով և այլ այդ կարգի ուրիշ խանութներ, որոնք ծառայում են եւրոպացիների պէտքերին: Չինացիք շատ վարժ եւրոպական շորեր են կարում, ճարպիկ կերպով յարմարելով մեր ճաշակին ու տարազին, որ նրանց համար այնքան խորթ է:

Այդ տեսակէտից առանձին յաջողութիւն ունեն

Ն Ա Գ Ա Մ Ա Կ Ի Գ Լ Ի Ա Ի Ո Ր Փ Ո Գ Ո Ց

կնոջ հագուստ կարողները, այնպէս որ եւրոպու-
հիք յօժարութեամբ դրանց են յանձնում իրանց ար-
դուպարդը:

Ուրախ է կեանքը եւրոպական թաղում:

Անթիւ գարեջրատների բաց դռներից գուրս են
խուժում հարբած երաժիշտների հնչիւնները, որի
չափի տակ գլարթ պարում են գլուխները տաքացած
օտարազգի նաւաստիները:

Մենք արագ անցանք կամրջով այն բազմաթիւ
ջրանցքներից մէկը, որոնք ցանցի պէս կտրտում են
բաղաքը, և մտանք արդէն գուտ ճապոնական մասը:

Մի վայրկեան ամեն բան շուրջդ խաղալիքի տը-
պաւորութիւն է անում, ամեն-ինչ այնքան մանր է
ու փոքրազիւր: Փողոցը այնպէս նեղ է, որ եթէ պա-
տահմամբ եւրոպական մի կառք ներս մտնէր, կը խցէր
ամբողջ փողոցի շարժումը. էլ ինչ ասել կուզի, որ
շուռ տալ բացարձակապէս կարող չէր լինի: Ինչքան
էլ շատ փոքր լինէին մեր կառքերը, նորից ստիպւած
էինք իրար ետեւից գնալու, ոտքով գնացողների ճամ-
փան չըփակելու համար: Սակայն փողոցը ոչ մութ
էր թւում, ոչ էլ մռայլ շնորհիւ շէնքերի ցածութեա-
նը: Տները բոլորն էլ անխտիր երկյարկանի են, կըզ-
մինդրէ միօրինակ թեք կտուրներով և բամբուկի բա-
րակ պատերով: Ցածի յարկում զետեղւած է լինում
խանութը կամ արհեստանոցը, վերևում ապրում է
տէրը: Ընդհանուր տպաւորութիւնը մօտաւորապէս
նոյնն է, ինչ որ ասիական բաղաքը Կովկասում: Այս-

տեղ էլ չկան արտաքին պատեր, այստեղ էլ ապրանքը դարսւած է դուրսը: Ամեն ինչ բաց է, ամեն ինչ մատչելի ցանկացողի աչքին: Հիմնական մեծ տարբերութիւնն այն է, որ այստեղ հետք անգամ չկայ ասիական համբաւաւոր անկարգութեան ու կեղտի:

Չուրջդ ամեն բան փայլում է մաքրութիւնից: Չէնքերը այնպէս սեղմ ու անընդհատ կցւած են իրար, որ մարդ ակամայ սարսափում է, մտածելով, թէ ինչ է լինելու քաղաքը, եթէ յանկարծ հրդեհ ընկնի: Ի՞նչ ճարակ կայ այստեղ բոցերին: Կարտոնի նման բարակ տները չոր յարդի պէս մի վայրկեանում կայրւեն: Բայց իսկապէս հրդեհը այնքան էլ մեծ ու յաճախ չի լինում այստեղ համեմատաբար: Ճապոնացին կրակի հետ չափազանց զգոյշ է:

Նա երբէք զիշերը չի թողնի նաւթի լամպը վառ, այլ միայն իւղի կանթեղը, որ հեշտ է յանգչում:

Բացի այդ, իր թանկագին իրերը նա միշտ պահում է տան կից մի փոքրիկ քարաշէն մասում:

Իսկ հրդեհի ժամանակ նրանք խմբովին օգնութեան են վազում այլևող տան ներսը. վերջն էլ օգնում են հրկիզեալին, ընդհանուր օժանդակութեամբ նրա համար մի նոր տուն գնելով:

Տները խիստ էժան են և ծախւում են պատրաստ. նրանց թեթևութեան ու կազմի պարզութեան պատճառով հեշտ է և տեղափոխելը:

Փողոցը լի է կեանքով:

Փափուկ գետնի վրայով արագ սլանում են ճարպիկ ջինսերը, քաշելով իրանց փոքրիկ կառքերի մէջ մի կոկետ ճապոնուհու կամ տուրիստների մի ամբողջ շարք:

Անց է կենում մանրավաճառը, կրելով իր ուսին՝ փայտից կախած զամբիւղները, որոնք լիքն են ամեն տեսակ բանջարեղէնով, պտուղով կամ ձկնով:

Փողոցում անասուն զրեթէ չես տեսնի: Սակաւ, շատ սակաւ է հանդիպում մի ձի կամ եզ, սմբակները յարդով կապած պայտի փոխարէն: Տիրոջ ցոյց տւած մեծ հողածութիւնից պարզ երևում է, որ նրանք մի առօրեայ երևոյթ չեն ճապոնացու կեանքում:

Ահա մի փոքրիկ աղջիկ անփոյթ կերպով իր լայն գօտու մէջ տանում է փոքրիկ եղբօրը, որը հանգիստ նիրհում է նրա մէջքին. մինչդեռ աղջիկը հետաքրքրութեամբ կանգ է առնում գոյնզգոյն ապակէ գնդակների դէմ, որ ծախու է զրել փողոցում թափառական մանրավաճառը:

Երիտասարդ ճապոնուհիները մանր քայլերով զգոյշ անց են կենում, իրանց բարձր փայտէ կօշիկները շարունակ թխթխկացնելով: Նրանց մուգ սև մազերի գեղեցիկ շինեօնը հիւսւած է կօրալներով. դլխարկ երբէք չկայ. պաշտպանւում են արևից ու անձրևից իրանց տարօրինակ ու գեղեցիկ հովանոցներով: Հագի կիրիմօնը (խալաթ) զրկում է ճապո-

նուհու ճկուն մէջքը, սահում է ցած ու պինդ փաթաթում նրա ոտներին: Չունեն ոչ օղ, ոչ մատանի, ոչ էլ ընդհանրապէս մեր կանանցից այդչափ սիրւած միւս ոսկեղէն զարդերը:

Նրանց գլխաւոր հպարտութիւնն է կազմում գեղեցիկ օբին (գօտի), որ լայն շերտով մի քանի անգամ գալարւած է նրա մէջքին և մի տեսակ կօրսէտի դեր է կատարում: Այդ գօտին նրա հոգածութեան մասնաւոր առարկան է միշտ և նրա ճաշակի ու շնորհքի սովորական չափը:

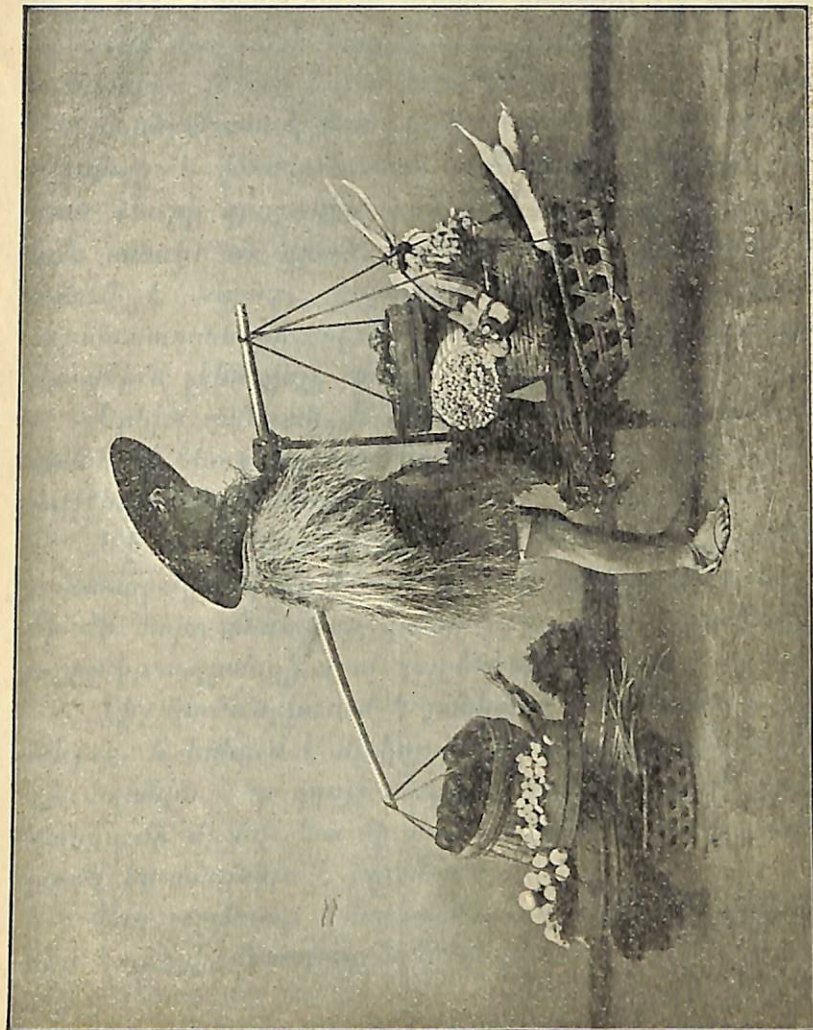
Որքան օբիի կտորը գեղեցիկ է, որքան հարուստ է նրա բանւածքը և որքան շնորհալի կապւածքը, այնքան աւելի ընտիր է համարւում ճապոնուհու տոււլէտը և այնքան աւելի է իր ընկերուհիների նախանձը շարժում:

Տղամարդու կիմօնօնը (խալաթ) կնոջինից շատ քիչ է տարբերւում, մանաւանդ անվարժ աչքի համար. նա էլ է կապած գօտիով, միայն շատ աւելի նեղ, որը պարզապէս կրեպ-դը-շինի մի նեղ շերտ է ներկայացնում:

Իսկ նրանց մինչև ականջները քաշած եւրոպական գլխարկը, հագի փայտէ ծանր կօշիկների հետ միասին մի հետաքրքիր խառնուրդ է կազմում Եւրոպայի ու Ասիայի: Անբաժան հովհարը կամ մի հովանոց բռնած ձեռքին՝ նրանք հանգիստ գնում են ու գալիս իրանց բարի ու մտածկոտ ղէմքերով:

Մի շատ բնորոշ ղէմք էր ներկայացնում և ոս-

Մ Ա Ն Ր Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

տիկանը, որ ամբողջապէս եւրոպական սպիտակ զգեստների մէջ, երկար սուրը մէջքին, կանգնել էր այնտեղ իր վսեմ պաշտօնի խորին գիտակցութիւնը երեսին:

Մօտիցս լսում է յանկարծ զանգակի սուր հնչիւնը: Մի բարձրահասակ մարդ կանգ է առել փողոցի ճիշտ մէջտեղը և թատրոնական վեհափառութեամբ, յենած ձեռքի զրօշակին, որի վրա մի քանի ճապոնական տառեր են գրած, մի անբնական ձայնով ինչ-որ ասում է արագ, շարունակ դիմելով աջ ու ձախ շրջապատողներին, որոնք սակայն մի մեծ հետաքրքրութիւն չէին ցոյց տալիս:

Կրկին զանգակ, և ձայնողը շարժում է առաջ, տանելով հետը իր այդ ճարտասանական բացականչութիւնների հանելուկը:

Մի այլ տեղ բարձր պոռում է մի ուրիշը, երևի յանձնարարելով իր ձեռքի բռնած գիրքը. միւս կողմը մի մարդ անդադար զանգահարում է, անցորդների ուշքը իր ապրանքի վրա դարձնելու համար:

Քիչ հեռուն լսում է յանկարծ մեկամաղձոտ մի սուրոց, և երևում է մի կոյրի կերպարանք, յենած իր գաւազանին, որ զգոյշ առաջ է գալիս շուրջի իրաբանցումի միջով: Դա մի մասսաժիստ է, որ իր սուրոցով իր անցնելն է յայտնում:

Այդ արևատը ճապոնում անյիշելի ժամանակներից կոյրերի մենաշնորհն է կազմում:

...ուրք խառնու մախար... *
 ...ուրք խառնու մախար... **
 Տները մասնաւորապէս հետաքրքիր են նրանով,
 որ դրսի պատ չունենալով անցորդին միջոց են տա-
 լիս ճապոնացու նիստն ու կացը կատարելապէս ու-
 սումնասիրելու և բաց են անում բնորոշ տեսարան-
 ների մի ամբողջ շարք:

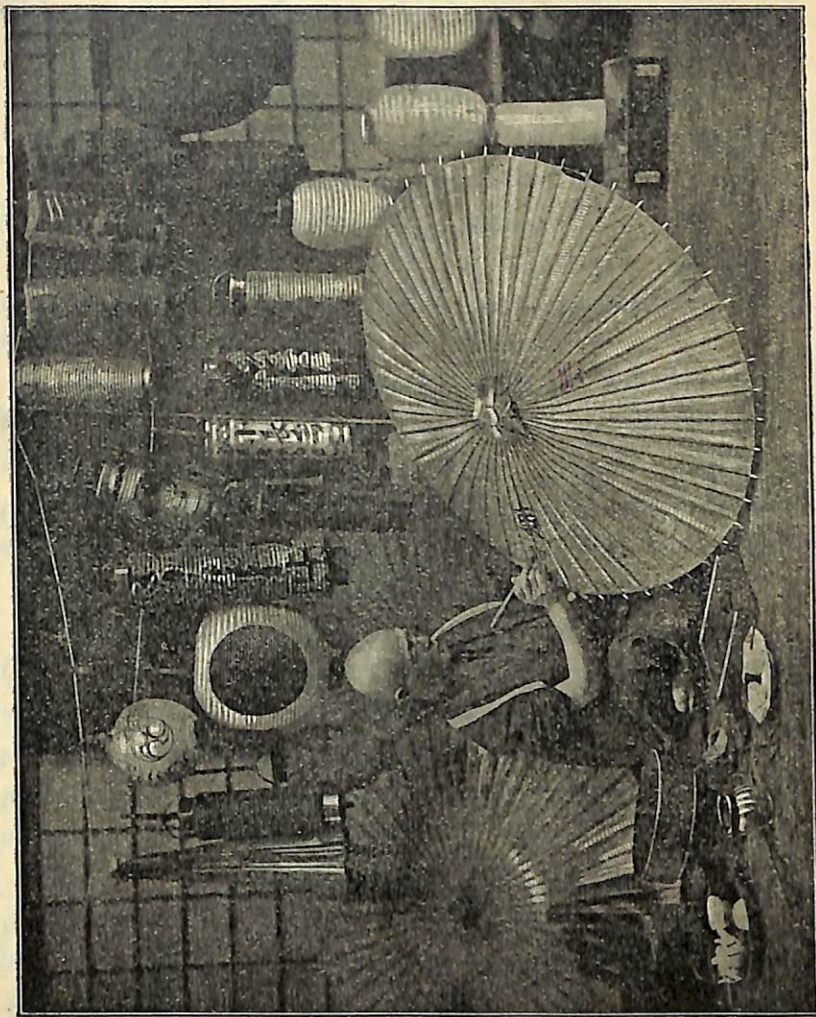
Ամեն մի տուն կարծես մի շրջանակ լինի, որի
 մէջ պարզ ցուցադրւած են նրանց բնակիչների կեանքն
 ու աշխատանքը:

Ահա այստեղ բոլորովին ճաղատ մի ճապոնացի
 շրջապատւած թղթէ լապտերների ու հովանոցների մի
 ամբողջ կոյտով՝ մեծ հողածուլթեամբ նկարում է: Մի
 անսովոր լրջութիւն կայ նրա դէմքին: Այն բարեսիրտ
 ու միամիտ կենտրոնացումը, որով կատարում է նա
 իր աշխատանքը, քեզ ակամայ երեխայ է յիշեցնում:

Կից խանութում մետաքս են ծախում. պատե-
 րին կախւած են կտորներ քմահաճ նկարներով: Գոր-
 ծավար ճապոնուհիները մէկը միւսի ետեւից բաց են
 անում յաճախորդի առաջ մետաքսի նեղ փաթեթնե-
 րը, մինչ տէրը, չոր նստած իր մանրիկ սեղանի առ-
 ջև, բոլորովին խորասուզել է հաշիւների մէջ:

Մի բիշ դէնը մոմ են պատրաստում. խանութի
 մեծ մասը բռնում է կանաչ հեղուկով լիքը տաշտը,
 որի մէջ թաթախում են անդադար փոքր կլոր փայ-
 տեր. չորացնում են, թաթախում նորից. և այսպէս
 մի քանի անգամ, մինչև մոմը պատրաստ լինի:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Կողքին մի աշխատանոցում պատանիները իրանց ձեռագործի վրա ծռած ասեղնագործում են ոսկեթել քմահաճ նկարներ:

Ոսկերիչի խանութում շինում են գեղեցիկ գօտիներ, փոքրիկ բռոշներ, որոնք սուր են ներկայացնում, և այլ մանր զարդեր. սրանց գլխաւոր գնողները տուրիստներն են: Բայց այնտեղ բնաւ չէք տեսնի թանկագին քարեր, որին ճապոնացին արժէք չի տալիս: Նրան զրաւողը շինւածքի գեղարւեստական կողմն է:

Յաճախ աչքիդ հանդիպում են սափրիչի խանութներ, ուր յաճախորդները բոլոր ուժով գլուխները յետ ճկած նստած են մի յուսահատ դիրքով, քթները յանձնած սափրիչի բարեհաճ տրամադրութեանը. կամ մի ճապոնուհի, որ զբաղւած է իր տուալետն աւարտելով:

Ապա նորից գալիս են խանութները:

Հովհարներ, ափսէներ, զամբիւղներ, բոլորն էլ, կախւած առաստաղից, ծածանւում են անցորդի քթի տակ: Նրանց ետևից նկատւում է մի ամբողջ շարք յարդէ ոտնամաների իրանց թաւշէ գեղեցիկ օղակներովը. կամ մի չաստւած, որ իր անագին փորովը բազմած է սեղանի գլխին:

Չատ են ժամագործները: Փամացոյցը արևելքում խիստ է յարգւած: Չինացիք նկարելու ժամանակ ժամացոյցը դնում են իրանց մօտը սեղանի վրա, երբեմն նոյն իսկ երկուսը, իրանց աւելի փառահեղութիւն տալու համար:

Լուսանկարիչների ցուցանակներն էլ բաւական յաճախ են աչքի ընկնում, մանաւանդ եւրոպական թաղի մօտերը: Լուսանկարը շատ էժան է. 12 հատ գեղեցիկ գունաւոր տեսարանը արժէ 2 իէն (մօտ 2 ռուբլի): 12 փոքր նկար վիզիտ դիւրով այն էլ ամենալաւ լուսանկարչի մօտ արժէ նոյնպէս 2 ռ., իսկ աշխատանքը չափազանց մաքուր է ու սիրուն:

Ուտեստի շուկան նոյնպէս մօտիկ է եւրոպական մասին: Խանութները շարւած են իրանց տեսակի համեմատ. մի շարք միայն միս են ծախում, վերջը բանջարեղէն, պտուղ, ձուկ և այլն:

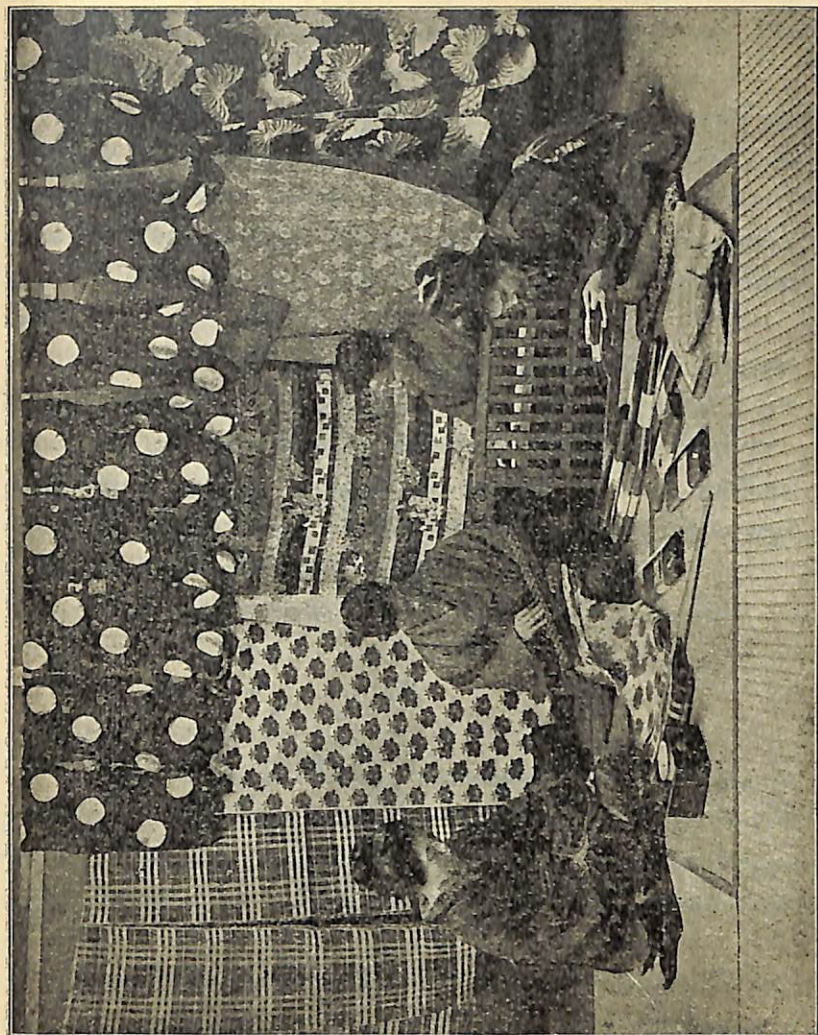
Միսը դրած է ապակի զանգակների տակ, որ սաստիկ մաքուր են պահում:

Ձկան խանութը ներկայացնում է վրան ծածկած մի բակ, ուր խառն թափած են ձկան կոյտերը քարէ յատակին: Եւ ինչ երկակենցաղ ասես, որ այդտեղ չը լինի. ահագին քանակութեամբ ժժմակներ, ճիճուներ, խեչափառներ և այլն, որին եւրոպացին նայել անզամ չէ կարող:

Առհասարակ ձուկը ճապոնացու գլխաւոր ու նախընտիր կերակուրն է, և բրնձից յետոյ առաջին տեղն է բռնում:

Ձուկը ուտում են մեծ մասով հում: Մեխով տալիս են գլխին, նրա տանջանքին վերջ տալու համար, հանում են փորոտին, կտրատում են, դնում պնակի մէջ և հրամցրնում:

Մ Ե Տ Ա Ք Ա Ի Խ Ա Ն Ո Ի Թ

Այսպէս պատրաստած ձուկը նրանց սիրելի կերակուրն է իբրև դեսսերտ:

Միս ուտում են չափազանց քիչ, գերազասում են պտուղն ու բանջարը: Պտուղներից սովորական են բանան, անանաս, կոկոս և երեխի գլխի մեծութեամբ ահագին նարինջներ (պապերմուս), այլ և եամամօ, որը մի մեծ ելակի է նման ու մի տեսակ ձիւթի հոտ ունի:

Չատ կան նոյնպէս քաղցրավաճառներ. ճապոնացին սիրում է անուշեղէն. խմորեղէնը լինում է թէ հում, թէ եփած: Նրանց կարկանդակների ու շաքարեղէնների տեսքը այնքան էլ զրաւիչ չէ մեզ համար: Միայն խիստ համեղ է «կաստերա» ասւած տորտը. այն էլ սպանական ծագում ունի:

* * *

Բոլոր տուրիստները, մանաւանդ ուուաները, իրանց պարտք են համարում այցելել Նագասակիի հոչակը կազմող վարպետ Իեզակիի արհեստանոցը, ուր կրեայի պատեանից զեղեցիկ իրեր են պատրաստում:

Իեզակին, որին ամենքը «ժեներալ Վրեայ» են անւանում սովորաբար, հաստիկ, կարճլիկ մի մարդ է բարի զէմքով: Մեզ ընդունեց մեծ սիրով, սեղմեց ձեռքերնիս եւրոպավարի, բարևեց մեզ մի թո-

Թով ռուսերէնով. և իսկոյն հրամայեց թէյ բերեն:

Ճապոնական թէյը հրամցնում են փոքրիկ գաւաթիկներով և առանց շաքարի. բայց համեղ կաստեւրան լիովի փոխարինում է շաքարի պակասը:

Թէյից յետոյ Իեզակին մեզ առաջնորդեց վերի յարկը, ուր իրերն էին ցուցադրւած: Փղոսկրի քանդակումը հիանալի է ուղղակի իր նրբութեամբն ու գեղեցկութեամբը: Ամենից աւելի աչքի ընկնող տեղում գետեղւած էին կրեայի պատեանից շինած ճապոնական ու եւրոպական մի բանի ռազմանաւեր:

Կայմերը իրանց կայաններով, պարանները, ելարանները, մինչև անգամ սանդուխի իւրաքանչիւր աստիճանը դուրս էր բերւած զարմանալի ճշտութեամբ ու մաքուր:

Իեզակիի այդ մանրանկար գեղարւեստական փոքրիկ աշխարհից մենք ընկանք ուղղակի ժողովրդական ու եռուն առևտրի տաճարը, ճապոն-բազարը, որ մեր կարաւանսարային համապատասխանող մի բան է:

Իա մի մեծ կլոր շէնք է, ուր խանութների շարքը ձգւում է ճառագայթի ձևով դէպի կենտրոնը, ապա կենտրոնից դէպի շրջագիծը, կազմելով մի նեղ անընդհատ անցք, որից չես կարող դուրս գալ, մինչև որ այդ ամբողջ լաբիրինտը անց չը կենաս իր բոլոր անկիւններովն ու թերումներովը, եթէ միայն, յուսահատած, կէս ճամփիցդ յետ չը դառնաս:

Նպրանքի տեսակները շատ չեն և շարունակ կրկնւում են: Մասնաւորապէս շատ կան զանազան

գոյնի թաւշեայ քսակներ, զարդ հերկալներ, և անթիւ անհամար թղթէ հովհարներ ամեն տեսակ ֆանտաստիկ նկարներով ծածկւած:

Պատերից կախւած են ճապոնական տիկնիկներ, աչքերը չուած և մոնզոլական տիպիկ դէմքերով: Մեծ տեղ է բռնում զրքերի խանութը:

Նրանց զրքերն էլ են իրանց տեսակի: Թուղթը աւելի հաստ է և խորտուբորդ, տպել կարելի է միայն մի երեսի վրա, այնպէս որ մեր մի թերթին համապատասխանում է նրանց կրկնապատկ ծալած երկու երեսը: Կազմն էլ տարօրինակ է. թղթերը կարում են մետաքսէ թելով, որ դրսից մի գեղեցիկ հանդոյց է կազմում:

Ծախողները կին են մեծ մասամբ: Օտար անցորդներին նրանք կանչում են անզլիերէն կամ ռուսերէն, բաւական յաջող գուշակելով նրանց ինչ ազդից լինելը:

Նազասակիում օտար լեզուներից ամենից աւելի տարածւածը ռուսերէնն է. դրան նպաստում է Կամուր ֆլօտի յաճախակի երթևեկը և ռուս ռազմանաւերի այցը:

Բացի դրանից մի ամբողջ ռուսական գաղութ էլ կայ Ինօսա, որ գտնւում է ծոցի միւս կողմը:

* * *

Նազասակիի փողոցներով իմ անցնելը ոչ որի ու-

Անկողինը փռում են գետնին խսիրի վրա. ճաշում են չոք նստած և ամեն մէկի առաջ մի մի ցածլիկ փոքրիկ սեղան, կամ յաճախ ուղղակի գետնին:

Սենեակից դուրս գալով, մտանք ցանկով շրջապատած փոքրիկ բազիկը, իր մանրիկ պարտէզիկով, ուր բանդարկւած էր պտուղներով ծանրաբեռնւած մանդարենի մի ծառ, կարծես վանդակի մէջ:

Այդ պատէզիկի կենդրոնում ցոլցւում էր մի աւելի փոքրիկ լճակիկ, մէջն էլ մանրազիտական մի ժայռիկ, որի վրա հպարտ վեր էր բարձրանում մի մանր-մանր գաճաճ ծառիկ:

Ճապոնացին շատ է սիրում բնութիւնը. գիւղերում նա աշխատում է շինել իր բնակարանը կարկաշուն առակի ափին, կամ սարի սիրուն լանջին, որտեղից լայն գեղեցիկ տեսարան է բացւում: Իսկ քաղաքում հեռու այդ բոլորից նա ուզում է բնութեան գոնէ մի նմուշը, մի փոքրիկ կտոր իր մօտը ունենայ:

Ճապոնացու տանը, թէ ներսը, թէ բազում, ամեն բանի վրա մի մասնաւոր դրոշմ կայ գոհանակութեան, չափաւորութեան և գեղարեւատական պարզութեան:

ՃԱՂՈՆԱԿԱՆ ԲԱՐԲԵՐԻՑ

Ճապոնացու բարբերը ուսումնասիրելիս, մարդ ամենից առաջ ձեռք պէտք է վերցնի եւրոպական չափից և մօտենայ նրանց առանց կանխակալ կարծիքների:

Ճապոնական քաղաքակրթութիւնը զարգացել է բոլորովին առանձնակի և դրա համար նրանց կեանքի ու հայեացքների մէջ շատ բան մեզ բոլորովին խորթ է թւում և նոյն իսկ յաճախ վիրաւորում է մեր բարոյականի կամ պատշաճի զգացումը:

Բայց նոյն բանը զգում է և ճապոնացին մեր վերաբերմամբ, հէնց որ մօտիկ է շփուում եւրոպացու կեանքին: Նա էլ զարմանքով բացականչում է, որ բոլոր եւրոպացիք թարս են, անում են և ասում ճիշտ հակառակը, ինչ որ ճապոնում պատշաճ ու բնական է համարում:

Մեր ու ճապոնացու մէջ եղած տարբերութիւնը մանաւանդ շատ խիստ աչքի է ընկնում այսպէս ասւած՝ քաղաքավարական ձևերի մէջ:

Ամենամեծ հաճոյախօսութիւնը որ տղամարդը

կարող է անել մի ճապոնուհու, հետեւալ հարցն է՝ «Քանի տարեկան էք»:

Հագուստները հագնել ու շտկել հակասեռ հիւրերի առաջ համարում է բոլորովին comme il faut. մինչդեռ կօշիկով սենեակ մտնելը բացարձակ անկրթութեան ամենամեծ նշանն է:

Նրանց համար ամենեւին անպատշաճ չի համարում, եթէ հիւրերից մէկը ճաշի ժամանակ վերցնէ ուտելիքից մի կտոր ու դնէ իր ահադին զրպանը, որ գտնուում է լայն թևի ցածի մասում: Հեշտ է երևակայել, թէ այս սովորութիւնը որքան ծնծաղելի դէպքերի առիթ է տալիս, մանաւանդ եթէ իրար դէմ են գալիս ճապոնացին և անգլիացին, որ ինչպէս յայտնի է՝ մի մազ անգամ չի շեղւի երբէք իր սովորութիւններից և որ ընդունել անգամ կարող չէ, թէ աշխարհի երեսին ուրիշ կերպ էլ կարելի է ապրել:

Ճապոնացու հայեացքով ուտելիքից վերցնելն ու միասին տանելը մի մասնաւոր պատիւ է համարում տանտիկնոջ համար, քանի որ դա մի շատ պարզ ու շօշափելի ապացոյց է, թէ հիւրը գոհ է մնացել նրա սեղանից:

Դա հերիք չէ, տուն տանելու համար տանտիկինը ճաշից յետոյ դեռ տալիս է հիւրերին բարակ տաշեղներից շինած մի-մի փոքրիկ արկղիկ, լիբը եփած բրինձով:

Ճաշի ժամանակ կերակուրները բերելու կարգն անգամ բոլորովին հակառակ է մերինին:

Քաղցրեղէնը բերում են ձկան, բանջարեղէնի և ապուրի հետ խառն: Ամենից վերջը հրամցնում են հում ձուկ, նորից տուն տանելու համար: Ինչպէս տեսնում էք ձապոնում հիւր գնալը բաւական ձեռնտու բան է:

ձապոնացիք չեն գործածում ոչ միս, ոչ կաթ և ոչ հաց: Բայց եւրոպացու համար ծախում են: Նրանց գլխաւոր ուտելիքը բրինձն է, ձուկը, բանջարեղէնը և ձուն: Ի դէպ՝ ձուն էլ շատ տարօրինակ է. կճեպը այնքան փափուկ է, որ սեղմելիս ներս է ընկնում: ձապոնում կիրը բիշ է. այդ պատճառով էլ ձուի կըճեպը չի պնդանում:

ձապոնացիք լողանալ շատ են սիրում: Բազանիսները ընդհանուր են. տղամարդիկ և կանայք լողանում են միասին: Չատ եւրոպացու համար դա մի նշան է համարւում բարքերի ծայրայեղ անկման, մինչդեռ իրանք՝ ձապոնացիք, այդտեղ վատ ոչինչ չեն տեսնում, դրա մասին չեն էլ մտածում և ընդհանրապէս լողանալու արարողութեան վերաբերւում են շատ լուրջ, իբրև մի սրբազան ծէսի: Մերկ մարմնի տեսքին նրանք արդէն վարժւած են, և մեղքը եւրոպացուն է, եթէ նա չէ կարող ուղիղ աչքով մերկութեանը նայել:

Ամեն տուն ունի լողանալու յատկացրած իր տակառը, ուր ամեն օր մկրտւում է ամբողջ ընտանիքը. միակ անյարմարութիւնն այն է, որ բոլորն էլ, մեծ

ու փոքր, տէր ու հիւր, միևնոյն ջրի մէջ են մրտնում իրար ետևից:

* * *

ձապոնացիք իրար վերաբերմամբ չափազանց քաղաքավարի են ու սիրալիր: Կասկած չկայ, որ աշխարհիս ամենաքաղաքավարի ժողովուրդն է դա, և այդ զգացումը նրանք մօր կաթի հետ են ծծում:

Դեռ շատ մատաղ հասակից երեխային ներշնչում են, թէ ինչպէս պէտք է իրան պահէ դէպի ծնողները, մեծերը, և ընդհանրապէս իր շրջապատողները:

Այդ քաղաքավարութիւնը տիրում է հասարակութեան բոլոր խաւերի մէջ անխտիր: Ամենահասարակ կօշկակարը, նոյն խակ մուրացիկ կինը իր խօսքով ու ձեւերով իրան ճիշտ այնպէս է պահում, ինչպէս մեր մի ազնւական տիկին իր հանդիսաւոր երեկոյթի ժամանակ:

Մասնաւորապէս քաղաքավարի են դէպի մեծերը: Ծերութիւնն ու հնութիւնը շատ է յարգւած ձապոնում: Բայց այդ յարգանքի զգացման մէջ ամենեին անձի ստորացում չկայ. դա գալիս է սրտից ու բողբոջում է ուրիշներին վիշտ չը պատճառելու անկեղծ ցանկութիւնից:

ձապոնացի ու կոպտութիւն—իրար չը բռնող բառեր են:

Թէև քիչ-քիչ եւրոպական ազդեցութեան տակ ճապոնացու բնաւորութիւնն էլ սկսել է արդէն փոփոխութեան ենթարկել, դժբախտաբար՝ ոչ դէպի լաւը: Դա մանաւանդ նկատելի է նաւահանգիստ քաղաքներում, ինչպէս են Նագասակի, Հօբէ, Իօկօհամա:

Եւրոպացիների հետ մշտական շփումը ճապոնացուն դարձնում է քծնող ու խոնարհամիտ, կամ նա անզլիացուն հետևելով՝ մի անթափանցելի սառնութիւն ու անտարբերութիւն է առնում իր վրա: Անտանելի է այդ տեսակներին հանդիպելը: Գործից դուրս զրանցից ոչ մի աւելորդ բառ չես լսիլ և ամեն բառ չափած ու ձևած է. մարդ ուղղակի սառչում, մնում է:

Բայց բոլորովին հակառակն է ներքին նահանգներում, ուր եւրոպացիք քիչ մուտք ունեն. այդտեղ ճապոնացին պահել է անխախտ իր նախկին սիրալիրութիւնը և մի տեսակ զուտ մանկական բացարձակութիւն, որ անմիջապէս քաշում է մարդուն:

Նրա հետ խօսելիս պէտք է հետևես նրա քաղաքավարութեանը և չխրտնեցնես նրա զգացումը, ինչ որ եւրոպացիք յաճախ մոռանում են, և այն ժամանակ նա շատ պարզ է քեզ հետ ու սիրով խօսակցում:

Նա սիրում է խօսել ամեն բանի մասին, ինչ կատարւում է աշխարհիս երեսին, մանաւանդ քաղաքականութեան, որով նա շատ է հետաքրքրւում:

Ճապոնական քաղաքավարութիւնը այն աստի-

ճանի է հասնում, որ մինչդեռ մեզանում վիրաւորանքը սրբելու համար թափում են հակառակորդի արիւնը կամ գոնէ մի ապտակ են տալիս, — ճապոնացին իրան է սպանում: Նա հրաւիրում է իր բոլոր ազգականներին ու բարեկամներին, պատմում է իրան հասցրած վիրաւորանքը, որից յետոյ էլ ապրել կարող չէ, և բոլորի ներկայութեամբ դանակով ճեղքում է փորը, մի արարողութիւն, որ կոչւում է «խարակիրի»: Ասենք՝ այդ սովորութիւնը արդէն աւելի մօտաւոր անցեալի պատմութեանն է պատկանում, քան թէ ներկային, որովհետև այժմ արգելւած է կայսերական հրամանով:

* * *

Ընտանեկան կեանքը ճապոնում հոսում է իր պարզ ու որոշ հոսանքովը: Ընտանիքի անդամների փոխադարձ յարաբերութիւնը մեղմ է ու ընկերական, թէև շատ պարզ զգալի է հօր վերին իշխանութիւնը: Նա է, որ հսկում է բոլորի վարքին ու հետևում խրստիւ, որ բոլորն էլ իրար հետ լինեն բարի, սիրալիր ու հոգածու:

Եթէ սէկը անկիրթ է կամ վատ քաղաքացի, հանրային կարծիքը նրա հօրն է դատապարտում:

Հայրը կատարեալ իրաւունք ունի որդուն տնից դուրս վճռելու ու զրկելու նրան բոլոր իրաւունքնե-

ըից, եթէ տեսնում է, որ իր խրատները իզուր են անցնում: Նրա տեղը նա մի որդեգիր է վերցնում: Որդեգիրը ընդհանրապէս մի շատ սովորական երևոյթ է ճապոնում:

Որդին էլ վարւում է նոյն կերպով. երբ հայրը նրա հետ չափազանց անհոգ է վարւում, նա հրաժարւում է իր հօրիցը ու հայրագրում մի ուրիշի:

Որդուն պսակելով հայրը տալիս է նրան տան կառավարութիւնը և կարծես ինքը մտնում է նրա հովանաւորութեան տակ, ի հարկէ՝ վերապահելով խորհրդատուի դերը: Բայց զբանով նա ոչինչ չի կորցնում, քանի որ, ինչպէս յիշեցի, ծերութիւնը խիստ մեծ յարգ ունի ճապոնում:

Տիրոջ ու իր ծառայողների յարաբերութիւնը խիստ պարզ է ու մտերիմ: Տան աշխատաւորը ընտանիքի անդամ է համարւում և զբա բոլոր գործերի մէջ ջերմ մասնակցութիւն ունի:

Պէտք է տեսնել ճապոնական ընտանիքը աշխատանքի ժամանակ: Բոլորն էլ բանում են գոհ ու զւարթ:

Աշխատանքը ամենքի համար զբաւիչ է երևում: Նրանցից մէկը սովորաբար միշտ կատակելու վրա է, պատմում է, խօսում ու բոլորին ծիծաղացնում:

Բայց որչափ առաջ է գնում նոր քաղաքակրթութիւնը և որչափ որ գործարանները դուրս են մղում տնային արդիւնագործութիւնը, այնչափ էլ հին, նա-

հապետական կարգերը աստիճանաբար տեղի են տալիս նորերին:

Այն մասերում, ուր տիրում է արդէն գործարանը, բանւորական հարցը ստացել է արդէն շատ սուր կերպարանք, մանաւանդ որ հին կարգերից նորերին անցնելը կատարել է ու կատարւում է շատ արագ և ժամանակ չի տալիս նոր վիճակի համար անհրաժեշտ եղող պայմաններ մշակելու:

Եւրոպական ճամփորդները մեծ գովեստով են խօսում ճապոնուհու մասին:

«Առէք գթութեան քրոջ դէմքը, երբ նա անձնւիրաբար իր պարտքը կատարում է. առէք դերատի աղջկայ ժպիտը, երբ սպասում է իր նշանածին. առէք մանկան սիրտը, որը երբէք չի տեսել մօր զըրկանքը. խտացրէք այս բոլորը մի փոքրիկ շնորհալի մարմնի մէջ, պսակեցէք սև փարթամ մազերով՝ և կը ստանաք ճապոնուհի»:

Այսպիսի հիացումով է նկարագրում մի անգլիացի՝ Henry Normen:

Կլասիկ մտքով վերցրած՝ ճապոնուհուն չի կարելի գեղեցիկ անւանել, բայց նա սաստիկ զբաւիչ է, մանաւանդ իր փափուկ ժպիտով, որ երբէք չի հեռանում նրա դէմքից: Զւարթ ու կենսուրախ, եռուն ու

հրապուրիչ մի արարած է դա, խիստ կանացի ու շնորհալի շարժումներով: Իզուր չէ, որ նրան «արևելքի ֆրանսուհի» են անւանել:

Չատ շուտ են ամուսնանում ու դժբախտաբար շատ շուտով էլ խամրում:

Պատանեկան հասակից հասուն տարիքի անցնելը կատարում է խիստ արագ: Միջին շրջան գրեթէ չկայ: Բոլոր բեզ հանդիպողները կամ թարմ ու դերատի նորապսակներ են, կամ թառամած ու կնճռոտ պառաներ:

Իբրև ամուսին, ճապոնուհին յայտնի է իր հաւատարմութեամբ: Այդ հաւատարմութիւնը ցոյց տրւող մի հին սովորութիւն է «սև ատամները». մի խիստ տգեղ բան, որ բարեբախտաբար հետզհետէ վերանում է:

Ներկած ատամներով երիտասարդ կնոջ գրեթէ չեմ հանդիպած. զրանք բոլորն էլ մեծ մասով պառաներ են, որոնք արդէն շատ քիչ հաւանականութիւն ունեն ուրիշին դուր գալու:

Դա վերջին խորամանկ միջոցն է՝ այս տեսակ գոհաբերութեամբ իրանց ամուսնու սիրտը նորից կապւած պահելու: Մանաւանդ որ ապահարգան ստանալն էլ ճապոնում շատ է հեշտ:

Եթէ բնաւորութիւնները իրար չեն բռնում, եթէ յագենում են միմեանցից, — կատարում են մի քանի պարզ անհրաժեշտ ձեւականութիւններ և բաժանւում են խաղաղ, առանց աւելորդ կռիւների ու աղմուկի:

Ամեն մէկը նորից սարբում է իր կեանքը իր ուզածի պէս: Յաճախ է պատահում, որ նախկին մի գոյգ, փողոցում հանդիպելով, հանգիստ խօսքի են բռնւում և հարց ու փորձ են անում միմեանց իրանց նոր ընտանեկան կեանքից:

— Հ՞ը, մարդդ ինչպէս է:

— Ոչինչ: Իսկ քո՞ կինդ:

— Հիանալի:

Ու գնում են նորից, ամեն մէկն էլ իր բանին:

Ճապոնում ամուսնութիւնը բնաւ կրօնական բրնաւորութիւն չունի: Դա քաղաքացիական մի պարզ պայմանագիր է, որ կնքում ու խզում են երկու կողմերի փոխադարձ համաձայնութեամբ:

Նրանց ամուսնութիւնը անհատական էլ չէ. անձնական հակումն ու սիրահարութիւնը շատ քիչ դեր են խաղում: Հարսն ու փեսան յաճախ բոլորովին չեն էլ ճանաչում իրար: Ամուսնութիւնը ճապոնում մի ընտանեկան պարտաւորութիւն է: Ընտանիքը ինքն է հոգում իր անդամների ամուսնութեան մասին, ցեղի յարատեւութիւնը ապահովելու համար:

Ճապոնում այդ հարցը մի առանձին նշանակութիւն է ստանում շնորհիւ նախնիքների պաշտամունքի, որ նրանց հաւատի հիմքն է կազմում:

Այդ պատճառով այնտեղ չամուսնացած կին ու տղամարդ չկայ: Բոլորը պէտք է ամուսնանան, եթէ չեն ուզում վրդովել իրանց նախնիքների հոգիները էն, միւս աշխարհում:

Ամուսնութեան ժամանակ մեծ դեր է խաղում միջնորդը, որ ճապոնում մեծ յարգ ու պատիւ է վայելում, իբրև նոր տան օճախը վառող: Ծնողները նրան են յանձնում ամբողջ գործը:

Նա է, որ ծանօթացնում է երիտասարդներին ու համաձայնութիւն կայացնում երկու տների մէջ:

Հարսանիքի ծէսը շատ է պարզ: Հարսնացուն ամբողջապէս սպիտակը հագած, որ խոր սգի նշան է, թողնում է իր հօրանց տունը և ուղևորւում է պատգարակի մէջ դէպի իր նոր ընտանիքը միջնորդի ու նրա կնոջ առաջնորդութեամբ:

Եւ այդ աղջիկը իր ընտանիքի համար այլևս մեռած է համարւում: Հօրանց տանը նրա գնալուց անմիջապէս յետոյ աւելում են սենեակները: Իսկ տան մուտքի մօտ վառում են սուգի ճրագը, ճիշտ այնպէս, ինչպէս մեռելը դուրս տանելուց յետոյ:

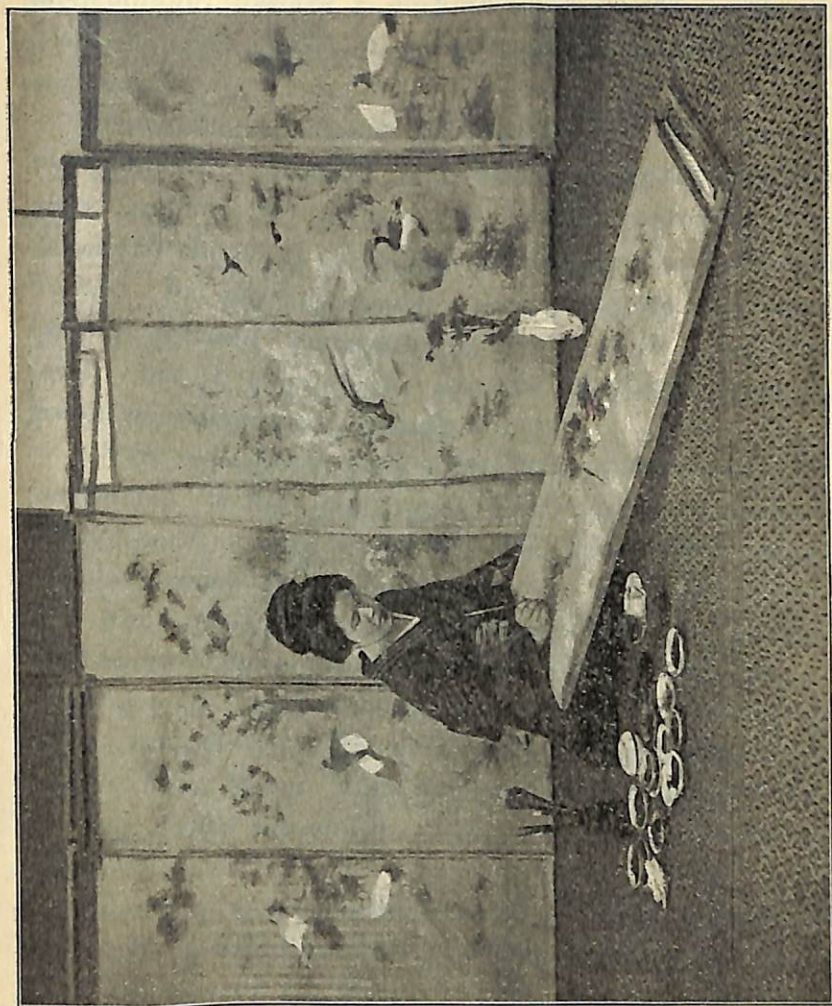
Մինչդեռ փեսայի տանը ուրախութիւն է:

Հարսն ու փեսան խմում են «սակէ», բրնձի արագ, երեք փոքրիկ գալաթիկներից, երեք-երեք կում նրանից յետոյ հարսնացուն փոխում է իր սուգի հագուստը, հագնում է տօնի զգեստներ, և ամեն-ինչ վերջանում է ընդհանուր խնջոյքով:

* * *

Աշխատանքի մէջ ճապոնացի կիներ իր մարդու առաջին օգնականն է: Նա մասնակից է դաշտային աշ-

Ն
Կ
Ս
Ր
Չ
Ո
Ի
Ն
Ի

խատանքին, օգնում է առևտրական գործերի մէջ և ընդհանրապէս կատարում է նրա հետ ամեն տեսակ աշխատանք:

Ճապոնուհու սիրած գործերից են երգը, նւագը, նկարչական և գրական աշխատանքը, որոնց մէջ նա շատ յայտնի է. մանաւանդ գրականութեան մէջ: Առանձին հռչակ է վայելում բանաստեղծուհի Օնօնա Կօմաչ: Եւ ընդհակառակը՝ շատ բան, որ մեր հասկացողութեամբ բացառապէս կնոջ գործ է համարւում, նա չէ կատարում. այսպէս օրինակ, լւացքը, կարը տղամարդկանց ձեռքն է:

Թէև այսպիսով կնոջ դրութիւնը ճապոնում անհամեմատ աւելի լաւ է քան միւս բոլոր ասիական երկրներում, բայց և այնպէս նա դեռ միշտ տղամարդուց ստոր է դասւած:

Կնոջ վերաբերմամբ եւրոպական մտքով քաղաքավարութիւնը բոլորովին խորթ է ճապոնացուն:

Այսպէս օրինակ՝ մի տեղ գնալիս տղամարդը միշտ առաջն է ընկնում, առանց ուշ դարձնելու իր ետեւից եկող կնոջը: Կինը մարդու հետ չի նստում ճաշի, այլ վերջը առանձին, ամուսնու հոգսը քաշելուց յետոյ:

Այստեղ պարզ նկատւում է չինական քաղաքակրթութեան ազդեցութիւնը: «Ումնա-Գայ-Գաքօ» գրքի մէջ, ուր յիշւած են կնոջ բոլոր բարոյական պարտաւորութիւնները, ասւած է, որ նա լինի հնազանդ ու հպատակ՝ աղջիկ ժամանակ հօրը, ամուսնանալուց

յետոյ՝ մարդուն և երբ այրի է՝ որդուն:

Կնոջ դաստիարակութեան մէջ զլխաւոր տեղը տրւած են բնաւորութեան կրթութեանը: Կինը պէտք է լինի միշտ ուրախ, հաճելի, հանգիստ և հանդարտ տրամադրութեան մէջ, պէտք է լաւ իմանայ իր պարտքն ու բարոյական պարտաւորութիւնները դէպի իր շրջապատողները, ինչպէս և արօրեայ կեանքի անհրաժեշտ ձևականութիւնները:

Իբրև մայր ճապոնուհին շատ է քնքոյշ. և մեծ հռչակ է ստացել նաև իբրև դայեակ:

Նա լաւ է հասկանում երեխայի սիրտը և նրա ներքին աշխարհը, գիտէ նրա հետ վարել հանգիստ: Ճապոնում երեխայի լաց չես լսիլ: Եւ ընդհանրապէս նրան հիանալի է պահում:

Սենեակը ազատ է ու բաց. կահ-կարասիք չկայ, երեխան կարող է ցատկել ու վազվզել, որչափ կամենայ, նրա աչքի տակ չեն դնում մեզպէս հազարաւոր փայլփլուն իրեր ու առարկաներ, խստիւ արգելելով դրանց ձեռք տալ: Եւ վերջապէս՝ նրան չեն խեղդում ձանձրալի համբոյրներով, որոնք մեզանում մեր փոքրիկներին չարչարանքն են կազմում:

Երեխաների կեանքը հոսում է այնտեղ հանգիստ ու զւարթ, մօր ու քոյրերի քնքոյշ խնամքի տակ:

Իզուր չէ, որ ճապոնը երեխաների զրախտ են կոչում:

* * *

Ճապոնումն էլ է արդէն սկիզբն առել կանանց ազատագրութեան շարժումը:

Երդէն գոյութիւն ունի մի կանանց միութիւն, որ եռանդուն պայքար է մղում: Նրանք արդէն մի քանի անգամ ներկայացրել են կառավարութեանը իրանց պահանջները հազարաւոր ստորագրութիւններով. ձգտում են, որ կանանց համար էլ մատչելի լինեն հետզհետէ այն բոլոր պաշտօնները, որ մինչև այժմ միայն տղամարդկանց են վերապահւած, և արդէն մասամբ էլ ձեռք են բերել:

Այսպէս նրանք ընդունւած են պօստ — հեռագրական ծառայութեան մէջ, ինչպէս և երկաթուղու: Երևի շուտով կը տեսնենք ասպարէզի վրա և կին փաստաբան:

Օրէնսդրութեան մէջ հետզհետէ մտնում են բարեփոխութիւններ ի նպաստ կանանց:

Օրէնքը այլևս հարճ չի ճանաչում, որ մի ժամանակ ընտանիքի մէջ երկրորդ տեղն էր բռնում օրինաւոր կնոջ կողքին: Եթէ կինը ամուլ էր, օրէնքը թոյլ էր տալիս, որ հարճ պահեն, և նրանից ծնւած երեխաները համարւում էին օրինաւոր: Նոյն իսկ թագաժառանգը մի հարճի որդի է:

Բայց միւս կողմից այդ նոր կանայք շատ զժգոհ են ապահարզանի օրէնքից: Եւ իրաւացի են:

Ամուսինների բաժանումը թէև շատ հեշտ է,

բայց բոլոր առաւելութիւնները, ինչպէս և Եւրոպայում, մնում են տղամարդու կողմը: Երեխաները պատկանում են հօրը:

Պրօպագանդիստ կանանցից ոմանք յայտնի են և Եւրոպայում, օրինակ Ուսմէ Ֆուցան, որ մասնակցել է միջազգային կանանց կօնգրէսներին և արժանաւոր աջողութեամբ:

*
* *

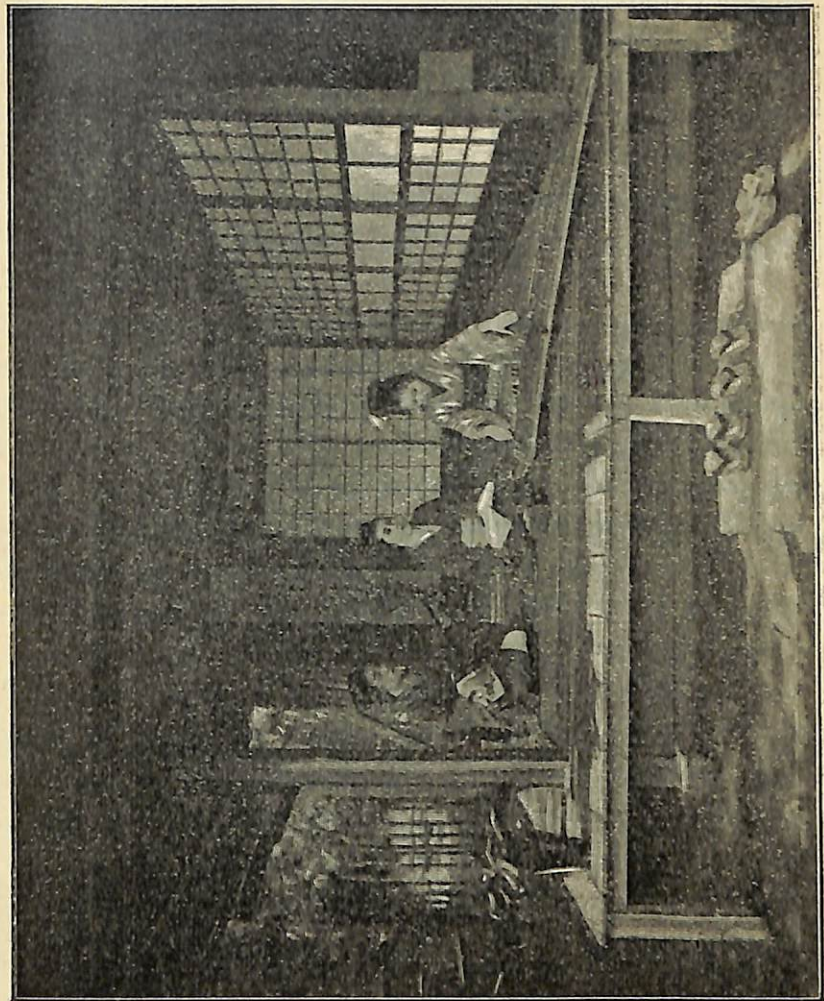
Ճապոնական կեանքում շատ հետաքրքիր երևոյթ են կազմում այսպէս կոչւած Գէյշաները, երգչուհիները, որոնք Ս.թէնքի հետերաների նման խնջոյքների ու տօների զարդն են կազմում իրանց սրախօսութեամբ ու նուրբ ձևերով:

Գէյշաները իրանց կրթութիւնը ստանում են թէյատներում, ուր սովորում են պար, երգ, նւագ, զրականութիւն, այսպէս ասած՝ անցնում են մի գեղարւեստական դպրոց:

Նրանք մասնաւոր սէր են ցոյց տալիս զրականութեան մէջ և զրում են երբեմն բաւական աջող:

Ես առիթ ունեցայ նրանց այցելելու մի բանի ծանօթներին հետ: Մեզ ընդունեցին շատ սիրալիր և հրաւիրեցին վեր: Գուպաներով բարձրացանք սանդուխներից, որ մարդու ապշեցնում են իրանց մաքրութեամբ, և մտանք սենեակ խոր բարկներով:

Գ Է Յ Շ Ը Թ Կ Ը

Իսկոյն կաշւէ բարձեր բերին, որ եւրոպացիներին համար չոքած նստելը աւելի յարմար լինի:

Գէյշաները բոլորն էլ հագնւած էին գեղեցիկ հագուստի կտորը գոյնզգոյն, որի վրա բանւած էին քմահաճ պէյզածներ, սարեր ու ձորեր, տուն ու կամուրջ: Նրանք չէին իմանում եւրոպական լեզուներ, և այդ թերին աշխատում էին լրացնել առատ ժպիտներով:

Չուտով բերին սամիսենը, որ եռալար գիտարի մի տեսակն է, և սկսեցին երգն ու պարը:

Չեմ կարող ասել, թէ մի մեծ հաճոյք ստացանք:

Աւելի ճշում էին, քան երգում ու արագ անցնում էին piano-ից forto, ու հակառակը: Առհասարակ իմ տպաւորութիւնս այն էր, որ ճապոնուհիների երաժշտական զգացումը թոյլ է:

Գէյշաների մէջ կային և մի քանի շատ փոքրեր:

Սրանցից մէկը, մօտ 11—12 տարեկան, մասնաւորապէս աչքի էր ընկնում իր աշխուժովն ու չարածրճիութեամբ: Նրա նշաձև աչիկները խելք ու ծաղր էին առկայծում: Մի վայրկեան անգամ հանգիստ չէր նստում մի տեղը. դառնում էր մեր շուրջը ու ճօճւում անընդհատ, անզուսպ ծիծաղ պատճառելով իմ ընկերակից նաւապաններին, որոնք քիչ-միչ հասկանում էին ճապոներէն:

—Գեկուսկէ-սան,—բացականչեց նաւապաններից մէկը.—ապան ցոյց տուր շնորհրդ, տեսնենք, ինչպէս ես ուրիշներից ձև առնում:

Նա գլխով արեց, չարածճի մի բան փայլեց նրա աչքերում: Եւ մի վայրկեանի մէջ բոլորովին կերպարանափոխւեց, կծկւեց, կնճիռներ եկան դէմքին և դարձաւ մի փնթփնթոզ ծերուկ, որ իր համար կերակուր է պատրաստում: Եփում էր, խառնում էր կերակուրը, երեւակայական ամանի մէջ, համն էր առնում, դժգոհութեամբ շարժում էր գլուխը ու շարունակ փնթփնթում: Չայնը դուրս էր գալիս մի տեսակ խուլ ու սեղմած, կարծես իսկապէս բերանը կերակուրով լիքը լինէր:

Վերջապէս թողեց, բըրջաց երեխայական հնչուն ծիծաղով և հոլի պէս սկսաւ պտոյտ գալ: Նա գգում էր, թէ այդ վայրկեանին բոլորի սիրելին էր:

Յետոյ ներկայացրեց մի ամբողջ տեսարան, փոխնիփոխ դառնալով բարկացոյտ ամուսին, քմահաճ կին և նրանց ծառա: Սաստիկ ծիծաղաշարժ կերպով կիտում էր յօնքերը, բուռն շարժումներ էր անում, ամուսինը ներկայացնելիս, պճրանքով շուռ ու մուռ էր գալիս սենեակում հովանոցը ձեռքին, երբ կնոջն էր ներկայացնում, և ամենալուրջ ձայնով խորատներ էր կարդում, երբ դերը հասնում էր ծառային:

Շատ ընտրոջ էր նոյնպէս մի տեսարան, որ պատմում էր ու ներկայացնում մի՛ կախարդական աշխարհն ընկած ճամփորդի: Կախարդը նրան երկար տարիներ իր մօտ պահելուց յետոյ արձակում է և տալիս է նրան, իբրև հրաժեշտի նւէր, մի արկղ, պատուի-

րելով, որ չը բանայ: Բայց ճամփորդը շատ երիտասարդ, ուրեմն և չափազանց հետաքրքիր լինելով՝ բաց է անում արկղը: դուրս է գալիս, որ այնտեղ պահած էին նրա՝ կախարդի մօտ ապրած տարիները, և նա իսկոյն դառնում է արևոր ծերուկ, այսպիսով անմիջապէս պատիժ ստանալով իր հետաքրքրութեան համար:

Միւս աղջիկները չունէին նոյն աշխոյժը և Դեկուսկէի առջև բոլորովին կորչում էին:

Բայց շատ գեղեցիկ էր ջրվէժների պարը, որ նրբանք բոլորը միասին կատարեցին: Ամեն մի աղջիկ ձեռքին ունէր սպիտակ շորի մի նեղ փաթեթ, որը պարի ժամանակ արձակում էր, որպէս մի երկար շերտ. շերտերը ծածանւում էին գեղեցիկ գալարումներով և ճշմարիտ որ նմանում էին քմահաճ վիժումով թափուող ջրվէժին:

Այդ միջոցին մեզ համար քաղցրեղէն բերին մանրիկ պնակների վրա դրած, որոնց ձեռք տալ սակայն վախում էինք, այնքան անհրապուրիչ էր նրանց տեսքը: Իմ ուշադրութիւնս զրաւել էին խիստ փոքրիկ, կլորիկ խնձորները:

— Ի՞նչ էք կարծում, ի՞նչ բան է սա.— հարցրեց ինձ՝ մօտս նստած տիկինը, իմ հետաքրքրութիւնը նրկատելով:

— Խնձոր,— ասացի ես:

— Ապա փորձեցէք,— ժպտաց նա:

Ես ձեռք տւի մէկին և անմիջապէս ետ քաշեցի

ակամայ զգանքով: Կարմիր մաշկը ներս ընկաւ մատերիս տակ: Գրանք՝ կճեպը հանած, պինդ խաշած ձուեր էին, cocotte-ի նման քսւած ու ներկւած, իսկ մէջը խրած կոթը բոլորովին խնձորի տեսք էր տալիս նրանց:

Բոլորը ծիծաղեցին, ու ոտքի ելանք:

Գէշաները մեզ նոյն սիրալիւր ժպիտով ճամփայ զրին, որով և ընդունել էին:

Դուրսը խոր գիշեր էր արդէն:

Ես նայեցի շուրջս. ամեն բան նոր էր թւում ինձ ու անծանօթ, կարծես բոլորովին մի նոր քաղաք էի ընկել:

Փողոցները դատարկ էին բոլորովին. ճամփան լուսաւորում էր իր զողզոջուն, աղօտ լոյսով մեր թղթէ մեծ լապտերը, որ կախւած էր կառքի առջևից: Ամենից շատ ինձ զարմանք էր պատճառում տների մեխամաղձոտ ու սառն տեսքը:

Յերեկը նրանք բոլորը բաց էին ու կենսալից. իսկ այժմ պատերը պինդ քաշած ու փակած, լուռ ու հանդարտ, առանց կեանքի մի նշոյլի. ո՛չ դուռ, ո՛չ պատուհան, նաւահանգստում իրար կողքին ու իրար վրա շարւած ապրանքների արկղների պէս:

— Խխունջը մտել է իր պատեանը. — լուեց իմ ետևի կառքից ընկերներիս մէկի մեզմ ձայնը, կարծես նա վախենում էր խանգարել շրջապատող լուսթիւնը:

Ձինը վազում էր անընդհատ, լապտերը ճօճ էր գալիս իր միակերպ, տխուր լոյսովը:

Աչքերս յառել էի այդ լոյսին, որի մէջ հողի պէս պտոյտ էր գալիս Գեկուսկէ-սանի կայտառ կերպարանքը, ծիծաղում էր, ծումուում, ժպտում ու փոփոխում, այնպէս կենսուրախ, այնպէս անփոյթ ու մանկական անհոգութեամբ:

Ու չը գիտեմ՝ ինչո՞ւ, մի խոր տխրութիւն իջաւ վրաս:

Ի՞նչ է դառնալու բնութեան զւարթ աղջիկը մի քանի տարի յետոյ: Գուցէ մի փայլուն գէշա՜ հրուշակի, ամբողջ ձապոնում տարածւած: Գուցէ մի կոմս կամ իշխան կին վերցնի նրան, քանի որ ճապոնացու համար նշանակութիւն չունի կնոջ անցեալը և բարձրաստիճան անձերի ամուսնութիւնը գէշաների հետ այնչափ էլ հազւագէպ չէ:

Բայց բոլորին չի վիճակում այդ «բաղդը»:

Որչափ, որչափ մեծ է այդ «մեծ մասի» թիւը, որոնք մի կերպ բաշ են տալիս իրանց ողորմելի կեանքը, երբ երիտասարդ տարիները թռել—փախել են, իրանց հետ տանելով և հրապոյրը, և զւարթութեան հմայքը:

Եւ Աստուած իմ, ի՞նչ մայր պիտի լինի, և կամ ի՞նչ պայմանների տակ ճնշւած, որ ինքն իր ձեռքովը իր հարագատ դուստրը նետէ այս ճամփի վրա. որովհետև ծնողներն են ընդհանրապէս, որ բերում են իրանց աղջիկներին ու վարձու տալիս թէյարանում, և յաճախ պարզապէս ծախում: Արդէն ճապոնական կեանքի ամենասև կէտերից մէկն է դա:

Նոր հոսանքի ազդեցութեան տակ կառավարութիւնն արգելեց այդ անբարոյական առուտուրը, բայց ճապոնացիք չը զիջեցին և հեշտութեամբ գուրս եկան օրէնքի տակից:

Փոխանակ պայմանագրով «ժախելու», տալիս են նրան իբրև զրաւ իրանց վերցրած գումարի փոխարէն, որ առհասարակ անվճար էլ մնում է:

Խեղճ աղջիկներ:)
 Ու հայեացքս անթարթ մեխուել էր լապտերին, որի վրա նոյնպէս պար էր դալիս մի նկարւած աղջիկ իւր երիտասարդութեան պարը. երևի դա էլ մի գէշն էր:

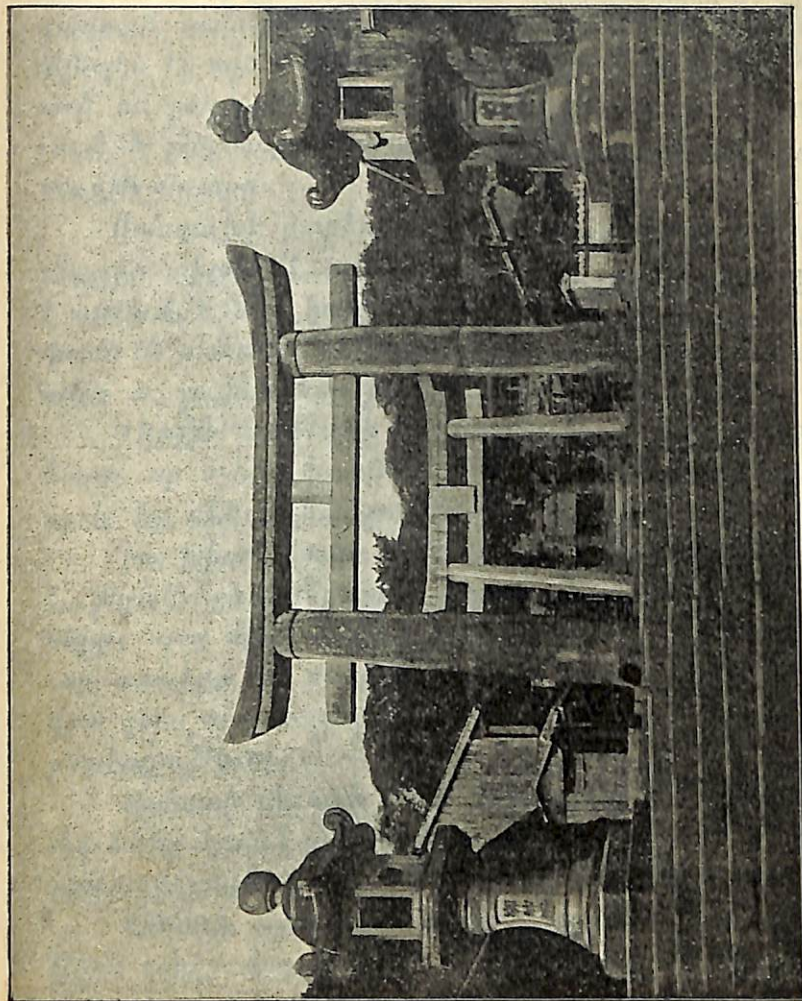
* * *

Նագասակիից մի քիչ վեր լեռների դալար լանջին պառկած է գերեզմանոցը, որի կողքին հրակում են տաճարները:

Մահկանացուների քաղաքին անմիջապէս յաջորդում է անմահների քաղաքը, և պէտք է ասեմ, որ այդ յաւիտենական հանգստի վայրերը քաղաքի լաւագոյն մասերն են կազմում, ամբողջովին կանաչի մէջ թաղւած:

Այդ տաճարներից ամենահետաքրքրականն է շինտոյեան ազանդի Օսովա կոչւած տաճարը:

Մի շատ երկար, ուղիղ ու լայն քարէ սանդուխ

տանում է վեր. ճամփին տեղ-տեղ հարթակներ կան դադարի համար: Ինչպէս ներքեր, սանդուխի սկզբին, այնպէս էլ այդ հարթակներից ամեն մէկի վրա շինւած են քարէ կամար-դռներ, որոնք «տօքի» են կոչւում և ընդհանրապէս կազմում են սրբավայրի արտաքին մուտքը:

Սանդուխի բարձրից հրաշալի տեսարան է. հայեացքը տիրում է ամբողջ քաղաքին, որ դէպի սարն է սողում, և նեղ, կապոյտ գեղանկար ծովին, ուր թափւած են բանաստեղծական անկարգութեամբ կղզեակներն ու շոգենաւերը իրանց կայմերի՝ անտառներով:

Վերջին հարթակի վրա բարձրանում է ինքը տաճարը, որ ոչ իր փարթամութեամբն է աչքի ընկնում, ոչ էլ իր մեծութեամբը:

Դա խիստ պարզ ու հասարակ փայտէ մի շէնք է, ինչպէս ընդհանրապէս բոլոր շինտօյեան տաճարները: Նրա միակ զարդն է կազմում գեղեցիկ գոգաւոր տանիքը իր յասուկ ուրուն կերտւածքով, որի վրա շատ աշխատած է լինելու ճարտարապետի երևակայութիւնը:

Տաճարի մուտքի մօտ մի փոքրիկ զիւ զանգակի լեզւակից կախ է ընկած մի պարան, որը ամեն մի ճապոնացի գալիս-քաշում է, երբ իր ազօթքն է սկսում:

Զինտօն ճապոնի ազգային կրօնն է, որ գոյութիւն ունէր ճապոնում բուդդիզմի գալուց դեռ շատ ու շատ առաջ:

Բուդդիզմը մտաւ ճապոն 2ինաստանից Կօրէայի

միջոցով, ընդունեց շինությունի շատ դժերը և մասամբ էլ խառնեց նրա հետ: Նոյնը և շինածն, այնպէս որ հիմա շատ դժւար է որոշելը, ինչն է իսկապէս պատկանում մի կրօնին և ինչը միւսին:

Ճապոնացին անխտիր միևնոյն յարգանքով մըտնում ու աղօթում է թէ բուդդհիստի և թէ շինությունի տաճարներում:

Նա ծնելիս մտնում է մի շինութեան հովանաւորութեան տակ, բայց այդ նրան չի խանդարում, որ թաղի բուդդհիստ ծէսերով:

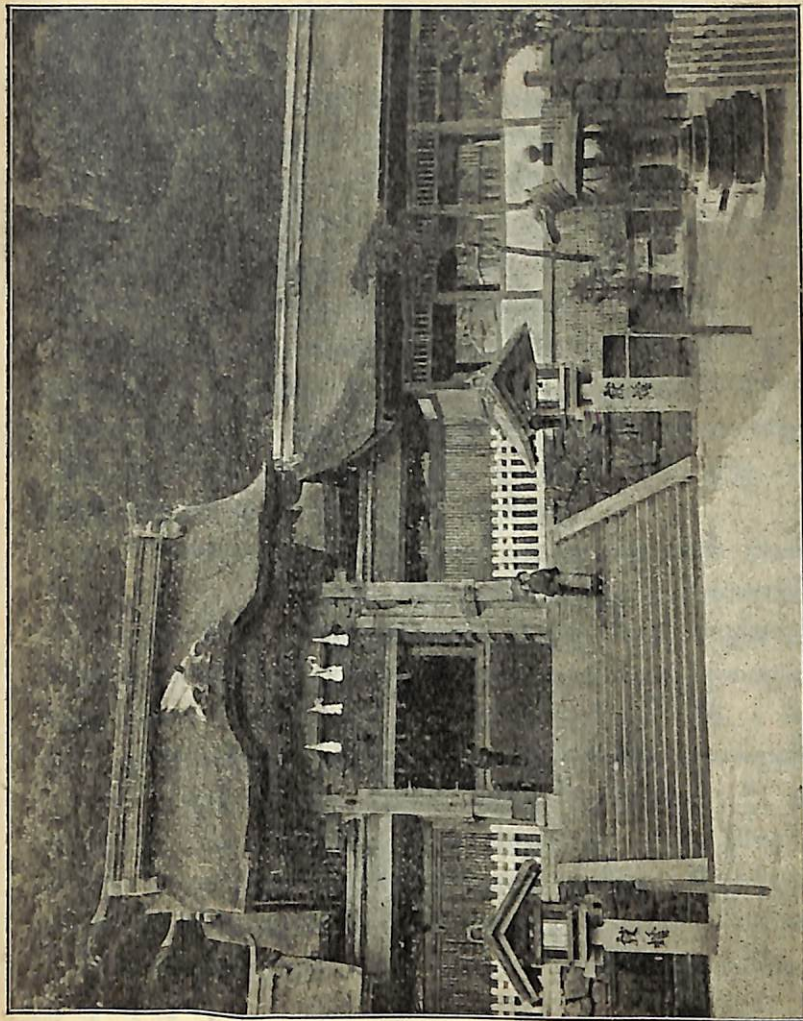
Վերջերս միայն նկատուում է մի խոր հակում հին, պարզ ու զուտ շինությանը վերականգնելու, իբրև բուն ազգային կրօն:

Չինտօ կրօնի հիմքը բնութեան աստուածացումն է, այլ և նախնիքների ու հերոսների պաշտամունքը: Չինտօն իր հետևողների վրա շատ քիչ ծիսական պահանջներ է դնում: Որոշ տօներին պէտք է այցելեն տաճարը և կատարեն հանգուցեալների յիշատակը, ուրիշ ոչինչ:

Սա մի վերին աստիճանի կենսուրախ կրօն է:

Այստեղ բացարձակապէս չկայ այն բոլորը, ինչ որ ահ ու դող է պատճառում ուրիշ ազգերին:

Նրա բոլոր էութիւնը մի ձգտում է դէպի երջանիկ կեանքի իրականացումը այս աշխարհիս վրա, երջանիկ, զւարթ և ախորժելի, թէ իր և թէ ուրիշների համար: Իսկ այդ կեանքին նրա դաւանանքով կարելի է հասնել միմիայն մաքուր հոգով ու հանգիստ խղճով:

Չատ եւրոպական հետախոյզներ խիստ ցած են դասում շինտօ կրօնը, առարկելով թէ նա չունի կազմակերպւած ու զարգացած բարոյական օրէնքներ, աւելի բարձր աստիճանի կրօնների նման:

Այս կարծիքի դէմ ջերմօրէն բողոքում է Լաֆ-կադիօ Հիրն (Lafcadio Hearn), որ երկար ժամանակ ձապոնում ապրելով կարողացել է խոր կերպով թափանցել ու ըմբռնել նրանց կեանքն ու հոգին:

Եւրոպացին փնտրում է շինտօյի էութիւնը ոչ այնտեղ, ուր պէտք է. նա դիմում է խիստ սակաւթիւ կրօնական գրքերին, մինչդեռ շինտօն ուժեղ է հէնց նրանով, որ գրքի հետ գործ չունի, այլ ապրում է բուն իսկ ժողովրդի սրտում:

«Շինտօ—դա նշանակում է հաստատուն կամք, արիութիւն, պատիւ, սիրալիք վաղը և մանաւանդ ազնւութիւն: Այդ կրօնի ոգին է կազմում որդիական սէրը և սկզբունքի համար իր անձը գոհելու պատրաստականութիւնը: Նրա ստեղծագործութիւնն է ճապոն կնոջ քնքոյշ սիրտը: Իսկ մի տեսակ պահպանողական ոյժ է, որ ամեն կերպ արգելում է ժողովրդին իր անցեալի լաւ կողմերը բաց թողնել՝ օտար նորութիւններին յարելու համար: Այդ կրօնը այնքան խոր է թափանցել ժողովրդի սիրտը, որ արդէն մի ժառանգական բարոյական գրգիշ է դարձել, մի ղեկավարող բնագոյն:» («Glimpses of Unfamiliar Japan» Lafcadio Hearn):

* * *

Մեռածն ու ապրողը ճապոնում սերտ կապած են իրար հետ անտեսանելի խորհրդաւոր հանգույցներով:

Նրանք հաւատում են, որ մեռնողի հոգին շարունակում է իր գոյութիւնը մեզ շրջապատող մի աներևոյթ աշխարհի մէջ:

Սյոգ հոգիները սաւառնում են տաճարների վրա, իրանց նախկին բնակարանների շուրջը, ուրախանալով իւրայինների ուրախութեամբը և վշտակցելով նրանց վշտին: Նրանք շարունակ խառնւում են ընտանիքի գործերին և մինչև անգամ ճնշում են գործ զնում մարդկանց արարքների վրա՝ այս կամ այն միտքը ներշնչելով նրանց:

Բայց դա երբէք չի ազատում ճապոնացուն իր վարմունքի պատասխանատուութիւնից. նա պէտք է ընդունակութիւն ունենայ կշռելու իր սրտում եղած վատ ու լաւ աստեղծների ազդեցութիւնը:

Այնպէս որ մարդու խիղճն է գերագոյն չափը, նա է միակ անկաշառ դատաւորը և շիտակ անաշառ ուսուցիչը:

Նախնիքների պաշտամունքը սրբութեամբ կատարում է ամեն ճապոնացի, անխտիր թէ շինտօ, թէ բուդդիստ:

Ամեն տուն ունի իր փոքրիկ ընտանեկան խորանը, ուր պահւում են փայտէ փոքրիկ տախտակ-

ներ, որոնց վրա գրւած է ընտանիքի հանգուցեալ անդամի անդրաշխարհիկ անունը:

Որոշեալ օրերին խորանի առջև կանթեղ են վառում, դնում են թէյ ու կերակուր այն համոզումով, որ հոգիները կարող են այդ բոլորը վայելել, միայն ի հարկէ՝ ոչ նիւթապէս, այլ միայն կերակուրների ոգին:

Մեռելների հոգսը բաշելը այն աստիճան խոր է նստած ճապոնացու մէջ, որ հնում հաւատարիմ ծառաները անձնասպան էին լինում, որպէս զի նոր մեռած տէրը ծառայութեան կարօտ չը մնայ միւս կեանքում:

Մեռելոցը մասնաւորապէս մի հանդիսաւոր տօն է և տևում է երեք օր, յուլիսի 13-ից մինչև 15-ը:

Ընտանեկան խորանը գեղեցիկ կերպով զարդարում են ծաղիկներով, իսկ տան մուտքի մօտ արևը մայր մտնելուն պէս վառում են մի լապտեր, որպէս զի հոգիների գալու ճամփան լուսաւոր լինի. լապտերների ամբողջ մի երկար շարք վառում են նաև ծովի ու գետերի ափին հոգիների գալը տօնելու համար:

Հոգիները պիտի գան ջրով, որովհետև ճապոնացու համոզումով ջուրը անմիջապէս հաղորդակցութիւն ունի հոգիների ստորերկրեայ աշխարհի հետ:

Գիշերը մեծ կենդանութիւն է տիրում գերեզմանոցում, ուր բոլոր շիրիմները ունեն իրանց ծաղիկն ու լապտերը:

Սգւորները նւէր են բերում, խունկ ծխում ու նւիրական իւղ են թափում ջուրը:

Ամենից հետաքրքրականը վերջին գիշերն է, հոգիների հրաժեշտի գիշերը:

Յարդէ մանրիկ նաւակների մէջ դնում են ուտելիք, վառում են մի ճրագ և գիշերը իջնելուն պէս ծով են գցում: Այնպէս որ ծովի ամբողջ մակերևոյթը ծածկւում է այդ հազարաւոր փոքրիկ լոյսերով, որոնց հեռու ու հեռու է քշում մեզմբ քամին դէպի հոգիների աշխարհը:

Մի խոր միտտիկ բան ունի այս տեսարանը:

Ի՛նչո՞ղ գիշերայ խոր լռութիւնը, մութ երկնակամարի վառուղ աստղերը և ծփուն ծովի վրա այդ շողշողուն ճրագների անընդհատ սայթաքելը դէպի խորհրդաւոր հեռուն՝ այս բոլորը միացած մի ջերմ ներդաշնակութիւն են կազմում և յուզում հոգին, կարծես հեռուից մեկնող հոգիները իրանց հրաժեշտի բարեն են ուղարկում մեզ:

*
* *
*

Բուղղհիստների հաւատով հոգիները ապրում են ստորերկրեայ աշխարհում, Սայ-Նօ-Կաւարա:

Մահից յետոյ ամեն մի հոգի ներկայանում է սրտատրոփ էմմա-Օ, դժոխքի դատաւորին: Նրա առջև կարդում են գործած մեղքերի երկար ցուցակը, մինչդեռ դէմը բռնած հայելիի մէջ նա տեսնում է իր բոլոր վատ արարքները:

Բուղղհիստի դժոխքն ու արքայութիւնը բիշ են տարբերում քրիստոնէականից: Նոյն տանջանքները ու նոյն երանութիւնը, միայն անշուշտ այս բոլորը ճապոնական շրջապատի մէջ:

Ոգիների խորհրդաւոր աշխարհում ամենից հետաքրքրական է Ժիգօի կերպարանքը. երեխաների հովանաւորն է նա, որովհետև խեղճ փոքրիկ երեխաները նոյնպէս ընկնում են ստորերկրեայ աշխարհը:

Նրանք պարտաւոր են այնտեղ կառուցանելու մանր քարերից փոքրիկ աշտարակներ, բայց չար ոգիները շարունակ գալիս են, քանդում ու խեղճ երեխաներին հանդիստ չեն տալիս:

Իսկ Ժիգօն երկար ձողը ձեռքին օդնութեան է վազում, վերցնում է երեխաներին իր լայն թևերի տակ և հեռու է քշում չար ոգիներին:

Իրա համար էլ Ժիգօի արձանի մօտ ծնողները քարի կոյտեր են դիզում միշտ, աղաչելով, որ չը թողնի իրանց մեռած երեխային անօգնական:

Այս հաւատը խիստ որոշ ցոյց է տալիս մի աւելորդ անգամ ճապոնացու քնքոյշ սէրը դէպի փոքրիկները: Նա մի հոգատար է որոնում իր երեխայի համար նոյն իսկ այն միւս աշխարհում, որտեղ իր խնամքը արդէն հասնել չի կարող:

ԴԵՊԻ ՈՒՆՋԵՆ

Որոշեցինք մի բանի օրով գնալ Ունդէն, որ յայտնի է իր գեղանկար դիրքով և ծծմբի ջերմուկներով:

Սրա հոչակը տարածւած է ոչ միայն ճապոնում, այլ և այն եւրոպացոց մէջ, որոնք ապրում են Հեռաւոր Արևելքում: Մյնտեղ գնում են բժշկելու յօգացաւից, կամ պարզապէս շնչելու նրա լեռնային կազդուրիչ օդը:

Գալիս են նոյն իսկ Սիրիքից. թէև Ամուր գետի հովտում բաւական լաւ տեսակի հանքային ջրեր կան, բայց նրանք այնպէս երեսի վրա են թողւած և կեանքը այնքան թանգ է, որ հիւանդները գերադասում են երկար ճամփորդութեան դժարութիւնները, անց են կենում հազարաւոր վերստեր, գետով ու ծովով, խոյս տալու համար Սիրիքի բուժարանների անյարմարութիւններից:

Ջինրիկիշանները հոտ էին առել մեր գնալու դիտաւորութեան մասին և մէկը միւսի ետևից գալիս էին իրանց ծառայութիւնը առաջարկելու: Բոլոր պատրաստութիւնները վերջացնելով, մեր փոքրիկ խումբը

Նախաճաշից յետոյ բարձրացաւ իր կառքերը և առաջ շարժւեց:

Խառն ու աղմուկով անցնում ենք փողոցները: Մեզ հետ վազում են ուրիշ ջինրիկիշաններ, հրելով ետևից մեր կառքերը ու խնդրելով իրանց օգնական վերցնել, մինչև որ, մեր անտարբերութիւնից յուսահատուած, մնում են ետ:

Իսկ մեր ջինքերը վազում էին մի առանձին ոգևորութեամբ, թափահարելով ոտները իսկական ձիու պէս, կարծես ճամփի հեռաւորութիւնը նրանց աշխոյժ էր տուել: Կին ու մարդ, խանութ ու ապրանք արագ փախչում էին մեր աչքի տակով ու ձուլւում իրար, մութ ու անորոշ մի զանգւած դառնում:

Քաղաքի ծայրում մեր դէմ եկաւ մի անորոշ աղմուկ, որ զգալի կերպով մեծանում ու շեշտւում էր: Թմբուկի միօրինակ զարկերը դուրս էին խուժում մի փոքրիկ փայտաշէն տնակից և զրաւում բազմաթիւ անցորդներ, որոնք բերանաբաց կանգ էին առել պատերին նկարած տարօրինակ պատկերների առաջ: Իսկ մի ծերուկ նստած զրան մօտ, մի բարձր տեղ հրավիրում էր ներս:

Մինչդեռ թմբուկը խուլ որոտում էր անընդհատ, մենք դուրս նետուեցինք ժխորից: Եւ երբ քաղաքը ետ մնաց իր յատուկ հոտովն ու նեղ փողոցներովը, ու մեզ մէջ առին դալար սարերը, ակամայ թեթևացման մի խոր հառաչ դուրս թռաւ մեր կրծքիցը:

Գնում էինք ձորի գեղեցիկ լանջով, որի վրա

մեր ուղղին նկատելի կերպով վեր էր սողում:

Ամեն կողմ, ուր նայում ես, թարմ ու կանաչ, որ աչք է շոյում:

Ճամփի երկու կողմը մեզնից վերև ու ներքև փռած էին բլրնձի արտեր, որոնք անվերջ հարթակներով սանդուխի աստիճանների պէս իջնում էին վար: Ջուրը առատօրէն ոռոգում էր ու ողողում նրանց և աղմկոտ առակներով հոսում էր ձորը ու մի գետակ կազմում:

Ամբողջ սարի լանջը բաժանւած էր փոքրիկ բառակուսիների, որոնց մէջ ամեն տեղ եռում էր աշխատանքը:

Կանաչի մէջ սպիտակին էին տալիս գեղջկուհիների գլխի թաշկինակները և գիւղացիների յարդէ սրնկաձև գլխարկները: Նրանք՝ մարդ ու կին՝ մէջքը երկտակ ծալած ու մինչև ծունկները մածուծիկ ցեխի մէջ կանգնած ձեռքով շուռ էին տալիս հողը ու փափկացնում, որ բրինձը լաւ աճի, արդէն աճած ցողունները փոխադրում էին մի ուրիշ, աւելի ազատ տեղ ու նորից տնկում:

Մի քիչ դէնը դեռ նոր են վարում հողը:

Ծանրամարմին եզր ջլի մէջ չբիչբիացնելով բաշում է թեթև արօրը. նրա ետեից վազում է փոքրիկ երեխան՝ արօրին ուղղութիւն տալով:

Հողի մշակութիւնը ճապոնում խիստ բարձր աստիճանի է հասած, թէև գործիքները չափազանց պարզ են և նախնական. ճապոնը իրաւամբ կարելի է

անւանել «մանր հողաբաժինների» երկիր: Պետութեան գլխաւոր եկամուտն էլ ստացւում է հողի արգիւնագործութիւնից:

Մեր ճամփան շարունակ բարձրանում էր վեր: Գնացող եկողների թիւն էլ շատանում էր: Մենք շարունակ պատահում էինք վազող ջիւների ու նրանց կառքերի, կամ գիւղացիների, որոնք դախն դրած երկար ձողերից կախած զամբիւղները, պտուղ ու բանջարեղէն էին տանում քաղաք:

Մեր ճամփին կից յաճախ մեր հանդէպն էր գալիս մի տօրի, սրբավայրերի այդ սովորական նախադուռը, և իսկապէս որոնող հայեացքը գտնում էր շուտով այս կամ այն փոքրիկ բլրակի գլխին միայնակ Բուդդայի միայնակ արձան, մի ծածկի տակ իր բոլոր ստացած նւէրներով բաշւած:

Հասանք ջիւրիկիշանների կայանը: Նրանք արդէն շատ էին յոգնել շարունակ սարը բարձրանալուց: Իսկոյն նետեցին սուերնոցի տակ ու սկսեցին իրանց պարզ նախաճաշը, որ պինդ եփած բրինձ էր:

Ջնորհալի տանտիկիւնը մեզ էլ ուտելիք բերեց ու դրեց փոքրիկ սեղանների վրա:

Ամբողջ դադարը հագիւ մի-երկու վայրկեան տևեց:

— Սայնարան, սայնարան (ցտեսութիւն),— փոխադարձ խոր բարևներով բաժանուեցինք ու արդէն սկսեցինք իջնել դէպի ձորը:

Մովը բոլորովին անհետացաւ մեր աչքից, փոխեց

նոյնպէս շրջապատի բնաւորութիւնը, դառնալով աւելի վայրի ու գեղեցիկ:

Անտառները գալիս, բռնում են բրնձի հարթակների տեղը և շքեղ ու ձիգ տարածւում ճանապարհի երկու կողմից: Արմաւենիների ձկունն ու թեթև պուրակները ու բամբուկի խիտ ու բարձր ծմակները սքանչեցնում են մարդուն իրանց թարմ դալարով:

Հազիւ էինք դուրս եկել անտառից, որ յանկարծ երևացին կղմինդրէ կտուրները:

Հասել էինք Մօզի:

Դա մի ձկնորսական գիւղ է, որ բմահաճ անփթութեամբ փուել է ծովի ափին:

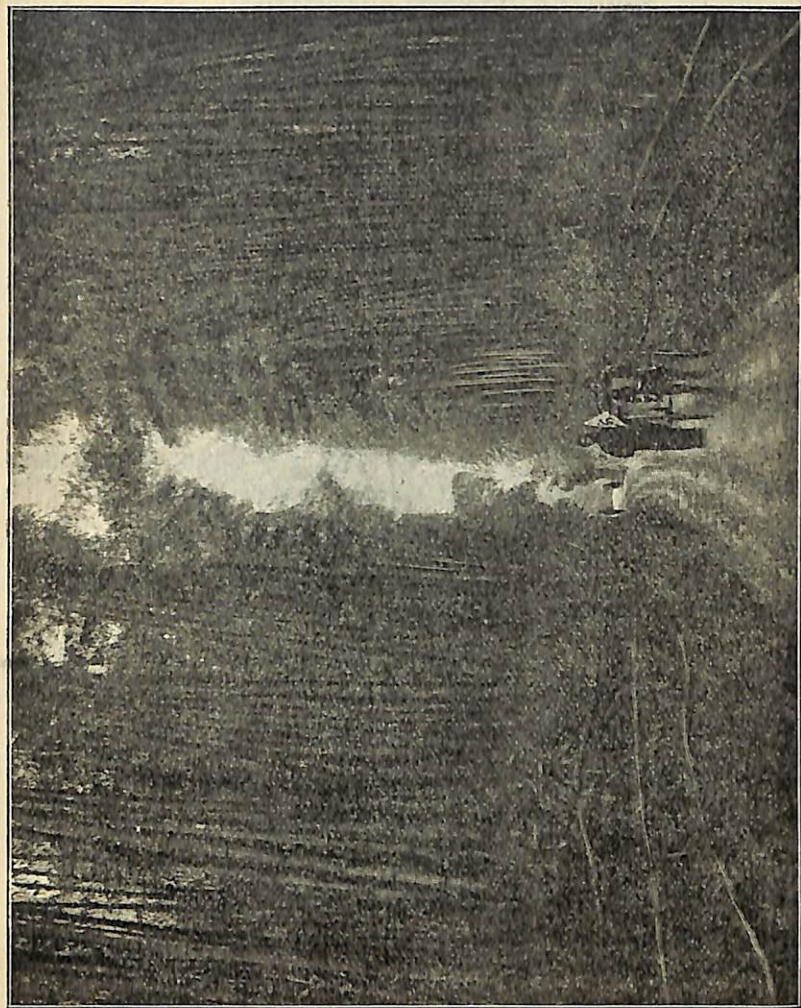
Ճապոնում գիւղը ընդհանրապէս շատ քչով է տարբերում քաղաքից. նոյն փայտէ շէնքերը, նոյն կրղմինդրէ կտուրներով և նոյն մաքրութիւնը ամեն տեղ:

Գրեթէ բոլոր պատերից կախած էին ուռկաններ, իսկ հեռում՝ ծովում օրօրում ու սպիտակին էին տալիս ձկնորսների մակոյկները:

Ճապոնացի ձկնորսը խիստ յայտնի է իր անվահերութեամբ: Նրանք թեթև, խարխուլ նաւակներով գնում են շարունակ հեռու, հեռու բաց ովկիանոսը, թէև շատերն էլ գոհ են դառնում սարսափելի տափուներն քամուն:

Յանկարծ լսեց շոգենաւի սոյլը, և մենք ուրախ շտապեցինք դէպի ծով:

Ծովի տեղատուութեան ժամանակն էր. Չոգենաւը, ի հարկէ, կանգնած էր հեռուն. նաւակն անգամ չէր

կարողանում մօտենալ, այնքան ծանծաղ էր ափը: Եւ շոգենաւը հասնելու համար ստիպւած էինք զիմելու ամենանահապետական միջոցին: Տղամարդկանց զիւղացիք տանում էին իրանց ուսերին, իսկ կանանցս համար երկու-երկու ճապոնացի իրանց ձեռքերը միացնելով, նստարան էին հիւսում: Նստողը ամուր բռնում էր իր երկու բեռնակիրների վզիցը ու սուր բրբիջով աշխատում էր ծածկել իր վախը: Ծիծաղելի էին նոյնպէս և պարոնները այդ կարճլիկ ուժեղ ճապոնացիների ուսին:

Այսպէս այդ կենդանի պատգարակներով հասանք նաւակին, որը մեզ շոգենաւ փոխազրեց:

Շոգենաւը շատ փոքր էր, և այն էլ ամբողջապէս բռնւած էր մեքենայով, ուղևորների համար կար մի փոքրիկ խցիկ միայն:

Այս խցիկում էլ խոռուեցինք մինչև Օբամա, որ երկու-երեք ժամայ ճամփայ է:

Մօտենալիս, Օբաման ծովի կողմից շատ գեղեցիկ է: Ափը ժայռոտ, սեպ ու խիստ բարձր:

Տները կարծես կախւած լինեն օղի մէջ անդրնդի զլխին ու նայելիս ներքև, որտեղ ծովը անընդհատ քծնում է, մոնչում ու փրփրում:

Այստեղից ուղին շարունակ բարձրանում է մինչև Ունդէնը, և այնպէս ցից, որ ջինրիկիշաները տանել չեն կարող: Հազորդակցութիւնը կատարում է պատգարակներով, և այս անգամ արդէն իսկական պատգարակներով:

Մտանք հիւրանոց նախաճաշելու, թէև դա բաւական բարդ գործ դարձաւ: Եւրոպացիները գալը բոլորովին անակրնկալ էր. և մեր սիրուն տանտիրուհին ուղղակի չը գիտէր՝ մեզ ինչ առաջարկի: Իսկ մենք խիստ անօթի էինք և լաւ ախորժակ ունէինք մի հիւթալի խորովածի:

Սակայն ամբողջ զիւղում միս գտնել անկարելի եղաւ, և մենք ճարահատուած ստիպւած եղանք մի կերպ բաւականանալու ձուով և բանջարեղէնով:

Այդ միջոցին դուրսը խոնկել էին արդէն պատգարակ կրողները, ու ամեն-ինչ պատրաստ էր մեր ճամփան շարունակելու:

Եւրոպացուն յատկացրած պատգարակը պարզապէս մի աթոռ է, երկու կողքերին մի-մի երկար ձող կպցրած տանելու համար:

Ես շատ էլ չօգտւեցի այդ պատգարակից, որի մէջ նստելը ուղղակի մի տանջանք է անսովոր մարդու համար. կարելի է մինչև անդամ ծովային հիւանդութիւն ստանալ, այնքան մարդ ճօճուում է աջ ու ձախ, առաջ ու ետ:

Գրեթէ ամբողջ ճանապարհը ես ոտով անցայ և բնաւ չը յոգնեցի. այնքան հրապուրիչ էին դէմս բացւող ու անդադար փոփոխւող լեռնային տեսարանները:

.

Արևն արդէն մայր էր մտել, երբ հասանք Կօջի-

գոկու և իջանք մի գուտ ճապոնական հիւրանոց: Աւանում կային նոյնպէս ուրիշ հիւրանոցներ, արդէն յարմարեցրած եւրոպացու ճաշակին, բայց մենք այս անգամ ուզեցինք ճապոնականի համն առնել:

Մեզանից ամեն մէկին յատկացրին մի փոքրիկ գողտրիկ սենեակ, որի զլխաւոր տարօրինակութիւնն ու հրապոյրն է՝ պատուհան չունենալը:

Ամբողջ պատը ներկայացնում է մի շարք շարժական դռներ ճապոնական թղթով կպցրած: Այդ շարժուն դռները կարելի է քաշել աջ կամ ձախ, միացնել ու բաժանել, տալով սենեակին քո ուզած մեծութիւնն ու ձևը:

Կարելի է բոլորովին հեռացնել պատերը, և այն ժամանակ սենեակը դառնում է մի պատշգամբ, որից կարող ես վայելել բնութեան գեղեցկութիւնը առանց աշխատանքիդ սեղանից հեռանալու: Բայց կա արդէն մի նեղ ու իսկական պատշգամբ էլ, որ գօտիի պէս զրկում է ամբողջ տնակը: Գիշերը այդ գօտին էլ է պատեր ստանում, փայտէ ծանր տախտակներ, որ բերում են ամրացնում պատշգամբի եզերքին:

Այնպէս որ տունը զրսից մի ամուր կողպւած փայտէ սնդուկի տեսք է ստանում: Այդ սնդուկը ես մինչև այդ տեսել էի միայն զրսից. իսկ այժմ յանկարծ ինքս ընկել էի մէջը:

Առաւօտը արևը ծագելուն պէս տախտակները հանում են մեծ զըրզոցով ու ազմուկով:

Ինձ զարթեցնողը հէնց այս զղրղոցն էր:

Ես վախեցած բացի աչքերս:

Մեր տունն արդէն թափ էր տւել իր պատեանը, արևի մեղմ ու տաք ճառագայթները թափանցել էին սենեակս, այնպիսի մի գեղեցիկ վարդագոյն փայլ տալով թղթէ պատերին, որ ես իրականութիւնը մոռացած՝ ինքս ինձ մի վայրկեան հէքիաթային մի էակ երևակայեցի, որ ով գիտէ ինչ կախարդանքով եկել ընկել էր այս բոցավառ լապտերի ծոցը:

Վեր թռչելս ու հագնւելս մի ակընթարթի գործ եղաւ. ետ հրեցի իսկոյն պատը ու սքանչացած կանգ առայ:

Ուղիղ ոտներին տակ բացւում էր մի խոր անդունդ թարմ կանաչով ծածկած. դէմս կուտակւել էին անտառախիտ սարերը իրար ուսին. իսկ հեռուն, հեռուն, հորիզոնի մօտ երևում էր կապոյտ ծովի մի կտոր:

Աչ կողմս ցրիւ էին եկած գիւղի տները լերան լանջին, որ քանի ետ, այնքան վեր էր բարձրանում: Եւ այդ բարձրութեան վրա օձի պէս ոլորւում էր արահետը, որ տանում էր դէպի Սինբուի և Ունպէնի ծծմբային ջրերը:

Ահա դէպի այդ արահետը շտապեցինք մենք գիւղի միջով, մի կերպ արագ նախաճաշը վերջացնելով:

Գիւղում բարձրը շատ պարզ են, իսկ ինչ վերաբերում է սիրալիրութեանը, գիւղացիք գերազանցում են քաղաքացիներին անգամ: Ամեն մի գիւղացի

օտարին հանդիպելիս, պարտք է համարում մի քաղցր խօսքով նրան բարևելու: Իսկ երեխաները բոլորը դուրս են թափւում փողոց ու բարձրաձայն բղաւում «օխայօ, օխայօ (բարև)», ջանալով իրանց փոքրիկ իրանները կռացնելու իսկ և իսկ մեծերի նման: Երեխաները ճապոնում շատ գրաւիչ են ու կայտառ. բնաւ չունեն մեր երեխաներին յատուկ ամաչկոտութիւնը օտարի առաջ:

Գիւղը վաղուց արդէն ետ էինք թողել:

Երբ սարի գլուխը հասած՝ թեքւեցի դէպի ձորը ու աչք ձգեցի ցած, ինձ թւաց, թէ Դանտի դժոխքից մի տեսարան էր փուլել առջևս իր ամբողջ չարագուշակ գեղեցկութեամբ:

Գոլորշու ահազին մուայլ քուլաները դուրս էին ժայթքում ամեն կողմից ձորի յատակին, և պատում ամբողջ շրջակայքը. յետոյ ծանր-ծանր բարձրանում էին վերև և կազմում թանձր, քաւթառ ամպեր, որոնք ծոյլ-ծոյլ սահում էին կանաչագետ լեռների վրայով ու խիստ աչքի ընկնող մի հակապատկեր էին կազմում նրանց մատաղ ու կենսալից թարմութեան հետ:

Չորում ամեն-ինչ եռում էր, ծխում ու աղմկում:

Ջուրը թափով դուրս է ցայտում ու բարձրանում Յ-ից մինչև Ծ ոտնաչափ, տարածելով շուրջը ծծմբի խեղդող հոտը:

Չորս կողմը, ժայռերից, գետնից, քարերից, և մինչև անգամ ճամփի եզերքից ջրի փոքրիկ չարաճրճի շատրւաններ են դուրս նետւում:

Պիտի գնաս մեծ զգուշութեամբ, քարէ քար թըռչելով, թէ չէ հողը փուլ կը գայ ոտքիդ տակ ու կընկնես փոսը և կայրես ոտներդ:

Ջրի տաքութիւնը շատ է բարձր, հասնում է մինչև 204 աստիճան ըստ Փարենհայտի:

Բամբուկի խողովակներով նա վազում է դէպի լողարանը, ուր եւրոպացիների համար վաննաներ են շինւած:

Իսկ իրանք ճապոնացիք լւացում են մի ուրիշ առանձին շէնքի մէջ, որի պատերը այնքան մեծ ճեղքեր ունեն, որ փողոցից ազատ կերպով կարելի է տեսնել հոսող ջուրը և միասին լողացող կանանց ու տղամարդկանց խումբը:

Արդէն յիշեցի, որ ճապոնացիք մեզանից բոլորովին տարբեր գաղափար ունեն բարոյականութեան մասին և բնաւ չեն ամաչում իրանց մերկութիւնից: Բայց այդ ոչ մի տեղ այնքան աչքի չէր ընկնում, ինչպէս Ունզէնում: Գիւղում շատ և շատ յաճախ կարելի է պատահել բոլորովին մերկ մարդկանց, որոնք լողանալուց յետոյ հանգիստ ու խաղաղ տկլոր վերադառնում են տուն, ճամփին կանգ են առնում մի ծանօթի պատահելիս և խօսում են կատարեալ պարզութեամբ ու այնպէս բնական կերպով, կարծես դա իրանց մշտական ու սովորական վիճակը լինէր:

*
**

Հրաբուդխային այդ ջերմուկները բնականաբար

ազդել են ժողովրդի երեակայութեան վրա, և գուցէ դա է պատճառը, որ Ունզէնն ու իր շրջակայքը դարձել են բազմաթիւ ասուածների բնակավայր:

Ամեն քայլիդ մի աստծու կը հանդիպես կամ բազմած մի բլրակի գլխին, կամ քաշւած ձորի մի անկիւնը՝ ցայտող ջերմուկի կողքին:

Քիչ այն կողմ ասուածների ամբողջ մի ատեան է, որ կիսաշրջան կազմած՝ նստել են խոր մտածկոտ դէմքերով, ու ո՞վ գիտէ բնութեան ինչ գաղտնիքների մասին են խորհրդածում:

Բոլորն էլ տարբեր-տարբեր կերպարանք ունեն և շինւած են բաւական կոպիտ ձևով. կան և այնպիսիները, որոնք պարզապէս մանր քարերի մի կոյտ են ներկայացնում, միայն այնպէս վարպետ դիզւած, որ որոշակի երեւում է աստծու բնաւորութիւնը: Միւսները տաշած քարից են ու ներկայացնում են մի այր կամ կին՝ բաւական կանոնաւոր դիմագծերով:

Ճամփիս աջ կողքին երկու բարակ ձողերի վրա կանգնած էր խուփը բաց արկղի պէս մի բան, որի առաջ մի զառամեալ փոքրիկ պառաւ կուշ եկած ջերմեռանդ աղօթում էր:

Արկղի մէջ իրար դէմ նստած էին չորս փոքրիկ աղւէս, ատամները սրած ու մազոտ պոչերը տնկած դէպի վեր: Ամեն մէկի առջև եփած բրինձ էր դրւած իբրև նախաճաշ:

Աղւէսը, կամ ինչպէս նրան անւանում են «կետանէ», մի առանձին յարգանք է վայելում հասա-

րակ երկրագործ ժողովրդից. նրանից վախենում են, իբրև մի խորամանկ ու նենգամիտ էակից, որ միշտ աշխատում է մարդկանց վնասել:

Նրանց քարէ արձաններին մարդ յաճախ հանդիպում է բրնձի աստծուն, Ինարիին, Նւիրւած տաճարի մօտ: Սակայն խորամանկ կենդանին հետզհետէ կարողացել է անկախութիւն ձեռք բերել ու ստանալ իր մասնաւոր պաշտամունքը:

Աղէսի պաշտամունքի հետ կապւած են անթիւ սնապաշտութիւններ, որովհետև նրան երեակայում են ամենակարող, նրա առաջ բաց է ապագան, նա գիտէ մարդու ամենագաղտնի մտածմունքները և հեշտութեամբ կարող է վնաս հասցնել: Այդ պատճառով էլ ամեն կերպ աշխատում են նրա սիրտը միշտ շահել:

Մնապաշտ ժողովուրդը աղէսին է վերագրում մի շարք ջղային հիւանդութիւններ, որոնց մէջ մեծ դեր է խաղում ինքնհիպնոզը-ինքնաներշնչումը: Այնպէս որ, ճապոնը ունի իր աղէսից բռնածները, ինչպէս որ Միջին դարերը իրանց դիւահարներն ունէին:

Հիւանդութիւնը մօտաւորապէս նոյնն է, ինչ մեր բնկնաւորներինը: Նրան առհասարակ աւելի ենթակայ են գիւղացի կանայք, իբրև աւելի սնահաւատ տարր:

Սնհատի եսը, որի մէջ մտել է աղէսը, դառնում է երկու: Մէկը հիւանդն է, միւսը աղէսը, որ շարունակ խօսում է նրա բերանով ու վիճում է նոյն իսկ նրա հետ մի տարբեր, օտարոտի ձայնով: Նա է, որ

հիւանդին խելքիցը հանում է, վազել է տալիս փողոցով վայրի ճիչերով, կամ նետում է գետին՝ փրփուրը բերնին:

Բայց ինչպէս որ աղէսը ինքն է մտնում ու տիրում մարդուն, այնպէս էլ սնահաւատ ժողովրդի հաւատով կան մարդիկ, որ մի մասնաւոր իշխանութիւն ունեն աղէսների վրա: Եւ ահա զրանց է, որ զիմում է սնահաւատ ճապորացին իրեն բռնող աղէսից ազատելու համար: Այդ տեսակէտից մասնաւոր մեծ հուշակ ունեն *Նիշնրեն* աղանդի բուրմերը, որոնք գալիս են հիւանդի մօտ, սկսում են խօսակցել աղէսի հետ ու սլարգեներ խոստանալով մի կէրպ ստիպում են, որ աղէսը թողնի հիւանդի մարմինը: Եւ հիւանդը իսկապէս բժշկւում է, ի հարկէ՝ նորից հիպնոզով:

Անշուշտ քաղաքակրթութեան ոյժի առաջ այդ սնապաշտութիւնը հետզհետէ կորցնում է իր նախկին թափը: Գիւղական դպրոցը նրա ամենաառաջին թըշնամին է:

ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՄԻՋԵՐԿՐԱԿԱՆՈՎ

Նազասակիից Կօբէ անցանք ճապոնական «Nigo-Maru» շոգենաւով, որ մշտական երթեւեկ ունի Կօբէի, Նազասակիի և չինական Նիու-Չանգ նաւահանգստի մէջ:

Նաւը փոքր էր, մարուր ու կոկիկ: Ճաշի սրահում առաստաղից կախած էր ահազին պանկերը, այսինքն պաստառի մի լայն կտոր, որ անդադար հովհարելով զով էր տալիս սեղանակիցներին:

Սյդ յարմարութիւնը դեռ չի մտած ուսաց կամաւոր ֆլօտի շոգենաւերի մէջ, ուր ճամփորդները մինչև այժմ սաստիկ շարշարում են սօթից, տրօպիկներն անցնելիս:

Իրեթէ բոլոր նաւաստիներն ու նաւապետները բացառապէս ճապոնացի են: Ճապոնը եւրոպական բազաբակրթութեան նորութիւնները իւրացնելուց յետոյ ամեն կերպ աշխատում է իր ձեռնարկութիւններից հեռու պահէ եւրոպացիներին:

Ճապոնացիք նախ ձգտում են գործին տէր դառնալ, իրանք իրանց ոտին կանգնել, և յետոյ արդէն ճարպիկ և աննկատելի կերպով հետզհետէ իրանց եւ-

րոպացի ուսուցիչներին փոխանակում են տեղացիներով: Եւ սրանով էլ խուսափում են նրանք բազմաթիւ զեղծումներից, թէև ի հարկէ զրգուում են եւրոպացիների դժգոհութիւնը:

Մեր շոգենաւի հասարակութիւնը մեծ չէր, բայց երվներանգ էր. եւրոպական մի քանի ազգութիւններ ունէին այդտեղ իրանց ներկայացուցիչները, իսկ աւելի մեծ մասը ճապոնացի էր, պաշտօնեայ կամ զինւորական:

Վերջինների թւում մասնաւորապէս խիստ տիպիկ էր մի գնդապետ, որ ամբողջ օրերով փուլած էր մէջքին long-chaise-ի վրա, իր անշարժութեամբ կարող էր իր ազգի անվրդով աստուածների նախանձը շարժել: Նա ոչ մի ցանկութիւն ցոյց չէր տալիս եւրոպացիների հետ խօսակցութեան բռնելու և ընդհանրապէս վերաբերում էր իր շուրջը կատարածին բացարձակ ու միակերպ անտարբերութեամբ:

Սրա կատարեալ հակասիպն էր ներկայացնում մի երիտասարդ, կոմս Հիսամատսուն, որ պատկանում էր ճապոնական մի յայտնի ազնւական ընտանիքի: Նա իր կրթութիւնը առել էր Փրանսիայում, ուր մինչև իսկ մի տարի ծառայած էր իրբն սպայ: Սյժմ զինւորական գլխաւոր հրամանատարի կցորդ էր նա:

Հազնւած էր Պարիզի վերջին մօզայով. աչքի էր ընկնում ընդհանրապէս նրա մասնաւոր պճնասիրութիւնն ու գւարճասիրութիւնը: Փրանսիայով նա

ուղղակի ոգևորւած էր և անւանում էր իր երկրորդ հայրենիքը:

— Ես սիրով ամբողջ կեանքումս Փրանսիայում կապրէի, — ասում էր նա, — եթէ պարտականութիւնս ինձ հայրենիք չը կանչէր: Ժամանակ անցկացնելու համար չէր, որ ինձ արտասահման են ուղարկել: Ինչ լաւ բան որ ես այնտեղ իւրացնել կարողացայ, պէտք է գործադրեմ այստեղ, հայրենիքումս:

Նա վերին աստիճանի նւիրւած էր իր հայրենիքին և մինչև անգամ միամտօրէն զարմանք էր արտայայտում, թէ միթէ աշխարհում կարող են լինել մարդիկ, որ հայրենասէր չը լինեն:

Միայն հաւատն էր այն կէտը, որի մասին նա բնաւ խօսել չէր սիրում: Երբ ասացի, թէ նրանց տաճարները ազգել էին վրաս, նրա զէմքից մի ինչ-որ կասկած ու հեզնութիւն անցաւ լռեց մի վայրկեան ու յետոյ ասաց ժպտալով.

— Գիտէք, մեր գրող, Փուկազավան ասում է. «կրօնները տարբերում են իրարից այնքան, ինչքան թէյի տեսակները: Միսիօնարներն են միայն, որ փոքրիկ խանութպանի նման՝ իրանց թէյն են գովում»:

Երրորդը ճապոնացի մի պաշտօնեայ էր, կրթութիւնը Ռուսաստանում առած: Նա պատմում էր, թէ ինչ դժւարութիւնների էր յաղթել, մինչև յարմարել էր ռուս կեանքի սովորութիւններին ու լեզւին:

— Դուք երևակայել անգամ չէք կարող, — ասում էր նա, — թէ ինչպէս դժւար է մի ճապոնացու հա-

մար, երբ առաջին անգամ ոտ է դնում Եւրոպա: Խորթ է ամեն ինչ, ոչ միայն օտար լեզուն, այլ և բարքն ու սովորութիւնները, որոնք հիմնովին օտար ու անհասկանալի են մեզ, քանի որ ձեր կեանքը ամենևին նման չէ մերինին: Մենք ստիպւած ենք մեր ամեն մի քայլը հաշի առնելու և ուշի ուշով հետևելու մեզ շրջապատողների վարմունքին, մի սխալ բան չանելու և ծիծաղ չը յարուցանելու համար: Ես երբէք չեմ մոռանալ անյարմար դրութիւնս, երբ ռուս ծառան առաջին անգամ ներս բերեց սենեակս ցուլցլուն ու եռացող ինքնաեռը: Ուղղակի չէի հասկանում, թէ դա ինչացու է, և միևնոյն ժամանակ վախենում էի տգիտութիւնս ծառայի առաջ ցոյց տալուց:

— Իսկ ռուսերէն շո՛ւտ սովորեցիք, — հետաքրքրեցի ես:

— Բաւական շուտ. ուսուցչիս տւած դասը հերիք չէր ի հարկէ: Ես սովորում էի տանը, դուրսը, ամեն տեղ. որոշում էի սիւնեակներով բառեր, որ անդադար կրկնում էի Պետերբուրգի փողոցները շրջելիս: Եւ կարծեմ բաւական օտարոտի տպաւորութիւն էի թողնում, որովհետև ինձ հանդիպողներից շատերը կանգնում ու ետ էին նայում:

Որքան մօտենում էի իմ ճապոնացի ուղեկիցներիս, այնքան համակրանքս աւելանում էր և այնքան էլ ինձ զարմանք էր պատճառում մեզ հետ եղող միւս եւրոպացիների զէպի նրանց ցոյց տւած վերաբեր-

մունքը: Վերջինները մեծ մասով վաճառականներ էին, ներկայացուցիչներ արևելքում յայտնի առևտրական տներին:

Ճապոնացիք հաճոյքով էին խօսակցում նրանց հետ և իրանց պատրաստականութիւնն էին ցոյց տալիս ամեն կերպ նրանց օգտակար լինելու, մինչդեռ եւրոպացիներին վարմունքը աւելի քան տմարդի էր: Ճապոնացիներին ներկայութեամբ խօսում էին նրանց հետ, ծիծաղում ու կատակում. իսկ հէնց որ առանձին էին մնում, ծաղրում էին նրանց ու հայհոյում: Դա այն աստիճան ինձ անախորժ էր, որ վերջապէս դիմեցի մի շիկահեր գերմանացու.

— Ի՞նչու էք այդպէս վարում նրանց հետ. մի՞թէ չէք սիրում ճապոնացիներին:

Նա ժպտաց:

— Ի՞նչու չեմ սիրում. Օ ոչ. սխալում էք: Նա շատ եմ սիրում. . . ճապոնահիներին: Իսկ ճապոնացուն. էհ, այնպէս անախորժ է այդ ժողովուրդը: Դուք դեռ նրան չէք ճանաչում: Մի գրաւէք նրանց սիրալիր ժպիտով: Ա՛, այդ ժպիտի տակ ինչեր է թաղնւած: Հազար անգամ գերադասում եմ չինացու հետ գործ ունենալ քան ճապոնացու: Առաջինի հետ գոնէ գործը մի կերպ կը կարգադրես, իսկ ճապոնացին հողիդ բերանդ կը բերէ և գործից էլ ոչինչ գուրս չի գայ: Ե՛, դուք չը գիտէք. նրա ժպիտը միայն դէմքի վրա է, իսկ սրտումը թշնամութիւն միայն ունի դէպի եւրոպացին:

Այս ասելով շուռ եկաւ ու հեռացաւ:

Գերմանացու պատասխանը մեծ զայրոյթ պատճառեց մօտս նստած մի պառաւ անգլուհու, որ երկար ապրել էր ճապոնում, ինչպէս ինքն էր ասում: Նա արհամարհոտ մի հայեացք զցեց գերմանացու երեսին. բայց միայն ուսերը թափ տուաւ և ոչինչ չը պատասխանեց:

— Սրանց նմաններին ինչու համար պիտի սիրի ճապոնացին, — բացականչեց նա՝ չարացած ինձ դառնալով: — Մի՞թէ կարելի է աւելի անկեղծ վերաբերմունք ցոյց տալ եւրոպացուն, երբ տեսնում ես, որ նա միայն խլել ու տիրել է ցանկանում. և ճապոնացին շատ լաւ է հասկացել և հիանալի պաշտպանւում է, իսկ այս պարոններն էլ ի հարկէ չարանում են: Ա՛խ, որքան կը կամենային իրանց թաթը դնել այս կապոյտ ծովի վրա էլ, դնել իրանց թաթը այս ջօնկերի ու այս խաղաղ ձկնորսների վրա:

Նւ նա վրդովմունքից աչքերը փակեց մի վայրկեան: Յետոյ բացաւ ու շարունակեց աւելի ջերմ.

— Հաւատացէք, օրիորդ, ճապոնացիք հրաշալի ժողովուրդ են. երբ նրանք զգում են ձեր վերաբերմունքի անշահասէր ու անկեղծ լինելը, նրանցից աւելի սիրալիր ու սրտակից մարդ չէք կարող գտնել աշխարհումս:

* *

Նազասակիից մինչև Կօբէ միայն մի կայան կայ,

Միմօնօսէկի, որ յայտնի է պատմութեանը 1895-ի 2ին-ճապոնական զաշինքովը:

Քաղաքը զետեղւած է նոյնանուն նեղուցի վրա, որ բաժանում է Նիպպոնի կղզին Կիու-Սիուից, և ճապոնի ծովը կապում է զեղանկար Միջերկրական ծովի հետ:

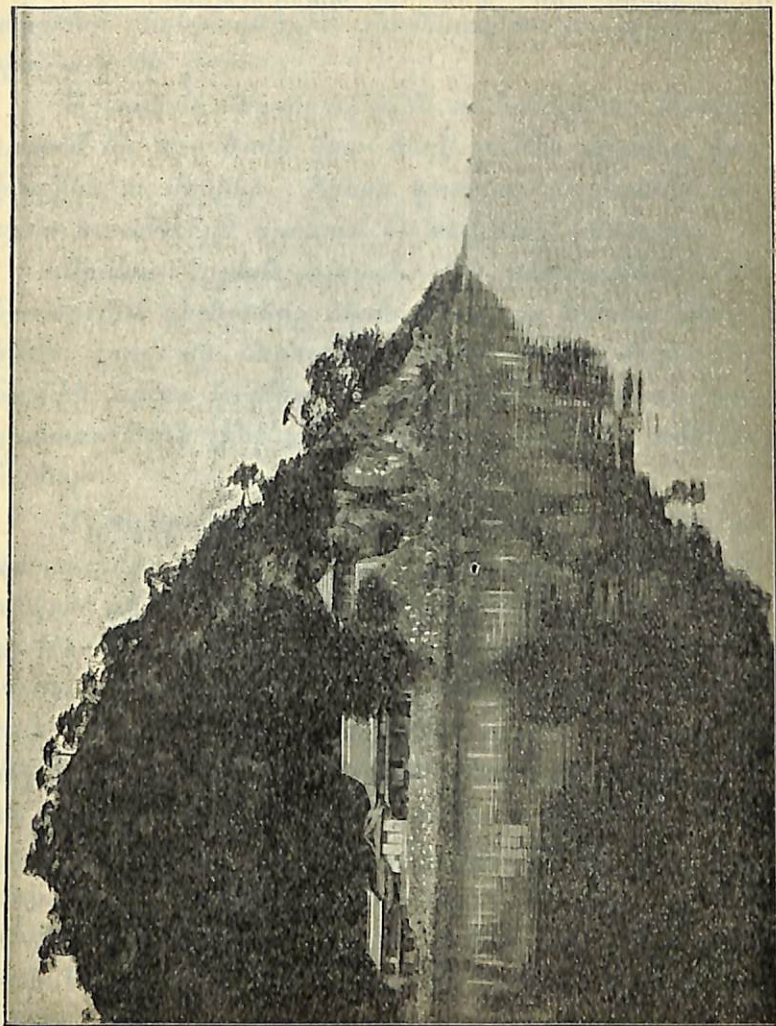
Միմօնօսէկիում շոգենաւը մի երկու ժամ է կանգնում միայն ուղևորներ առնելու:

Ճապոնի Միջերկրական ծովը իրաւամբ կարելի է անւանել աշխարհիս ամենագեղեցիկ վայրերից մէկը: Արդէն իր անունը ցոյց է տալիս, որ ամեն կողմից շրջապատւած է ցամաքով, միայն մի քանի նեղ նեղուցներով միանալով բաց ծովի հետ:

Նա զետեղւած է երեք մեծ կղզիների մէջ, որոնք են՝ Նիպպոն, Կիու-Սիու և Միկոկհ. ինքն էլ ծածկւած հազարաւոր աւելի մանր կղզեակներով: Ծովի ամենամեծ լայնքը հազիւ է հասնում 40 անդլիական մղոնի՝ Բունգո նեղուցի դիմաց, իսկ միւս մասերում ընդհանրապէս 8 մղոնից աւելի չէ:

Տեղ-տեղ անցքը այնքան նեղ է, որ իրար հանդիպող շոգենաւերը հազիւ են անցնում: Նաւը շարունակ լողում է կղզիների մի ամբողջ ցանցի միջով, մերթ մանրիկ, մերթ քիչ աւելի մեծ կղզիների, երբեմն հարուստ բուսականութեան մէջ թաղւած, երբեմն նկարչական մերկ ժայռերով ծածկւած. բայց միշտ էլ քմահաճ ու կենսուրախ, միշտ տաճարներով պսակւած և ձկնորսների ցրիւ խրճիթները ափին:

Մ ի Ջ Ե Ր Կ Ր Ա Կ Ա Ն Ծ Ո Վ

Բացառիկ կերպով թափանցիկ օդը տալիս է տեսարանի եզերագծերին մասնաւորապէս պարզ ու փափուկ մի շեշտ:

Մշտական անդորրութիւնն ու հանգիստը թագաւորում են այդ ծովի վրա: Տեղի շունեն այնտեղ փոթորիկն ու մրրիկը: Ջրերի կապոյտ մակերեսին ուրախ ու անփոյթ սլանում են սպիտակ ջօնկիրը:

Սրանք երբեմն այնքան մեծ բազմութեամբ են հաւաքւում գիշերները ձկան որսի, որ նրանց ճրագները լոյսի մի անընդհատ երիզ են կազմում մեր ճամփի երկու կողմից. կարծես մի հսկայական լուսավառութիւն լինի՝ մեր շողենաւի մուտքը տօնելու համար:

Միջերկրական ծովի հետ կապւած են անթիւ առասպելներ, որոնք բոլորն էլ պատկանում են ճապոնական դիցաբանութեան նախնական շրջանին: Աւանդութիւնը բանաստեղծօրէն պատմում է, թէ ինչպէս Իզանագի ու Իզանամի աստուածները, երկնքի շարժական կամուրջի վրա կանգնած, ցած են խրում ջրի մէջ իրանց ադամանդի նիզակը ու խառնում, մինչև որ հեղուկը պնդանում է նիզակի ծայրին: Նիզակը քաշում են ետ, իսկ նրա ծայրից կաթող պնդացած հեղուկից գոյանում են կղզիները: Դրանցից մէկն է ահա գեղեցիկ Ավաջի կղզին, ուր և առաջին անգամ ոտք են դնում ճասլոնի արարիչ այդ երկու աստուածները:

Երկու օրից յետոյ հասանք Կօրէ:

Դա մի բոլորովին եւրոպական բաղաբ է ճապոնական Հիօգօին կից:

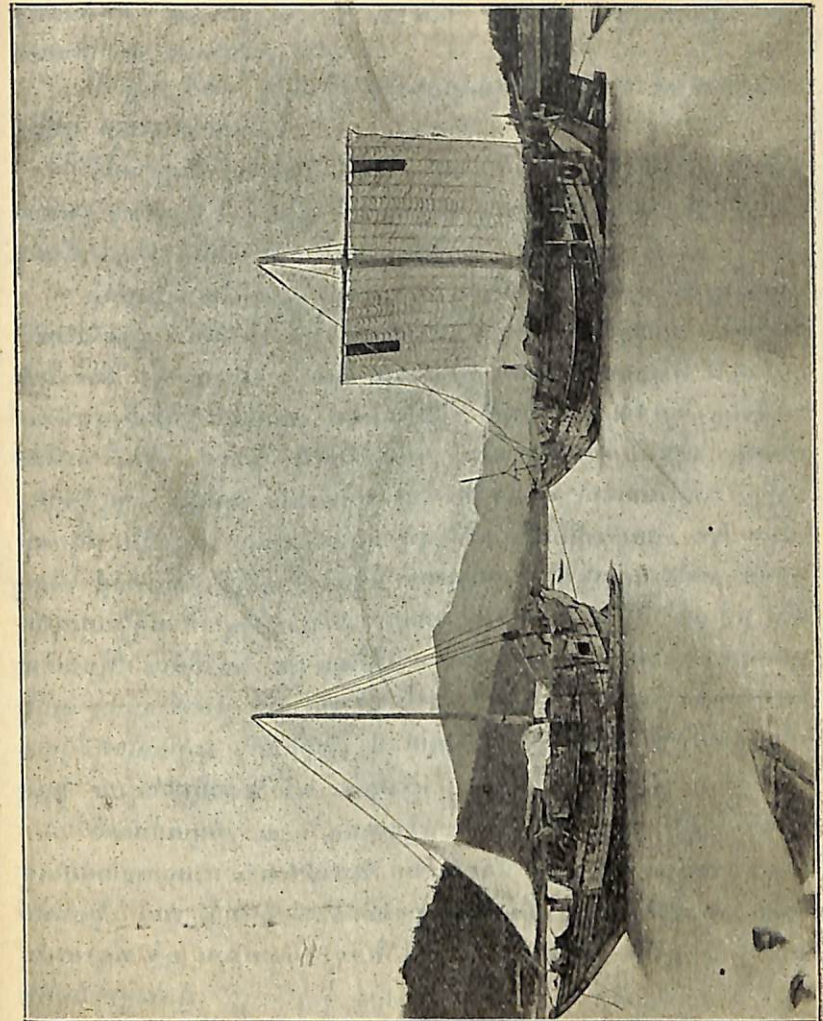
Մենք այստեղ մնալու չէինք, և անմիջապէս անցանք կայարան, ուր առաջին մեզ հանդիպող մարդը մի ոստիկան եղաւ՝ ամբողջապէս սպիտակ հագած, որ իսկոյն պահանջեց մեր ճապոնական անցագրերը: Այդ անցագրերը անհրաժեշտ է ամեն եւրոպացու, որ կամենում է ներքին դաւառները ոտք դնել: Տոմսակ վրենելիս՝ նոյնպէս հարցրին այդ անցագրերը:

Դեռ բաւական ժամանակ կար մեր գնացքին: Ուղեցի ելնել հարթակը, չը թողին: Ստիպւած էի բաւականանալու կայարանի պատուհանով: Գնացքները անընդհատ գնում էին ու դալիս: Չարժումը մեծ էր: Ճապոնացին ճամփորդութիւն սիրում է: Վազօնները լի էին բերնէ բերան:

Երբ հերթը վերջապէս մեզ հասաւ, սրահի դռները լայն բաց արին ու մենք խուռն բազմութեամբ դուրս թափւեցինք հարթակը. մեր առաջը փակած էր վանդակով. ուղևորների համար մի նեղ անցք կար միայն, ուր կանգնած էր կօնդուկտօրը և ստուգում էր տոմսակները:

Ամենքը խռնում են դէպի այդ մուտքը, հրում, սեղմում, մինչև որ վերջապէս դուրս են գալիս վա-

Տ 0 Ն Կ Ե Ը

դօնների առաջ եղած ազատ տեղը, բոլորովին ու-
ժասպառ ու ժմրուտած:

Ուղին նեղ գիծ է, վազօճները փոքր, նստարան-
ները պատի տակ:

Գնացքը կայարանից դուրս սողաց թէ չէ, մեր
առաջ բացւեց ծովը իր բոլոր գեղեցկութեամբ և հե-
ռուն կանգնած շոգենաւերով:

Հետզհետէ այդ կապոյտ շերտը սկսեց նեղանալ,
հեռանալ, մինչև որ իսպառ կորաւ աչքից: Առջևս
փուած էր այժմ լայն դաշտը, ամբողջապէս ծածկ-
ւած բրնձի կանաչ տունկով: Արդէն ծանօթ տեսա-
րան: Նոյն ջրով ծածկւած մարգերը, նոյն բան-
ւորները մինչև ծունկը ջրի մէջ աշխատելիս: Չը-
կային միայն առունները իրանց կարկաչով, որ այն-
բան կենդանութիւն էին տալիս տեսարանին: Տեղը
բոլորովին հարթ էր և ջուրը բաշում էին հորից մի
ահագին անիւով, որ զրոյից աստիճաններ ունէր, որոնց
վրա շարունակ քայլեր էր փոխում մի բանուոր, կարծես
բարձրանալու համար, և այդ Սիզիֆեան աշխատան-
քով շարժեցնում էր անիւը:

Յանկարծ այս բոլորին փոխանակեց մի երկար
ցանկապատ, ծածկւած ահագին յայտարարութիւն-
ներով, ուր վիթխարի հասակով մի ջննալմէն իր գա-
րեջուրն էր առաջարկում՝ Օսակա beer: Ահա և ինքը
գործարանը, որ ծխի մի սև ամպ էր տարածում եր-
կաթուղու հէնց գծի կից:

Օսական գործարանական մի մեծ քաղաք է և

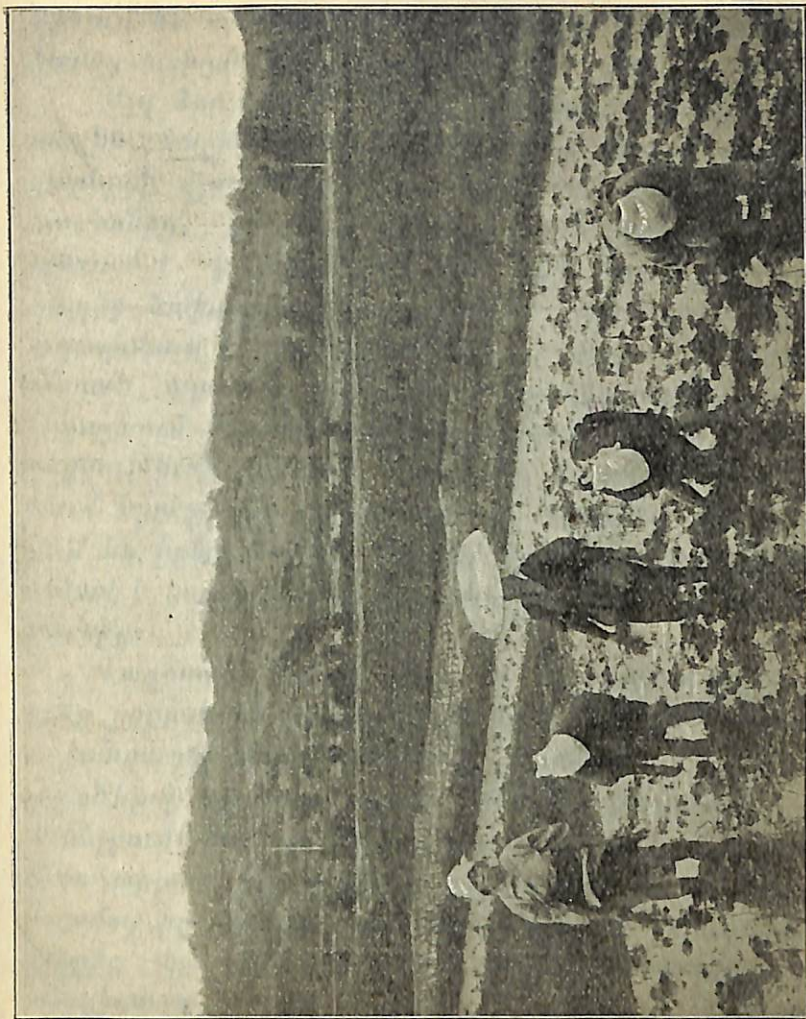
ձապոնի արդիւնագործական ամենայայտնի կենտրոններին մէկը: Դրան վկայ՝ քաղաքի գլխին ցցւած անհամար ծխնելոյզների բազմութիւնը:

Կայարաններում բուֆետ չկայ. գնացքներն էլ զուրկ են ճաշարան-վազօնից, այնպէս որ պէտք է քաղցած մնայինք, եթէ նախապէս հետներս ուտելիք վերցրած չը լինէինք, հետեւելով բարի մարդկանց խորհուրդին:

ձապոնացիք իրանց ուտելիքը գնում են կայարանի հարթակի վրա ձեռքի ծախողներից, մեծ մասով եփած բրինձ կամ ձուկ, որ դրած է լինում փայտէ բարակ շերտերից շինած փոքրիկ ու սիրուն տփերի մէջ, հետն էլ երկու նուրբ փայտիկ՝ բրինձ ուտելու համար:

Հարթակի վրա կարելի է գնել նաև թէյ, որ ծախում են ամանն էլ հետը: Վաճառողը մի ձեռքում բռնած ունի ահագին լիքը թէյի ամանը, իսկ միւս ձեռքում տախտակի վրա շարած մանրիկ սիրուն թէյամանները, որոնց մէջ, ծախելիս, ածում է թէյը, ծածկում սիրուն մի գաւաթիկով և հրամցնում է ձեզ: Այդ բոլոր պատմութիւնը արժէ 3 կոպէկ, ամանները հետը հաշւած: Յաջորդ կայարանում զուրկ կարող էք ձեր դատարկ թէյամանը փոխանակել մի լեցունի հետ, 1 կոպէկ վերադիր վճարով:

Թէյից ոչ պակաս վաճառւում է սառուցը: ձապոնացիք առնում են ու դնում իրանց բաժակի ջրի մէջ և ջուրը խմելուց յետոյ այնպէս ախորժակով

կրծում են սառուցը պակսիմատի պէս, որ մարդ ա-
կամայ նախանձում է նրանց ատամներին:

Այդ ձեռքին ծախողները բազմաթիւ են, վաղ են
տալիս հարթակի երկայնքով, մէկը միւսից առաջը
կտրելով, գլուխները ներս են կոխում վագօնի պա-
տուհանից, կանչելով իրանց հնչուն ձայնով: Մէկը
պոռում է. «ի կորի-կորի» (սառուց). նրա ետևից լը-
րագիր ծախողը— «շեմնայ, շեմնայ»: «Չա, չա», (թէյ),
աղաղակում է երրորդը: Եւ բոլորը վագում են իրար
անցած, արագ ու ազմկելով: Բայց այդտեղ էլ դուրս
է ցայտում նրանց դէպի ներդաշնակութիւնն ու գե-
ղեցկութիւնն ունեցած հակումը: Իրար չեն ընդհա-
տում երբէք, չեն պոռում բոլորը միասին, այլ կան-
չում են իրար ետևից, այնպէս որ ինքնօրինակ մի ե-
ղանակ է ստացւում, որ ոչ-բոլորովին զուրկ է գրաւչու-
թիւնից:

Վագօնում իսկոյն որոշւում են եւրոպացիք, ո-
րոնք յայտնի են իրանց դէպի կի՛նն ունեցած թեթե
ու անզուսպ վերաբերմունքով, մանաւանդ այստեղ,
մտածելով, որ եւրոպացուն ամեն ինչ թոյլատրելի է
Արևելքում: Յաճախ նրանք ներս են խուժում վագօն
կիսահարբած, խօսում են բարձր ու հրհուում, ու մարդ
ակամայ իր փեշերը հաւաքելով կրթւած եւրոպացու
կողքից կուչ է գալիս դէպի անկիրթ ասիացին, որ
հանգիստ ու զգաստ նստած է իր տեղը, ո՛չ հայեաց-
քով, ոչ էլ խօսքով որևէ մէկին նեղացնելով:

Հ Ի Ն Ճ Ա Պ Ո Ն

Մի քանի վայրկեանից յետոյ մտնելու էինք սըր քաղան Կիօտօն, ճապոնի հին սըրավայրերից մինք ու միկաղօյի նախկին մայրաքաղաքը:

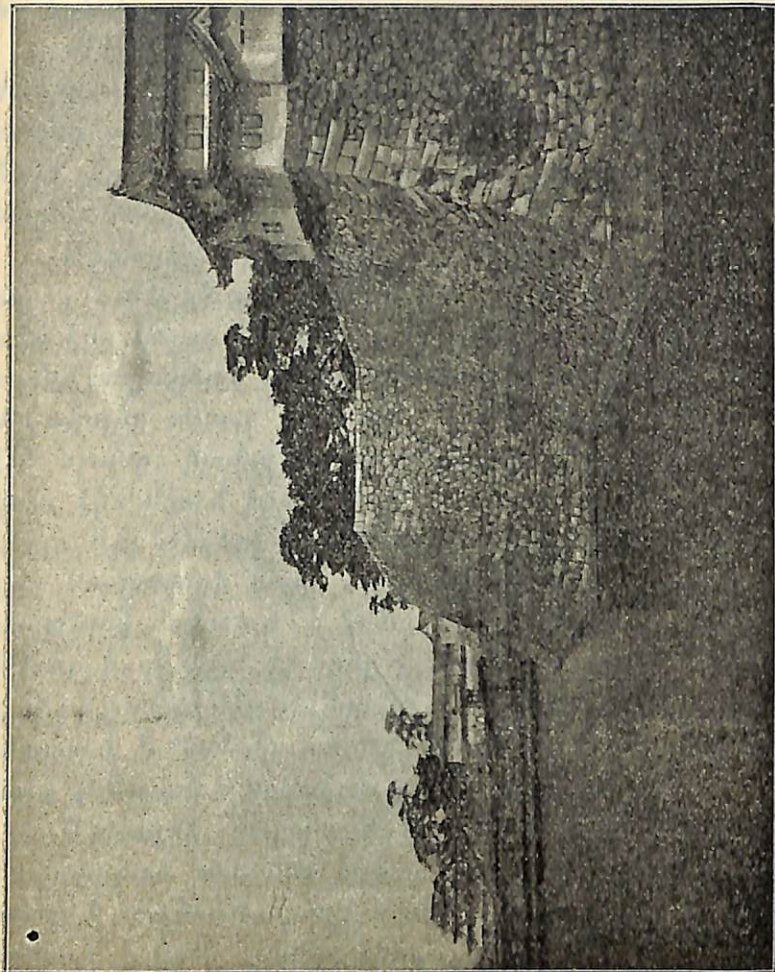
Եւրոպայի միապետներից ոչ մէկի հարստութիւնը չունի այն հնութիւնը, ինչ որ միկաղօյինն է:

Նա իր նախորդների ծագումը անընդհատ զծով հասցնում է մինչև աստուածները. նրա անմիջական նախամայրը Ամատերասուն է, արևի աստուածուհին, որ ինքն էլ ծնւած է ճապոնի արարիչ Իզանագիի ձախ աչքից:

Միկաղօների, ինչպէս և ընդհանրապէս ճապոնի վաւերական պատմութիւնը սկսւում է հինգերորդ դարից Քրիստոսից ետոյ:

Սկզբներում միկաղօն էլի բաւական մատչելի է եղած ժողովրդին. բայց ժամանակի ընթացքում քիչ քիչ շրջապատել է իրան վառահեղութեամբն ու ծէսերով, և քաշել է բոլոր աշխարհական գործերից: Հազիւ էր պատահում, որ ժողովրդին երևար և այն ժամանակ ամենքն ընկնում էին զետին երեսնի-

Վ Ա Յ Մ Ի Օ Ս Ի Ե Ս Ր Օ Ց Ե

վայր, չը համարձակելով աչք ձգել նրա ասուածային երեսին:

«Մեր կայսրները, — ասում է ճապոնացի մի պատմագիրը, — անցնում էին իրանց կեանքը ծածկոյթի ետև. նրանց ոտքը երբէք հողին չէր դիպչում: Իրսի ոչ մի ձայն չէր հասնում նրանց ականջին ու չէր վրդովում նրանց հանդիստը»:

Միկադոյի այդպիսի առանձնացման շնորհիւ սկսեց ուժեղանալ դայմիոսների ազդեցութիւնը. այդպէս էին կոչում ճապոնի աւատական իշխանները, որոնք բացարձակ անկախութեամբ կառավարում էին միկադոյից աւատ ստացած իրանց հողը: Ապրում էին նրանք իրանց ամուր բերդերի մէջ, անընդհատ կռիւ էին մղում իրար հետ, քարուքանդ անելով երկիրը: Այդ անվերջ կռիւների մէջ հետզհետէ ուժեղացաւ Իօրիտոսի ցեղը, որ բոլոր միւս դայմիոսներին յաղթելով ստիպում է ճանաչել իր վերին իշխանութիւնը և այսպէս էլ հիմք է դնում սիօգունի (գօրավար) իշխանութեանը: Նա իր բնակութիւնը նախ հաստատում է Կամակուրայում, վերջն էլ Իէդօ, և դառնում է ճապոնի իսկական բացարձակ տէրը:

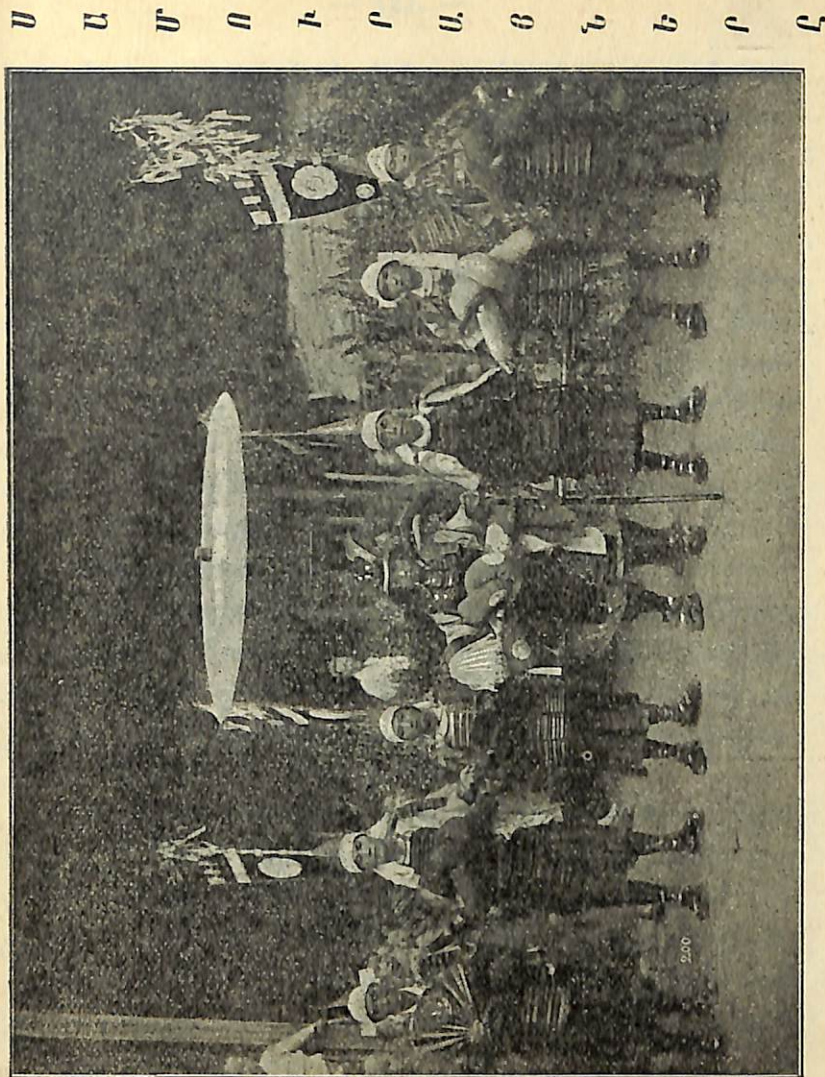
Միկադօն ստիպւում է եղածի հետ հաշտել. իր կորցրած ոյժը ետ խլելու փորձը բոլորովին անաջող է անցնում. բայց և այնպէս սիօգունը շարունակում է որոշ օրերին ներկայանալ միկադոյին, նրան երկրպագելու համար: Այսպիսով առաջանում է հոգևոր և աշխարհական իշխանութեան բաժանումը,

որ և տեց 12-րդ դարից սկսած մինչև ճապոնի վերջին յեղաշրջումը 1868-ին:

Միօգուներ թէև ուժեղ էր իր զէնքի զօրութեամբ, բայց հաստատ չէր նրա զիբբը. մի ուրիշ զօրեղացած դայմիօսը խլում էր նրա ձեռքից իշխանութիւնը և բռնում էր նրա տեղը: Մինչդեռ միկազօն թէև արտաբուստ անզօր, բայց դարէ դար իր աստուծային իշխանութեան մի ինչ-որ առանձին հրապոյրի մէջն էր պահում երկիրը իր Կիօտօյի պալատի ոսկի բանտից:

* * *

Դայմիօսների իշխանութեանը ենթակայ էին սամուրայները, այսինքն ազնականները. նրանցից յետոյ գալիս էին ազգաբնակչութեան մնացած մասերը՝ երկրագործները, արհեստաւորները և վաճառականները: Վաճառականը ամենաստորին աստիճանն էր կազմում ճապոնի ազգաբնակչութեան մէջ, մինչև անգամ երկրագործներից էլ ստոր: Դա խիստ բնորոշ է ճապոնի նման մի իսկական ռազմիկ ազգի համար և միևնոյն ժամանակ բացատրում է, թէ ինչու եւրոպացիք շարունակ զանգատում են ճապոն առևտրականի անբարեխղճութեան վրա: Դարևոր ստորացումը անշուշտ խորին զրոշմ պիտի դրած լինէր նրա բնաւորութեան վրա:

Հետաքրքրական է յիշել, որ նրանց ցեղակից ու դրացի շինացիք բոլորովին հակառակ են. վաճառականները միշտ համարում են ամենաազդեցիկ դասակարգ. մինչդեռ զինւորականները մինչև այժմ ետին տեղն են բռնում:

Գասակարգերի բաժանումը շատ խիստ էր ձապոնում: Զէնք կրելը միայն սամուրայներին էր թոյլ տրւում: Կրում էին երկու սուր, որ խրում էին գօտկի մէջ: Նրանք ընդհանրապէս մեծ արտօնութիւններ էին վայելում: Օրինակ՝ միւնոյն յանցանքի համար տարբեր աստիճանի պատիժներ էին նշանակւած սամուրայի և ստորին դասից մէկի համար:

Ամենախիստ էտիկետ — ձևականութիւն էր պահպանում տարբեր դասակարգերի յարաբերութեանց ժամանակ: Քաղաքացիք սամուրային հանդիպելիս փռւում էին գետին երեսի վրա, նոյն կերպով էր բարևում պաշտօնեան իր մեծաւորին, ինչպէս և դայմիօսը միկադօյին ներկայանալիս:

Գայմիօսները անձնական սուրհանդակներ ունէին, որոնք տանում բերում էին նրանց նամակները. այդ սուրհանդակների մերկ մարմինները ծածկւած էին դաճած գունաւոր նկարներով: Միւնոյն ժամանակ սովորութիւն էր, որ տօն օրերին նրանք իրար նէր էին բերում զանազան գեղարւեստական առարկաներ. դրա համար ամեն դայմիօսը իր պալատում պահում էր մի արւեստագէտ, որ իր բոլոր ջանքը գործ էր դնում գեղեցիկ իրեր հնարելու և ուրիշներից այդ բանի մէջ

գերագանց լինելու համար. պարզ է, որ այդ հանգամանքը ճապոնական արևեստի զարգացմանը շատ է նպաստել:

Ֆէոդոլական կարգերի անկման հետ արևեստագէտները զրկեցին իրանց խրախուսող մեկենասներից և հետզհետէ դառնում են սոսկ արհեստաւորներ:

* * *

Կիօտօն ընդհանուր ճապոնական տիպ ունի, միայն աւելի մեծ չափերով:

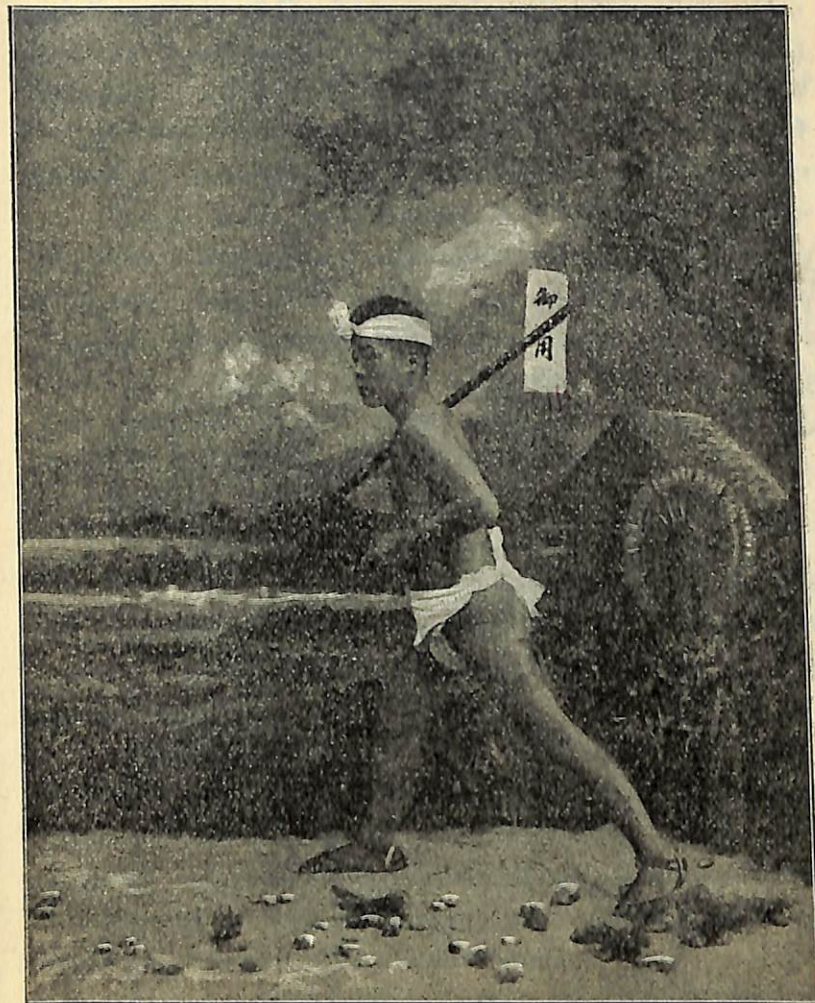
Փողոցները քիչ աւելի լայն են. տներն աւելի գեղեցիկ և կեանքն էլ աւելի եռուն: Աջ ու ձախ արագ սլանում է էլեքտրական տրամւայր. հեռախօսի թելերի խիտ ցանցը վազում է ամեն ուղղութեամբ. ու ամեն կողմ տիրում է էլեքտրական լուսաւորութիւնը: Եւրոպական կառք զրեթէ չկայ. փողոցներում վազ են տալիս ջինրիկիշաները:

Քաղաքի կենդրոնումն էինք արդէն, երբ հանդիպեցինք մի գեղեցիկ միաձի կառքի, որի առջևից վազում էին երկու արագավազ սպասաւորներ ի պատիւ կառքում նստած բարձրաստիճան անձնաւորութեան:

— Աւագ բահանայապետն է, — բացատրեց ինձ ջինը:

Դա իմ տեսած միակ կառքն էր:

Շուտով հասանք Ja-Amy հիւրանոցը, որ մեզ

Ճ Ա Պ Ո Ն Ի Ս Ո Ի Բ Ն Ա Ն Դ Ա Կ Ը

յանձնարարել էին նրա բարձր դիրքի համար: Հիւրանոցը կառուցւած էր Մարու-Յամայի (լեռ Մարու) լանջին, որտեղից մի սքանչելի տեսարան է բացուում ամբողջ քաղաքի վրա, սկսելով կանաչի մէջ կորած մօտակայ տաճարներից մինչև հեռուոր պագօղները:

Դէպի պատշգամբ տանող երկար սանդուխով անընդհատ բարձրանում էին անգլուհիները, բոլորն էլ սպիտակ հագած և բոլորը զւարթ կատակ անելով իրանց ջենտլմէնների հետ: Նախաճաշի ժամն էր, և ամենքը շտապում էին պատշգամբ, ուր սեղաններ էին բացւած և ուր մեղմ ճօճուում էր պանկերը, կարծես այցելուներին վեր կանչելով:

Տօթ օր էր:

Ուղեկիցներս գնացին քիչ հանգստանալու:

Իսկ ես հանգիստ մնալ չէի կարողանում: Ինչ որ խորհրդաւոր ու անորոշ ձայներ էին հասնում ինձ զրացի սրբավայրերից ու անդիմադրելի կերպով քաշում էին դէպի իրանք:

Իջայ փողոց:

Մուտքի դէմը կանգնած էին ջինրիկիշաները: Դրանք օրերով մնում են այդտեղ իրանց յատկացրած ծածկի տակ, ուշադիր հետևում դուրս ելնողներին և անմիջապէս ձայն են տալիս այն ջինրիկիշային, որ եւրոպացուն առաջին անգամ բերել է:

Երևալուս պէս մօտ վազեց իմ ջինրիկիշաս:

Նա զարմացաւ, երբ ես գլխով բացասական նըշան արի և քայլերս ուղղեցի դէպի քաղաք: Այն ժա-

մանակ իր կառքը բշեց ծածկի տակ և հետևեց ինձ նախ բաւական հեռուից, յետոյ աւելի ու աւելի մօտենալով, մինչև որ վերջապէս սկսեց քայլել կողքիցս:

Մի առ ժամանակ գալիս էր հետս, առանց մի խօսք ասելու. ինձ մեծ զարճութիւն էր պատճառում այդ բոբիկ ջենտլմէնիս ընկերութիւնը:

— Տեսել էք մեծ զանգը, — դարձաւ նա ինձ վերջապէս՝ լայն ժպիտը երեսին, տեսնելով, որ ես ոչ մի դժգոհութիւն չեմ ցոյց տալիս դէպի ինքը:

— Ոչ, — պատասխանեցի:

— Գնանք, ես ձեզ ցոյց կը տամ:

Մենք շեղեցինք ճամփից և դիմեցինք նորից լերան կողմը:

Մի երկար ծառուղի տանում էր դէպի 2իօ-ինի ընդարձակ վանքը: Վանքի մօտ, առանձին մի հարթ բարձրութեան վրա, կախած էր մեծ զանգը մի գոգաւոր ծածկի տակ:

Մեր զանգից նրա ունեցած գլխաւոր տարբերութիւնն այն էր, որ ձայն հանողը նրա միջից կախւած լեզակը չէր, այլ մի երկար ձող, որ դրսից կախ էր ընկած զանգի մօտ՝ պառկած. դիրքով:

Այդ զանգը ամենամեծն է ձապոնում և մեծ յարգանք է վայելում: Բարձրութիւնը 10 ոտնաչափ է, տրամագիծը — 9-ը: Ասում են, որ հրաշալի հնչիւն ունի: Տաճարներից բնորդ միայն զանգ ունեն. զանգը նւիրական է համարւում և ուխտագնացութեան առարկայ է:

Քայլերս ուղղեցի դէպի տաճարը:

Chuda, իմ հողածու ջինրիկիշաս որտեղից որ է կօշիկներիս համար մի գոյգ կտաւէ շապիկ ճարեց, որով ես կարողացայ մտնել տաճարը առանց կօշիկներիս հանելու:

Տաճարի ներսը փայտէ վանդակով բաժանւած է երկու հաւասար կէսերի: Խորքում երևում էր մի քանի սեղան, ուր կանգնած էին երկար արձաններ տեսքով շատ նման բրիտոնէականներին: Նրանցից ամենահետաքրքրականը Ամիդայի արձանն էր, իր ամբողջ հասակովը ձիգ կանգնած, բարի ու մեղմ դիմազմերով ու ձեռքերը այնպէս բռնած, կարծես օրհնելիս լինէր: Նա յաւերժական ու գաղափարական լոյսի մարմնացումն է:

Միջին, ամենամեծ սեղանի առջև կախւած էր ոսկի ծոպերով մի ամպհովանի, որի տակը դարսւած էին զանազան զարդեր, յղկած արկղներ, տուփեր. սրանց մէջ պահւում են սրբազան ձեռագիրները:

Փայտէ վանդակի միւս կողմը ծոնկ էր չոքած մի բօնդա (բահանայ) և ձեռքի փոքրիկ փայտով խփում էր անդադար կաշւէ բարձին, կրկնելով շարունակ միևնոյն խօսքերը. «ամնա, ամնա, այդա, այդա»: Խօսքերը մնում էին նոյնը, բայց ձայնի ելեէջը փոխւում էր անընդհատ. մերթ բարձրանում էր, մերթ իջնում, բայց երբէք զազար չէր առնում: Դրան մօտ նստած էին մի բանի ուրիշ Բօնդաներ, իրանց աղօթքը արդէն վերջացրած:

Նրանցից մէկը ինձ տոմսակ տւեց 5 ցենտով (կոպէկ), վանքի սրբազան սենեակները դիտելու համար:

2իօ-ինը բուղղհիատ Ժօդօ կոչուող աղանդի գլխաւոր վանքն է: Այդ աղանդի հիմնադիրը Ենկօ-Պայ-շի էր, որ 13-րդ դարում քարոզեց «փրկութեան վարդապետութեան» իր նոր ըմբռնումը, որով հաւատացողի համար ճամփայ էր բացուում դէպի ջինջ աշխարհը, դէպի երկինքը, ուր բազմած է Ամիզան: Այդ տեղից էլ աղանդը կոչւեց Ժօդօ (Pure Zano):

Ինձ հետ միասին մտան մի քանի ճապոնացի ճամփորդներ, որոնց նոյնպէս հետաքրքրել էր այդ սրբատեղին:

Մեզ դիմաւորեց մի ուրիշ բօնդա, որ վերցնելով մեր տոմսակները՝ առաջնորդեց մեզ դէպի միջանցքը, որ մի շրջան էր կազմում, պարփակելով բազը: Միջանցքի մի կողմը մի անընդհատ թղթէ պատ էր, որի ետեւը բազն էր, իսկ արտաքին կողմից անվերջ շարւած էին սենեակները:

Բաց դռնից երևում էր ամբողջ սենեակը, յատակին մաքուր խսիր, պատերին արագիլներ կամ մի որևէ սաղարթախիտ ծառ նկարած: Բօնդան կանչում էր ամեն մէկի մուտքի դիմաց և սկսում իր հոետորական ձիգ շեշտերով ճապոններէն ճառը, ցոյց տալով սենեակի ներսը:

Այդ ճառը բացատրում էր սենեակի պատմութիւնը. թէ ինչպէս այս մէկը սրբագործւած է մի-

Բ 0 Ն 2 Ա.

կաղօյի այցելութեամբը, միևնույն քահանայ էր ձեռնադրել արքայորդին. երրորդը մի սուրբի խուցն էր եղած և այլն: Վերջն էլ պատմում էր երկար, թէ որ արևստագէտի գործն է այդ սենեակի զարդերն ու նկարները:

Ինձ ընկերակցող ճապոնացիները կուսնում, նայում էին ուշի-ուշով խորհրդաւոր սենեակի խորքը և երկիւղած լուսթիւն էին պահում: Մենք անզաւար առաջ էինք շարժւում և անվերջ անցնում մէկ սենեակից միւսը: Իմ համբերութիւնս արդէն հատնելու վրա էր. արդէն յոգնել էի այդ դատարկ սենեակների զրոնների առաջ կատարած մեր անվերջ այցելութիւններից, երբ յանկարծ բազին նայող թղթէ պատի ետեից ականջիս հասաւ մի ամբողջ խմբերդի ներդաշնակ ու ալիքաւոր ելէջը, որ խիստ յիշեցնում էր մեր եկեղեցական երգեցողութիւնը:

Ես հազիւ էի զսպում հետաքրքրութիւնս. ձեռքերս ակամայ դէպի թղթէ պատն էի պարզում մի փոքրիկ ծակ բաց անելու համար: Բայց յանկարծ երգը լռեց, և ես շտապեցի բօնգայի ետեից:

Հասել էինք լաբիրինտի ծայրը: Բօնգան և ուղեկիցներս դուրս ելան արդէն. ես էլ ուզում էի հետևել նրանց, երբ նորից հնչեց խմբերգը, արդէն շատ աւելի մօտիկից: Եւ տեսայ, թէ ինչպէս մի ներքին դռնից դուրս եկաւ մի ամբողջ թափոր: Երկար շարքերով գալիս էին վանականները իմ կողմը, ձեռքերը աղօթքի համար միացրած, մտասոյց դէմքերով

ու գերեզմանական խորհրդաւորութեամբ: Հասան ինձ ու անցան առջևիցս իրանց յուղարկաւոր մեզմ երգեցողութեամբը. անցան ու մտան մօտակայ մեծ դահլիճը, ուր կարգով ու հանգիստ նստոտեցին ծալապատիկ իրար կողքին շարւած փոքրիկ սեղաններէ առջև:

Երգը լռեց: Գարծես մի աներևոյթ հրամանով բոլորն էլ հանեցին իսկոյն իրանց գօտիներէց մի-մի հովհար և սկսեցին դէմքերին հով տալ: Եւ մի առ ժամանակ ամբողջ դահլիճում լսոււմ էր միայն մի քանի տասնեակ հովհարների այդ խշրտուքը: Այդ ամենը այն աստիճան մի թատրոնի տպաւորութիւն էր անում, որ ես քիչ աւելի մօտ գնացի և յենւեցի դահլիճը նայող վանդակին: Ինձ վրա ոչ մի ուշադրութիւն—այնտեղ կայի, թէ ոչ:

Կողմնակի մի դռնով շուտով դահլիճ մտաւ մի բօնգա և ամբողջ խմբի առջևից անցաւ իր տեղը, նոյնպէս մի փոքրիկ սեղանի առաջ: Եւ լսեցի իրար խփուող փայտերի յստակ ու կանոնաւոր բաղխումը—կարծես չափ էին տալիս:

Թողին հովհարները: Բոլորը մէկանց, մէկ մարդու պէս վեր ցատկեցին հաւատացեալների խորին մի յափշտակութեամբ, ձեռքերը պարզեցին դէպի երկինք, մինչդեռ քահանան ծունկ չորեց: Յետոյ ընդհակառակը բոլորն էլ փուեցին գետին ամբողջ մարմնով, միայն ձեռքի մատները տարօրինակ կերպով վերև դարձրած, ու մնացին անշարժ ու գետնատա-

րած, մինչդեռ բօնգան ոտքի ելաւ ու պարզեց ձեռքերը ջերմեռանդութեամբ դէպի երկինքը. հնչում էր շարունակ նոյն երգի նոյն եղանակը, մերթ քահանայի, մերթ խմբի բերանից: Նրանք պաղատագին ու յափշտակութեամբ կրկնում էին անդադար իրանց մեծ աստծոյ, Ամիզայի անունը, որի մեծագիրը արձանը գլխաւոր հայեացքով ցած էր նայում խորանից: Նրա ոտների տակ էր մի քանի ծաղիկ ու մի երկու մոմ:

Վանականների տարօրինակ զգեստը աւելի էր սաստկացնում բեմական տպաւորութիւնը:

Նախ կարծես մուրացկանի հագուստ լինէր, գոյնզգոյն կարկատաններով. բայց քանի նայում էի՝ այնքան զեղեցիկ էր դառնում ու անսովոր:

Սպիտակ երկար շապկի վրայից գցած էր մի սև թափանցիկ կտոր. սրա վրայով էլ ուսընդանութ կոչկած էր դեղին կրկնոց:

Այս բոլորը սեի, սպիտակի ու դեղինի մի խառնուրդ էր առաջացնում:

Այն ինչ բօնգայի ու ամբողջ խմբի յաջորդական ու կանոնաւոր երկրպագութիւնները չէին դադարում, նոյնպէս և նրանց սրտաբուլի ջերմ աղօթքն ու կանչերը:

Ես ինձ էլեբտրացած, հիպնոզացած էի զգում ձայնի ու շարժումների այդ միակերպ ու միապաղաղ ելեջից. այդտեղ կար և՛ ծովի ալիքների ընթացքը, և՛ կեանքի հոսանքի յարատև ու յաջորդական անխուսափելիութիւնը, և՛ մարմնացումը մարդկային անզօր

ճիգի, որ ստեղծագործութեան գաղտնիքի խորքն է ուզում թափանցել:

Բայց կրկին լսեց փայտիկների բաղխումը, և ամբողջ խումբը միասին նստեց նորից նախկին տեղերը փոքրիկ սեղանների առաջ ու վերցրեց հովհարները:

Փայտիկների բաղխումին յաջորդեց մի ուրիշ ձայն, որ առաջանում էր մի կաշւէ բարձի վրա տեղացող զարկերից: Ու հնչեց նոյն մեղեդին, որ մի քիչ առաջ լսել էի թղթէ պատի ետևից, «ամնա, ամնա, այդա, այդա»:

Ամբողջ խումբը դարձեալ ոտքի ելաւ ու՝ վերջինս անգամ ձեռքերը պարզելով դէպի Ամիզան, երկար շարքով շարժեց դէպի դուռը:

Ճիշտ մուտքի առաջը դուրս էր մի վիշապի կերպարանք: Առաջին վանականները անցան նրա վրայով. իսկ յաջորդները կողքից:

Երկար ժապաւէնի նման ձգուում էր այդ շարքը միջանցքի երկարութեամբ, ձեռքերը միշտ աղօթատարած իրար կցած ու սաղմոսը շրթունքին. «ամնա, ամնա, այդա, այդա»:

Մի ակնթարթ միայն կանգ առան. երգը աւելի ուժեղ հնչեց, բայց իսկոյն սկսեց հետզհետէ թուլանալ, մեղմանալ ու հանդչել նրանց հեռացող բայլերի հետ:

* * *

Փօղոյի աղանդը բուզղհիստ բազմաթիւ աղանդներից մէկն է: Բուզղհայի կրօնը ճապոն է մտել վեցերորդ դարում և մեծ ազդեցութիւն է ունեցել երկրի կուլտուրական կեանքի վրա: Բուզղհիստներ են եղած երիտասարդութեան դաստիարակը. նրանք էին, որ բժշկութիւն բերին ճապոն, նպաստեցին արևեստների զարգացմանը և ընդհանրապէս մեծ դեր խաղացին ժողովրդի մտաւոր և հասարակական կեանքում:

Նոյն իսկ միկադօներ են եղած, որոնք՝ հրաժարելով իրանց իշխանութիւնից ու փառքից և չը նայելով իրանց աստուածային ծագման, ցանկացել են բուզղհիստ վանական դառնալ: Բուզղհիզմը իր նախնական մաքուր ձևովը չէր, որ մտաւ ճապոն, այլ ենթարկւած չինական ու կօրէական դիտնականների մեկնութիւններին: Յայտնի է, որ բուզղհիզմը մեծ ճկունութիւն ունի և ընդունակութիւն տեղական բարքերին ու պայմաններին յարմարելու: Ճապոնումն էլ նա, ի հարկէ, նոր փոփոխութիւններ է կրում և իւրացնում է տեղական շինտօ կրօնից շատ գծեր և նոյն իսկ նրա աստուածները:

Ճապոնի բուզղհիստ բազմաթիւ աղանդները անվերջ վիճում են աստուածաբանական նրբութիւնների մասին: Նրանց վարդապետութիւններն ու տարբերութիւնները ընդհանրապէս շատ դժար են հասկացում, գուցէ այն պատճառով, որ նրանց կար-

ծիրով բարձրագոյն ճշմարտութիւնները մատչելի են միայն սրբութեան գերագոյն աստիճանին հասնողների համար:

Բուզղհիստները բացասաբար են վերաբերում կեանքին: Կեանքը ինքնին մի չարիք է, և այդ չարիքը առաջանում է մեր կրքերից ու տգիտութիւնից: Փրկելու համար պէտք է թափ տանք մեզանից զգայաբանքների շղթան և ճանաչենք գոյութեան ունայնութիւնը, ուրիշ խօսքերով՝ դառնանք «բուզղհա», որ ասել է «զարթնած»:

Այդ «բուզղհա» վիճակին, այսինքն աստուածութեանը կարող է հասնել ամեն մարդ, եթէ իր հոգու մի քանի մարմնափոխութիւնների ընթացքում արդար կեանք վարի և ծանր, ծանր քայլերով առաջ շարժւոյ սրբութեան ճամփով:

Բուզղհիստ տաճարների պատին յաճախ նկարած են լինում երեք սրբազան կապիկներ: Դրանցից մէկը իր թաթով խցկում է բերանը, երկրորդը ականջները, իսկ երրորդն էլ աչքերը. այսինքն նրանք ուզում են մնալ համր, խուլ ու կոյր դէպի շրջապատող աշխարհը: Ուրիշ խօսքով, բուզղհիզմի բնորոշ գիծն է երկրայինից խուսափելը և կեանքն արհամարհելը:

Բարեբաղդաբար ճապոնացին բնականից խիստ կենսուրախ է և երբէք չէ կարողացել այդ՝ կեանք սառեցնող յոռետեսութեանը ամբողջովին ենթարկել: Ճապոնացու պէս հեշտ մահւան դէմ գնացող չկայ. բայց միևնոյն ժամանակ ոչ որ այնպէս ուրախ սրբ-

տով չի փարում կեանքին, ինչպէս ճապոնացին, նոյն իսկ կեանքի բոլոր զրկանքների ժամանակ: Այս բանի մէջ նրան շատ է օգնում այն հաւատը, թէ նրա բաժին ընկած բոլոր դժբաղդութիւնները հեռանք են իր նախորդ կեանքի մէջ գործած մեղքերի: Եւ եթէ իր կեանքի այս ձևափոխութեան մէջ բաւի իր մեղքը, իր հոգու յաջորդ ձևափոխութիւնները աւելի երջանիկ կը լինեն:

Այսպիսով ճապոնացին առնում է բուզղհիզմից այն, ինչ որ ուրախութիւն և ոյժ է տալիս կեանքին, բաց թողնելով նրա յոռետեսութիւնը:

Այս տեսակէտից խիստ յուզիչ ու բնորոշ է ճապոն սիրահարների հոգեբանութիւնը: Եթէ չեն յաջողում ամուսնանալու, նրանք մեղադրում են ոչ թէ իրանց ծնողներին ու հանգամանքները, այլ միայն իրանց, որ նախորդ կեանքում երևի խանգարած են եղել ամուսնական սրբութիւնը, կամ մի որևէ այլ կերպ մեղանշել են իրար դէմ: Այլ և հաւատում են, որ միասին մեռնելուց յետոյ նրանք վերածնւելու են մի այլ աւելի երջանիկ կեանքում, ուր կը միանան իրար հետ: Եւ մեռնելիս թողնում են սովորաբար յայտնի ձև ունեցող մի նամակ, ուր խնդրում են իրանց թաղել միասին: Եւ այս թաղումը կատարում է ընդհանրապէս մեծ շուքով:

Եւ առհասարակ մարմնափոխութեան հաւատը շատ է մեղմացնում մահւան մեծ վիշտը. այսպէս, դերատի մայրը կորցնելով երեխային՝ մխիթարում

է այն մտքով, որ նա նորից իրան է վերադառնալու մահւան խաւարից մի նոր մարմնով: Երեխայի թաթի մէջ նա գրում է նրա անւան սկզբնատառը և՛ նոր երեխայ ունենալիս, որոնում է իր գրած խորհրդաւոր նշանը նրա ափի մէջ և անպայման հաւատում է, որ իր մեռած երեխայի հոգին է վերադարձել իրան, իր մայրական սիրտը սփոփելու համար: (Lafcadio Hearn):

Հասարակ ժողովուրդը հաւատում է նոյն իսկ կենդանիների հոգեփոխութեանը: Գիւղացին իր եզր թաղելու ժամանակ ջերմ աղօթքներ է ուղղում աստուածներին, որ նրա յաջորդ կեանքը այնքան էլ ծանր չը լինի:

Նա հաւատում է, որ մինչև անգամ անշունչ առարկաները երկար դոյութիւնից յետոյ ընդունակ են հոգի ստանալու:

Այս բոլորի մէջ արտացոլում է ճապոնացու քնքոյշ սէրը դէպի իր շրջապատը և դէպի ամեն բան, ինչ ապրում է: Դա վերին աստիճանի հասցրած մարդկայնացում է, ուր չկայ մարդու այն գոռոզ, յաճախ կոպիտ մեծամտութիւնը, թէ ինքն է միայն կանգնած տիեզերքի կենդրոնում, և թէ մնացած ամեն-ինչ միայն իր համար է ստեղծւած:

Կ Ի Օ Տ Օ

Արևի տակ երկար թափառելուց սաստիկ ցաւում էր գլուխս:

Հիւրանոցում հրաժարեցի ընդհանուր ընթրիքից պատշգամբում, որովհետև անգլիական սովորութեամբ բոլոր կանայք ներկայանալու են զուգւած դեկօլտէով, ինչպէս և տղամարդիկ՝ ֆրակով: Անկողնիս շղարշէ ծածկոցը հրաւիրում էր ինձ հանգստանալու իր հովանու տակ օրւայ տպաւորութիւններից և մոծակների խայթերից, որոնցով վխտում է գեղեցիկ ճապոնը:

Այդ վայրկեանին էր, որ բաղխեցին դուռս:

— Մտէք:

Սեմի վրա երևաց ճապոնացու կերպարանքը, թևի տակ մի կապոց սեղմած, ու դեռ դուռը բոլորովին չը փակած, սկսեց իր բարենները: Վերջը մի քայլ առաջ գալով մեկնեց ինձ իր քարտը, որտեղից իմացայ, թէ նա զանազան հազազիւտ առարկաների վաճառական է: Վաճառականը հէնց այնտեղ էլ բաց արեց իր կապոցը, ուր խիտ իրար կից դարսւած

էին փոքրիկ արկղիկներ, թէյամաններ ու պնակներ և ուրիշ այս տեսակ իրեր:

Այս բոլորը դուրս հանեց նա հանդիստ ու անվրդով, շարեց կարգով յատակի վրա ու վերջն էլ դարձաւ դէպի ինձ հարցական նայւածքով:

Բայց հէնց արդ վայրկեանին կրկին լսեցի, որ դուռս ծեծեցին:

— Մտէք, — գոչեցի ես, զարմանալով, թէ սա ո՞վ է լինելու:

Դրանը երևաց մի նոր կերպարանք, իր նոր կապոցով, որ դեռ հեռուից ինձ էր մեկնում իր քարտը: Նա էլ ներս մտաւ. և հազիւ էր իր կապոցը ցած դրել, որ նորից դուռը բաղխեցին: Եւ այսպէս շարունակաբար: Մէկ այցելուի ետեից փակւում էր դուռը իսկոյն յաջորդի առաջ բացելու համար:

Շուտով սենեակս լցւեց վաճառականներով, իսկ սենեակիս յատակը նրանց մանրիկ ապրանքներովը: Ի պատիւ նրանց պէտք է ասեմ, որ նրանք չէին աշխատում ապրանքը անպատճառ վզիս փաթաթել: Յոյց տալով ինձ իրանց արկղիկները, թողնելով մօտըս իրանց քարտերը, նրանք մէկը միւսի ետեից չբացան սենեակիցս, անձայն ու հանդարտ, ինչպէս որ եկել էին:

* * *

Առաւօտը վաղ պարտք համարեցի իմ նախորդ

երեկոյեան այցելուներիս վիզիտը վերագարձնելու: Արդէն ինձ շատ էին հետաքրքրել նրանց սիրուն մինիօն իրերը:

Խանութում ճապոնացին պատկառանքով դիմաւորում էր ինձ ժպիտն երեսին ու խնդրում, որ սանդուխով բարձրանամ վերև: Այնտեղ ցուցադրւած էին նրա ապրանքները:

Շատ գեղեցիկ կտորներ կային դրանց մէջ, մետաքսով, ու ոսկէ թելով բանած, փափուկ ու նուրբ, գոյներն էլ չափազանց մեղմ ու քնքոյշ, իսկ գործւածքը ուղղակի հրաշալի:

Ինձ մի մեծ անկողնի ծածկոց ցոյց տւին, որի վրա ասեղնագործած էր ծով: Այնտեղ ալիքների ծոցում բարձրանում էր միայնակ ժայռը, որի վրա փառահեղ բազմած էր արծիւր: Ի՛սկ որ գեղարեստական մի ստեղծագործութիւն էր դա. հեռուից հնար չկար ենթադրելու, որ դա ոչ թէ նկարւած, այլ ասեղնագործած է:

Ճապոնացին ոչ աչքն է խնայում, ոչ էլ ջանք այդ տեսակ մանրակրկիտ աշխատանքի համար: Դա է պատճառը անշուշտ, որ ես ոչ մի տեղ այնքան շատ ակնոցաւոր չեմ տեսել, ինչպէս ճապոնում:

Մանւածքների վաճառականի մօտից ես ընկայ հազւագիւտ իրեր ծախողի խանութը: Նա նորից շարեց առջևս իր բրօնզէ ու կլուազօնէ իրերը և սկսեց բացատրութիւններ տալ: Հէնց այդտեղ իսկ դուք տեսնում էք կլուազօնի պատրաստութեան ամբողջ

բարդ ու մանր աշխատանքը: Մարդ ուղղակի հիանում է խանութպանների թէ՛ ձեզ և թէ՛ իրար հետ ունեցած սիրալիք վարմունքից: Ոչ մի կոպիտ խօսք չի հասնիլ ձեր ականջին, ու ձեր աչքերը կը աեսնեն միայն զւարթ դէմքեր: Ձեր բոլոր ցանկութիւնները կատարում են: Մի տեսակ իրանք են ներդրութիւն խնդրում, եթէ ձեր պահանջած զիջումը չեն կարող անել և ստիպւած են մերժելու:

* * *

Կանգնած սպասում էի տրամալային, էլեքտրաբարձին:

Նա դուրս սլացաւ յանկարծ մօտակայ փողոցից: Կօնդուկտօրը յամառ նայում էր առաջ, իր տեղը կանգնած, ակնոցը քթին, որ նրա առանց այն էլ կենդրոնացած դէմքին մի ինչ-որ պրօֆէսօրական արտայայտութիւն էր տալիս:

Նստեցի:

Տրամալայում ծանօթութիւնը հեշտ է կապւում:

— Օհայօ, օհայօ (բարև),— լսում է երկու կողմիցդ, և ուրախ ժպիտներ դիմաւորում են բեզ, հէնց որ ներս ես մտնում:

Եւ սկսում է խօսակցութիւն, ուրախ ու ծիծաղկոտ, և զբաւում ու միացնում է բոլոր ուղևորներին: Հարևանդ, կամ մանաւանդ հարևանուհիդ, որ ի հար-

կէ աւելի աչքի է ընկնում իր հետաքրքրութեամբ, խաբելով քո արտասանած մի քանի ճապոններէն խօսքերից, անվերջ հարցեր է թափում գլխիդ, թէ ո՞վ ես, ո՞րտեղից և ինչ բանի ես:

Ես մեծ ճիգ էի գործ դնում մի կերպ տակից դուրս պրծնելու. տալիս էի հիւրանոցիս անունը, արտասանում էի իրար ետևից իմ անցած քաղաքների շարքը և զանազան շեշտերով կրկնում էի ճապոնացու սովորական բացականչութիւնը. «սօու-դեսկւն, սօու-դեսկւն» գերմաներէն եօ-ի պէս մի բան, որով, նայած տրտասանութեանդ եղանակին, արտայայտւում է թէ ուրախութիւն, թէ վիշտ, թէ զարմանք, թէ հարց ու թէ ամեն բան:

Բայց իմ սխալ շեշտադրութիւնս, հարցի ու բացականչութեանս մէջ եղած յաճախ անհամաձայնութիւնը ամբողջ հասարակութեանը մեծ զարճութիւն էր պատճառում:

Այնպէս որ հին բարեկամներ էինք արդէն, երբ ոտքի ելայ իջնելու համար. խոր ու խոր բարևներով անջատեցինք միմեանցից:

Ճապոնացու պարզութիւնն ու սրտաբացութիւնը մի մասնաւոր հրապոյր է տալիս նրան: Ես գոնէ մի անչափ վստահութիւն ունէի միշտ դէպի նրանք: Մի նոր քաղաք հասնելիս անփոյթ ընկնում էի փողոցները մեն-մենակ, և երբէք չեմ զգացած շփոթութիւն կամ երկիւղ, ինչ որ շատ յաճախ զգում է կինը եւրոպական մի նոր քաղաքում: Ես բացարձակ կերպով

համոզւած էի, որ այդտեղ ինձ ոչ որ չի վիրաւորի, այլ ընդհակառակը՝ պատահած դէպքում ամեն մի անցորդ պաշտպան կը կանգնի:

Մխալոււմ էի գուցէ, ինչպէս հիմա ասում է ինձ իմ դատողութիւնս, բայց գլխաւորն այն է, որ այնտեղ նրանք ինձ կարողացել էին ներշնչել այդ վրատահութիւնը:

Ճապոնում ես ինձ երբէք օտար չեմ զգացել. մարդ կարծես կորցնում է այնտեղ ծանօթի ու անծանօթի գաղափարը, այն աստիճան բաց ու սիրալիւր է այն ժպիտը, որով ամեն կողմից ղիմաւորում են քեզ մանկական պարզամտութեամբ:

Երբէք և ոչ մի տեղ ես այնպէս խոր չեմ զգացել սիրոյ և եղբայրութեան զգացումը դէպի ինձ շրջապատողները, ինչպէս Ճապոնում: Այդ աստիճան կախարդիչ է ճապոնացու ժպիտը:

* *

Անհաշիւ են տաճարները—պագօղանները սրբազան Կիօտօյում: Նա ամբողջովին շրջապատւած է այդ սրբավայրերով, որոնք կառուցւած են բաղաբի ամենաբարձր դիրքերի վրա:

Քաղաքի երկու հակառակ ծայրերին բարձրանում է մի-մի հինգյարկանի պագօղա Իէսակա և Տօջի: Նեղ սանդուխը տանում է քեզ վեր, մինչև գա-

գաթը, որտեղից հրաշալի տեսարան է բացւում ամբողջ քաղաքի վրա:

Յայտնի է շատ Սանչու-սան-գենդօ տաճարը, ուր կանգնած են իրար կողքին զթութեան աստուածուհու, Կւաննօնի 33,333 արձանները:

Մէջտեղում բազմած է իր գահին աստուածուհու ամենախոշոր արձանը, իսկ նրա երկու կողմից խիտ շարքերով կանգնած են նոյն աստուածութեան աւելի փոքր մարմնացումները:

Կւաննօն այնտեղ «հազարաձեռն» տիտղոս է կըրում, թէև իրօք 40 ձեռք ունի միայն:

Իր այդ 40 ձեռքերում բռնած է բուղղհայական նշանները, էմբլեմները՝ լոտոսի ծաղիկը, օրէնքի ա-նիւր, արեւն ու լուսին և այլն: Նա կարծես իր ձեռքերը սլարգում է ամեն կողմ, աշխարհի բոլոր կարօտեալներին. միայն երկուսը բռնած է կրծքին աղօթքի համար: Մի խիստ յուզիչ աւանդութիւն պատմում է, թէ նա մերժել է նիրւանա մտնելը՝ միշտ մարդկանց հետ մնալու ու նրանց օգնութեան ձեռք մեկնելու համար: Չարունակ քաշած վարագոյրների շնորհիւ մշտական ազգամուղջ է տիրում արձանների այդ սրահում և մի առանձին խորհրդաւորութիւն է տալիս աստուածների այդ ժողովին:

Չետաբրբիւր է նոյնպէս Բուղղհայի փայտակերտ հսկայ արձանը, Դայ-Բուտսու, այսինքն Մեծ Բուղղհա, որ գտնւում է Կւաննօնի տաճարին կից: Արձանը ներկայացնում է միայն Բուղղհայի գլուխն ու ու-

սերը և հասնում է մօտ վաթսուն ոտնաչափ բարձրութեան:

Երկու կողմից սանդուխը տանում է նրա գլխի ետևը, ուր խորան է շինւած:

Բոլոր տաճարներից աւելի ես Գիօնը սիրեցի, ուր և յաճախ գնում էի: Սրբատեղիի չորս կողմից գեղեցիկ սրբազան դռները (տօբի) տանում էին ներս: Գիօնը բաղկացած է իրար դէմ կառուցւած մի շարք շէնքերից: Հրապարակի մէջտեղում գեղեցիկ ծածկի տակ գետեղւած էին սրբութիւնները, որ մի քանի օրից յետոյ պէտք է տանէին ամբողջ քաղաքը թափօր տալու:

Ինքը բուն տաճարը մեծ չէ. աղօթողները ներս չեն մտնում: Առաջակողմի վանդակի մօտ դրած էր մի մեծ դանձանակ, ուր փող էին ձգում: Այդ փողը սովորական գործածական դրամը չէ. դրանք կլոր փոքրիկ մետաղի կտորներ են, մէջտեղում քառակուսի ծակովը, և գործ են անւում միայն կրօնական նւիրարեութիւնների համար:

Ես սիրում էի երկար կանգնել ու դիտել եկող-գնացողներին, տաճարի պատին թեթեակի յենւած: Անց ու դարձ անողների թիւը շատ մեծ էր:

Ահա մի շինուօ քահանայ գլխից ցոտ սպիտակ հագած. նրա ետևից՝ շինականներ իրանց մեծ սրնկաձև գլխարկներով, և կամ գարգարուն մի քաղաքացի՝ հովանոցն ուսին: Նրանք մէկը միւսի ետևից մօտենում են տաճարի վանդակին, իրանց լուման դցում

Գ Ա Գ Օ Դ Ա

զանձանակը ու պինդ-պինդ քաշում զանգի թելը, որ կախ է ընկած տաճարի կտրից զանձանակի գլխին։
Ձանգը մի խուլ հնչիւն է հանում։ Աղօթողը երեք անգամ ծափ է տալիս, կարծես աստծոյ ուշադրութիւնը իր վրա գրաւելու համար, և սկսում է փսփրսալ իր աղօթքը, ձեռքերը իրար շփելով։ Նորից մի զանգ, 3 հատ ծափ,— և ճապոնացին, վերցնելով պատին թինգ տւած հովանոցը, գնում է իր ճամփով։
Տաճարի մօտ մի այլ շէնքում կարելի է տեսնել քրմունչու պարը։

Բօնդան դանդաղ զարկերով թմբկահարում է իր առաջը դրւած մեծ թմբուկը։ Քրմունչին ամբողջովին սպիտակ հագած պտըտւում է հանդարտ ու սահուն շարժւածքով, դէմքի սառն ու անվրդով արտայայտութեամբ։ Վերջապէս դնում է ձեռքերը ճակատին ու քարանում, որից յետոյ բերում-տալիս է ձեզ իր թալիսմանը. դա մի ոստիկ է սրբազան ծառից, և փաթաթւած է սրբազան բառերը գրոտած մի թղթի մէջ։

Այդ պարը, որ կազուրա է կոչւում, փոխաբերական, սիմբօլիկ նշանակութիւն ունի, որի հետ կապւած է հետեւեալ բանաստեղծական աւանդութիւնը։ Արևի աստուածուհին, Ամատերասու, վիրաւորւած իր չար եղբայր Սուզանօից, որ լուսին է, քաշւում է մի քարայր, ամբողջ աշխարհը խորին խաւարի մէջ թողնելով։ Բոլոր աստուածներն ու աստուածուհիները, խմբւած այրի մուտքի դէմ, պաղատում են, որ զուրա

զայ, բայց նա խուլ է մնում ու անհաշտ: Այն ժամանակ աստուածները դիմում են խորամանկութեան, սկսում են նւագել ու պարել: Ամատերասու չի համբերում ու գլուխը դուրս է հանում հետաքրքրութիւնից: Աստուածները ճարպիկ շարժումով մի հայելի են դնում նրա առաջ, և մինչդեռ նա գմայլում է ինքն իր դէմքով, միւսները արագ խցկում են քարայրի մուտքը: Այդպիսով նա նորից մնում է դուրսը և լոյս է տալիս բոլորին:

Իսկ հայելին ու պարը դառնում են այդ օրից տաճարներում մի սիմբոլ, մի նշան ի յիշատակ այդ ղէպրի:

* * *

Ճապոնական Ուիմպոսում աստուածները շատ են: Գրանցից արդէն յիշել եմ Իզանագի ու Իզանամի, որոնցից առաջացած է Ճապոնում ամեն կեանք ունեցող բան, Ամատերասու, որ միկադօյի նախամայրն է, Ամիդա, որ գաղափարական ու յաւիտենական լոյսի աստուածն է և Բուդդհայի մարմնացումներից մէկը և որի անունը պէտք է յիշել միւս աշխարհն անցնելիս, Կւաննօն, զթութեան աստուածուհին, և Ժիգօ, որ երեխաների, յղի կանանց ու ճամփորդների հովանաւորն է ու պաշտպանը:

Բացի սրանցից պէտք է յիշել և հետևեալները-

Փուդօ, իմաստութեան աստուածը, ողևորութեան ճանհներով շրջանակած, մի ձեռքին հատու սուրճ կրքի ողինների հետ կուելու համար, և միւսում պարան, այս կրքերն ու ցանկութիւնները շղթայելու համար: Յետոյ գալիս են բաղաւորութեան եօթն աստուածները, որոնք են՝ Երիսու—աշխատասիրութիւն, Դայկօկու,—հարստութիւն, Բենտեն—ընտանիք և պարտաբերութիւն, Փուկուրօկուժու—երկարակեցութիւն, Ժիրուժին—տաղանդ, Յօտեյ—բարեկեցութիւն, Բիգժամեն—փառք:

Հետաքրքիր են նոյնպէս որոտի և բամու աստուածները: Վերջինս բամիներով լիքը տոպրակը դրած է շալակին ու պինդ պահում է բերանը, իսկ որոտի աստուածը պղնձի ձողերով խփում է պղնձի թրմբուկներին: Երկուսի ղէմքն էլ սարսափելի է, մի հազազիւտ երևոյթ, քանի որ ճապոնական աստուածները խիստ բարի ու մեղմ ղէմք ունեն ընդհանրապէս:

Իսկ չար ղեւերին ներկայացնում են պոզերով, դզզզած մօրուքով, որ իհարկէ միայն երեխաներին է վախեցնում:

Որքան էլ բազմաթիւ լինեն այդ աստուածները, անկարելի է ճապոնացիներին կոպիտ հեթանոս համարել: Այդ աստուածների արձանները իմ վրաս ճիշտ նոյն տպաւորութիւնն էին անում, ինչ որ Աստուածածնի ու սրբերի արձանները կաթոլիկ եկեղեցիներում: Դրանք նոյն սիմբոլներն են և ոչ կուռք: Սրանք էլ նոյնպէս կանգնեցրած են տաճարների պատերի

մէջ և յաճախ նոյնպէս զարդարւած նոյն լուսապսակներով:

* *

Ճապոնի հասարակ ժողովուրդը շատ է սիրում ուխտ գնալ իր սրբավայրերին:

Գիւղերում բազմաթիւ կրօնական ընկերութիւններ կան, որոնց անդամները որոշ վճար են տալիս. դաշտային աշխատանքից ազատ եղած ժամանակ նրանք ամեն տարի այդ փողով ուղարկում են իրանց միջից ընտրած մի խումբ, սրբավայրերն այցելելու համար:

Ճապոնացին ոտով շրջել շատ է սիրում, և այդ ճամփորդութիւնը թանգ չէ նստում նրան: Բացի դրանից կան և յարմարութիւններ: Ամեն աւանում ուխտաւորների համար կայ մի յատուկ պանդոկ, ուր նրանք միայն վառելիքի վճարն են տալիս իրանց կերակուրը եփելու համար:

Այս թափառումների շարժառիթը յաճախ միայն կրօնական չէ. նրանք գնում են աշխարհ տեսնելու, իրանց հայրենիքի հետ մօտիկից ծանօթանալու և իրանց սրբազան տաճարները նայելու նպատակով, քանի որ տաճարները միևնոյն ժամանակ գեղարւեստի ու հազազիւտ իրերի թանգարաններ են ներկայացնում:

Նրանք նոյնպէս շատ են սիրում ուխտ գնալ բարձր սարերը, մանաւանդ իրանց սիրած սրբազան

Ո Ւ Խ Տ Ա Ի Ո Ր Ը

Փուջի, ուր բարձրացողների թիւը 10—15 հազարի է հասնում ամեն տարի: Այդ Փուջին մի մասնաւոր սէր ու յարգանք է վայելում և զարմանալի նման է մեր Փոքր Մասիսին:

*
**

Հասաւ ժողովրդական Մատուռի կոչւած տօնի օրը:

Թմբուկի անընդհատ զարկը վաղ առաւօտից ոչ ոքի հանգիստ չէր տալիս:

Ես իջայ քաղաք իմ հաւատարիմ ջին Զիւղաի հետ: Բոլոր տների պատերը բաց էին, և այնտեղ, ինչպէս օթեակներում, բազմած էին զեղեցիկ ճապոնուհիները: Յանկարծ դէպի ինձ վազեց եւրոպական տարազով զուգւած մի ճապոնացի երիտասարդ և առաջարկեց ինձ անգլիերէն, որ երթանք իր մի ծանօթի տունը, որի առջևից անցնելու էր թափորը:

Նախ ուզում էի հրաժարուել, այնքան անսպասելի էր այդ առաջարկը, բայց իմ Զիւղաի յանդիմանող հայեացքը զգացրեց ինձ, որ ես իզուր էի անվստահութեամբ վերաբերում այդպիսի սիրալիր ու պարզ հիւրասիրութեանը: Ես յօժարուեցի, ու մենք միասին առաջ շարժուեցինք խիտ բազմութիւնը ճեղքելով, մինչև որ երիտասարդը կանգ առաւ մի փոքրիկ տընակի առաջ:

— Խնդրեմ սպասեցէք մի վայրկեան, — ասաց նա խորհրդաւոր ձայնով. — զնամ տանտիրոջը յայտնեմ ձեր գալը:

Եւ իսկոյն էլ վերադարձաւ ու ինձ վեր հրաւիրեց: — Միայն խնդրեմ, հանէք կօշիկներդ, — յիշեցրեց ինձ սեմի վրա:

Ես հնազանդւեցի ու գուլպաներով ոտք դրի ձիւնի պէս մաքուր խսիրի վրա: Ներս մտայ թէ չէ, մի հայեացք ձգեցի շուրջս, տեսայ, որ գտնուում եմ մի ընդարձակ սենեակում, լիքը հիւրերով:

Ինձ աթոռ բերին: Բայց ես իմ մասնաւոր յարգանքը ցոյց տալու համար հրաժարւեցի ու նստեցի նրանց նման փոքրիկ կաշւէ բարձի վրա:

Իմ կաւալէրս ամեն ճիգ գործ էր դնում եւրօպացի լինելու. շարունակ զնում, գալիս էր ու ամեն անգամ նստելով կողքիս ներողութիւն էր խնդրում ու հարցնում, արդեօք իր սիգարը ինձ չի խանգարում: Վերջը, չը գիտեմ ինչու, յանկարծ սկսեց պատմել թէ առ այժմ առևտրական է, թէև իր միակ փափագն է անպատճառ անցնել Ամերիկա մի քիչ աշխարհ տեսնելու:

Այդ խօսակցութեան միջոցին մտաւ տանտէրը, մի վայելչահասակ գեղեցիկ ճապոնացի:

Մենք փոխադարձ տիկնք մեր բարենները, այսինքրն ձեռները դրած մեր ծնկներին՝ խոր գլուխ տրւինք միմեանց:

Նախ նա յայտնեց իր ջերմ ուրախութիւնը, որ

ես պատել եմ իր տունը իմ այցելութեամբ, յետոյ հարցրեց ազգութիւնս, և երբ իմացաւ, թէ հայ եմ, խիստ զարմացած աչքերը չոեց ու հարցրեց վարանումով.

«Այն հայերից, որոնք շարունակ թուրքերի դէմ կուռում են»:

Հիմա էլ զարմանալու հերթը իմս էր:

— Ախ, միթէ դուք լսել էք հայերի մասին:

— Ինչպէս չէ. յիշում եմ մի բանի տարի առաջ կոտորածներ կային, եթէ չեմ սխալում: Այստեղ մի ինչ որ միսիօնար փող էր հաւաքում ձեզ ուղարկելու համար: Հիմա ինչ վիճակի մէջ է ձեր երկիրը:

Ես նայում էի նրա երեսին ու չը գիտէի, ինչ պատասխանեմ, ուրախանամ թէ տխրեմ, որ մեր մեծ ցաւերի ալիքները մինչև ճապոնական կղզիներն էին հասել:

Մինչ այդ՝ ամբոխը աւելանում էր. բոլոր տների պատշգամբները ծածկւած էին մարդկային գլուխներով: Ահագին բազմութիւն էր եկել շրջակայ գիւղերից: Գեղջկուհիները զուգուէլ էին, զարդարել, որ ետ չը մնան բաղբուհիներից: Ամեն կողմ կարծես զօտիների ցուցահանդէս լինէր. բոլորն էլ մրցում էին իրանց զօտիների կտորներով ու գեղեցկութեամբ:

Փողոցում տղայքը ծախում էին կայանալիք թափորի կոպիտ գոյներով նկարւած պատկերը: Իսկ թափորը ինքը ուշանում էր: Բոլորը լարւած ուշադ-

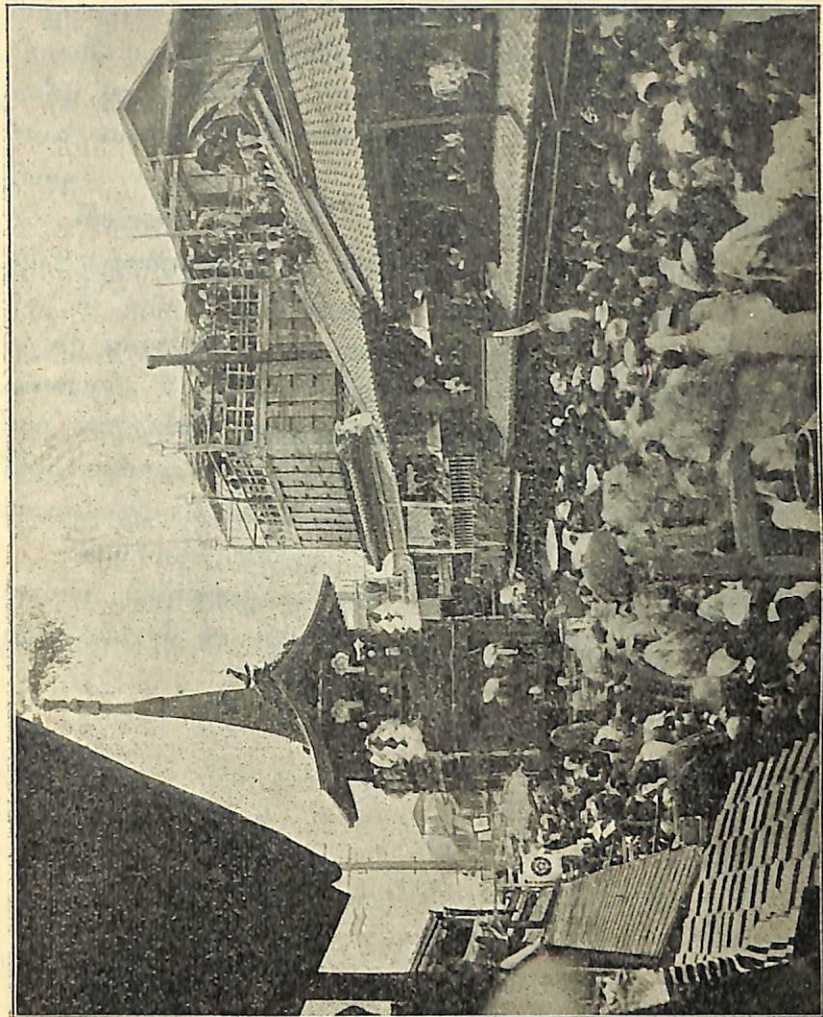
բութեամբ նայում էին դէպի այն անկիւնը՝ որտեղից գալու էր:

Վերջապէս երևաց առաջին կառքը՝ վրան երկ-
յարկանի մի շէնքով, գրեթէ մի տան մեծութեամբ:
Վերևի յարկում տեղատրեւած էին երաժիշտները ու
նուզում էին անդադար իրանց տարօրինակ գործիք-
ներով մեր քայլերգի նման մի ինչ-որ եղանակ: Գոր-
ծիքը պարզապէս մի մետաղի պնակ էր, որի եզեր-
քին խփում էին նոյնպէս մետաղի բարակ ձողերով,
ու առաջացնում մի մեղմ ու արծաթի հնչիւն ունե-
ցող ելևէջ: Երաժիշտների առաջ կանգնած էր մի
տղայ ճերմակեցրած դէմքով ու փայլուն թաղը գլը-
խին. ասացին, որ դա մի աստուածութիւն էր ներ-
կայացնում:

Կառքը դանդաղ առաջ էր շարժւում. նրան բա-
շում էին երկար հաստ թուկերով մի քանի շարք մար-
դիկ: Տարօրինակ էր տեսնելը, թէ ինչպէս նրանք
դանդաղ ու միակերպ կռանում ու ճիգ էին անում,
բոլորն էլ շարքով պինդ կպած իրանց պարանին: Իսկ
կառքի ներքևի յարկում կանգնած էին երկու կառա-
պան, լայն բացած հովհարները ձեռներին: Նրանք
անդադար թեքւում էին մի աջ, մի ձախ, հովհար-
ները ճօճելով օդի մէջ մերթ դանդաղ, մերթ արագ,
և հետն էլ երգում էին միակերպ մի երգ, կարծես
իրանց կառքը բաշող բազմամբոխ լուծը բաջալերե-
լու համար:

Դժւար տեղերում կամ կառքը անկիւնից ծռե-

Մ Ա Տ Ս Ո Ւ Ի Բ Է

լիս նրանց օգնութեամբ էին վեր ցատկում ուրիշ հրկու հոգի էլ, նոյնպէս հովհարներով գինւած, և չորսը միասին աւելի եռանդուն կերպով շարժում էին իրանց իրաններն ու հովհարները, ու խումբն էլ ցածում աւելի եռանդուն կերպով ձգում էր իր պարանը:

Առաջին կառքին հետևեցին բազմաթիւ զարդարուն պատգարակներ զանազան այլաբանական իրերով ու սրբութիւններով. մէկի մէջ մի փոքրիկ տնակ ու մի գեղջկուհու խրտուիլակ, միւսի մէջ մի ինչ որ աստուած, և այսպէս անընդհատ: Ետևից գալիս էր մի նաւ անիւների վրա դրւած, մէջը նորից երաժիշտներ, այնուհետև մի խումբ նաւաստիներ նաւապետի առաջնորդութեամբ:

Սրանով էլ վերջացաւ թափօրը, որը՝ որչափ հասկանալ կարողացայ, ամառայ ու պտղաբերութեան յաղթանակն էր ուզում ներկայացնել:

... անկողնի վրա ... անկողնի վրա ... անկողնի վրա ...

ԿԻՕՏՕՆ ԳԻՇԵՐԸ

Կիօտօն մեծ կենդանութիւն է ստանում գիշերը: Փողոցի երկու կողմից վառւում են գոյնզգոյն թղթէ մեծ լապտերներ, խանութները լցւում են լոյսով, իսկ փողոցները կեանքով:

Բազմութիւնը հոսում է առաջ. ոչ մի աղաղակ, ոչ մի հայհոյանք, ոչ մի կոպիտ ձայն այդ հազարգլխանի զանգածի մէջ: Ոչ հարբածի կը հանդիպես այդտեղ, ոչ էլ իրանց պահել չը գիտցող անձերի: Օղի մէջ լսւում է փայտէ կօշիկների ամուր թրխկոցը: Ինչ վերաբերում է կարգապահութեանն ու վայելչութեանը, ճապոն ամբօխը իր նմանը չունի աշխարհիս երեսին:

Փոքրիկ խանութները բառի բուն նշանակութեամբ ողողւած են էլեքտրական պայծառ լոյսով և յիշեցնում են պարահանդիսի քիօսկները, շուրջը վխտող ամբօխով: Տրօտուարից գուրկ, հարթ ու նեղ փողոցը, որ մի սովորական դահլիճից բոլորովին լայն չէ, աւելի մեծացնում է այս նմանութիւնը: Յուցադրած առարկաներն աւելի որոշակի աչքի են ընկնում փողոցի համեմատական մթութեան շնորհիւ:

Հէնց որ կանգ ես առնում մի խանութի առաջ, զգում ես իսկոյն, որ քեզ շրջապատել են: Ետևիցդ եկողները իրանք էլ կանգ են առնում օտարականին մի աւելորդ անգամ ևս դիտելու համար. նորերը միանում են սրանց այդ համախմբումից հետաքրքրւած, և շուտով տեսնում ես քեզ մի լայն շրջանակի կենտրոնում, որ խանգարում է փողոցի երթևեկութիւնը:

Ջննում են լուռ ու շատ աւելի ուշադիր, քան թէ ցերեկը, բայց նրանց այդ գննելու եղանակը ոչ մի անախորժութիւն չի պատճառում. նրանց հետաքրքրութիւնը ոչ կոպիտ է, ոչ էլ զրգռող, այլ միշտ լուռ, քաղաքավարի ու պատշաճ: Եւ հէնց որ շարժւում ես, բոլորն էլ իսկոյն նոյն հոսանքով շարժւում են առաջ, շարունակելով իրանց զբօսանքը:

Ճապոնացիին սիրում է գիշերը ուրախ անցկացնել: Մի շէնքից լսւում է թմբուկի ձայնը, որ անցորդներին ներս է կանչում ականջ դնելու թզուկի ծիծաղաշարժ երգերին, և արդէն զրսից երևում է, թէ ինչպէս հմայւած ամբողջ հասարակութիւնը թուլանում է ծիծաղից:

Մի այլ տեղում պարում է շնիկը և զանազան ֆօկլօւսներ անում. միւս կողմում տէրը ինքը կանգնած է լուսաւորւած սենեակի մուտքի առաջ և ներս է հրաւիրում նայելու իր օձերին ու սողուններին: Այստեղ երգում են, այնտեղ պարում են. քիչ հեռու փայլփլում են թատրոնի ճրագները, որտեղ ներկայ-

ացումը բնաւ չի ընդհատուում ամբողջ ժամերով։
 Ճապոնական թատրոնը մեծ բառանկիւնի շէնք է։ Երկրորդ յարկում կան օթեակներ բեմի երկու կողմից։ Մեզ առաջնորդեցին այնտեղ ու յատկապէս մեզ համար աթոռ բերին։ Պարզ էր, որ այդ աթոռները, ինչպէս և օթեակները, մի զիջում էր Արևմուտքի ճաշակին։ Իսկական հետաքրքրականն ու բնորոշը ցածն էր, պարտերը, որ իսկոյն գրաւեց իմ բոլոր ուշադրութիւնս։ Նախ ի հարկէ չկան նստարաններ, որոնք երկար անվերջ շարքերով բռնում են մեր պարտերի ամբողջ լայնքը։ Դրա փոխարէն ամբողջ դահլիճը կազմւած է բառակուսի փոսերից, որոնք միմեանցից բաժանուում են մի մարդու անցնելու շափնեղ ու բարձրադիր ուղիներով, այնպէս որ ամբողջ յատակը միասին վերևից նմանում է շահմատի տախտակին, որի բառակուսիների մէջ նստած են հանդիսականները առանձին-առանձին կամ ընտանիքներով։ Մինչդեռ ուղիների վրայով վազ են տալիս անդադար երեխաներ, առաջարկելով ներքեր նստողներին իրանց զամբիւղի պտուղները կամ զովացուցիչ ըմպելիին։ Նոյն այդ ուղիներով է, որ զերասանները ամեն անգամ բարձրանում են բեմ ու ելնում իրանց դերը աւարտելուց յետոյ։

Չարմանալի պարզ ու նախնական կեանք է թագաւորում այդ թատրոնական հասարակութեան մէջ։ Ներկայացումները տևում են անվերջ երկար, ուրեմն ինչո՞ւ իզուր նեղւեն։ Ճապոնացին այնտեղ իրան բո-

լորովին տան պէս է զգում։ Նստած իր արկղում՝ նա ճաշում է, խմում, ծխում ու հետևում խաղին հանգիստ ու հանդարտ։ Եթէ յոգնեցաւ բեմին ու խաղին նայելուց, նա անվրդով բաց է անում դրացի արկղից իրան բաժանող ուղին և առանց քաշուելու տարածում է իր մարմնի խոնջացած անդամները ու յաճախ էլ քնում։

Երբ աչքս քիչ վարժեց այդ արկղների աշխարհին, նայեցի վերջապէս դէպի բեմը, ուր նոյնպէս շատ բան կար մանկօրէն միամիտ ու տարօրինակ։ Այսպէս օրինակ վարագոյրը դէպի վեր չի բարձրանում, ոչ էլ ընդհանրապէս բացւում է, այլ նրան զօռով բաց են անում. ծառան բռնած նրա փէշից վազում է գլխապատառ բեմի ամբողջ լայնքովը, մինչև որ բոլորովին հաւաքում է։ Իսկ մի քանի թատրոններում վարագոյր բոլորովին չկայ։ Ֆայց այդ դէպքում բեմը շարժական է և դառնում է իր առանցքի վրա իր բոլոր տնակների, ծառերի ու միւս դեկորացիաների հետ միասին, հանդիսականների աչքի առաջ։

Բեմի կողմնակի պատի տակ մի փոքրիկ բարձրութեան վրա նստած էր մի երիտասարդ ճապոնուհի գիտաւր ձեռքին. օրկեստրի դեր էր կատարում նա, նւագում էր ու երգում, խաղին աւելի արտայայտութիւն տալու համար։ Բնորոշ էր նոյնպէս մի ճապոնացու դերը, որ կանգնած էր միւս պատի տակ և ձեռքին բռնած երկու ծանր տախտակներ՝ խփում

էր իրար ամեն անգամ, երբ բեմի վրա մի որևէ անարդարութիւն էր կատարոււմ, և կամ երբ դերասաններից մէկը բարկանում էր:

Մենք խաղի կիսին հասանք, որի բովանդակութիւնը հետեւեալն էր: Կինը սպասում է իր բացակայ ամուսնուն, որ այնքան էլ երիտասարդ չէ արդէն: Այդ դրութիւնից ուզում է օգուտ քաղել մի պարոն. բայց դեռատի կինը մնում է անդրդուելի, մինչև որ ամուսինը վերադառնում է վերջապէս: Բայց, Աստուած իմ, ինչ դրութիւն. շարագործները կողոպտել էին նրան ու կուրացրել: Նա հազիւ է գտնում իր տան ճանապարհը ու ընկնում է ներս ողբ ու լացով: Կինն էլ է սուգ բարձրացնում, ու այդ տեսարանը տեսնում է ամբողջ մի ժամ: Այդ կողմից ճապոնացիք արդէն խիստ են իրական, նոյն իսկ չափաւանց:

Մարդը խնդրում է, որ իրան տանեն տաճար, յուսալով, որ աստուածները կօգնեն ու կը բժշկուի: Սրբազան վայրերի տեղը բաւական գեղեցիկ էր. ներկայացնում էր մի լեռ ու վրան մի նեղ արահետ. լեռան գագաթին շինուած էր փոքրիկ տաճար: Բեմը բաւական ժամանակ մնում է դատարկ. մինչև որ վերջապէս պարտերով անցնում ու բարձրանում է բեմը երիտասարդ կինը, իր կոյր ամուսնուն առաջնորդելով: Կոյրը ճամփին յաճախ սայթաքում է, բիշ է մնում ընկնի արկղներում նստած հանդիսականների վրա, մինչդեռ բեմից անդադար ու կատաղի կերպով դղրդում են պատի տակ կանգնած ճապոնացու տախ-

տակի հարւածները, տեսարանն անշուշտ աւելի սրբտառուչ դարձնելու համար:

Վերջապէս հասնում են տաճարին, ուր ծերը սուզուում է իր աղօթքի մէջ. իսկ կինը, օգտուելով ազատ ժամանակից, արագ հեռանում է: Մարդը, աղօթքը աւարտելուց յետոյ, ձայն է տալիս: Ոչ մի պատասխան: Դուրս է գալիս տաճարից, կանչում է նորից ու իր ձայնի մենակութիւնից սարսափած՝ ընկնում է սար ու ձոր, մօտենում է անգնդին, մի սխալ բայլ—ու գլորում է ներքև:

Շատ շանցած վերադառնում է կինը, նա հոգեկան լաւ տրամադրութեան մէջ է, ըստ երևոյթին: Վազում է արահետով վեր, մարդուն ձայն տալով: Խորին լուծիւն. շտապում է տաճար—ոչ ոք:

Եղածը գուշակելով սարսափահար սկսում է հեկեկալ, ողբալ ու ձեռքերը կոտրատել: Տախտակների դղրդիւնը էլ բաւական չի համարում նրա վիշտը շեշտելու համար, բեմի ետեից լսում են ճիշ, ոռնոց, հաջոց. այդ բոլորը ձուլուած իրար՝ մի վայրենի ժխոր է կազմում:

Նրա սուգի միջոցին երևում է նորից գայթակղիչը և քաղցը խօսքերով գրաւել է ուզում: Տեսնելով, որ խօսքերը հերիք չեն, վճռում է ոյժի դիմել: Այն ժամանակ կինը, իր պատիւը պաշտպանելու համար, հետևում է իր ամուսնուն և նետուում է ժայռից ցած:

Չատ հետաքրքրական է գայտակղիչի վերջը. ա-

մեն կողմից նրա վրա են թափուում թաւամագ դեւերը և քաշ են տալիս, տանում, երևի դժոխք:

Ճապոնական դերասանի արտաքինը խիստ յիշեցնում է ինձ հին յունականը. այս տեղ էլ դերասանի գրիմից իսկոյն կարելի է որոշել նրա դերն ու բնաւորութիւնը, թէև դիմակ չկայ: Կատակերգուի բերնի անկիւնները դարձած են դէպի վեր. դէմքը գաջի պէս սպիտակ է, մի լայն ու մշտական ժպիտով:

Ողբերգուի դէմքը, ընդհակառակը, տրագիկ է միշտ, կարծես մի ողբերգական սարսափի վայրկեանին սառել է ու այդպէս մնացել:

Յունականի հետ նմանութիւնը լրացնելու համար ճապոն դերասանն էլ այնպէս ձիգ ու փայտի պէս է ման գալիս, ինչպէս ոտքին կօտուրն հագած յոյն դերասանը, իսկ խօսւածքը նոյնպէս միշտ ուռած, ճարտասանական ու միշտ անբնական մի շեշտով:

Կանանց դերերը կատարում են բացառապէս տղամարդիկ, և ճիշտն ասած՝ խիստ աջող:

Կնոջ դերը խաղացող դերասանին նայելով, բնաւ չի կարելի ենթադրել, որ դա տղամարդ է. այն աստիճան կանացի են նրա ձայնն ու շարժումները: Կինը միայն վերջերս է սկսում բեմ դուրս գալ, բայց դեռ խիստ հազւագիւտ դէպքերում: Թէև ճապոնացին շատ է սիրում իր թատրոնը, բայց դերասանի պաշտօնը յարգանք չունի նրա աչքում: Եւ ընդհանրապէս ճապոնական թատրոնը ռամկական հիմնարկութիւն է համարուում. յաճախողը ամենահասարակ ժողովուրդն

է. իսկ ազնւականներն ու բարձր դիրք ունեցող անձնաւորութիւնները Կնում են ծպտւած:

Վերջերս ի հարկէ սկսել է արդէն մուտք գործել և եւրոպական բեմը իր Համլետներովն ու համերգներով: Կան արդէն յայտնի դերասաններ ու դերասանուհիներ, որոնցից մասնաւորապէս մեծ հռչակ ունի դերասանուհի Սադօ-Եակօ, որ մինչև անգամ Պարիզում մեծ աջողութիւն է ունեցել վերջին ցուցահանդիսի փամանակ:

Ի Օ Կ Օ Զ Ա Մ Ա . Տ Օ Կ Ի Օ

Կիօտօից մի օրւայ ճանապարհ է մինչև Իօկօհամա:

Դեռ շատ ժամանակ չի անցել, երբ Իօկօհաման մի փոքրիկ աննշան ձկնորսական գիւղ էր:

Բայց մի յիսուն—վաթսուն տարիների ընթացքում այդ գիւղակից ծնւեց մի գեղեցիկ եւրոպական քաղաք, շնորհիւ այն հանգամանքի, որ սկզբում միայն այստեղ էր թոյլ տրւած եւրոպացիների բնակութիւնը. այնպէս որ Իօկօհաման ներկայացնում է եւրոպական քաղաքի մի կատարեալ նմուշը զուրկ այն ամենից, ինչ ճապոնական կնիք է կրում:

Ամեն բան այստեղ եկւոր է ու օտար, թէ կառքերը, թէ երթեկող հոսանքը, ուր տիրողը եւրոպական դէմքեր են, թէ փողոցներն իրանք, ուր մարդ իզուր կարօտով փնարում է սիրունիկ կոկետ ճապոնական տնակները: Ինչ որ ճապոնական է, կարծես ճնշւած, պահւած, փախած լինի դէպի քաղաքի հեռաւոր անկիւնները:

Ինձ հետաքրքրեցին շէնքերը իրանց կառուցման տարօրինակ երկուութեամբ. տունը կարծես երկու

անգամ է շինած իրար մէջ. զրսի պատեանը քարից, իսկ ներսը փայտակերտ, այնպէս որ երկրաշարժի ժամանակ, երբ քաղէ տունը թափւում է, փայտակերտը մնում է անվնաս: Երկրաշարժը, ինչպէս յայտնի է, շատ սովորական երևոյթ է ճապոնում, և հէնց իրանք ճապոնական կղզիները ամբողջապէս ծնունդ են հրաբղխային ոյժի գործունէութեան:

Իօկօհամաից հեռու չէ հռչակաւոր Հաչիմանի տաճարը Կամակուրայում, որտեղ կանգնած է Բուդդհայի հրաշալի հսկայական բրօնզէ արձանը: Այդ տաճարումն են պահւած յաղթական տրօֆէները—աւարները, որ ճապոնացիք խլել էին կօրէացիներից երրորդ դարում այն արշաւանքի ժամանակ, որ նրանք կատարել են իրանց աշխարհակալ Քինգօ-Կօու թագուհու առաջնորդութեամբ:

Մեծ Բուդդհան, Դայ-Բուտսու, գտնւում է տաճարից ոչ հեռու: Առաջ նրա վրա էլ մի տաճար կար կառուցած. բայց մի երկրաշարժի ժամանակ ծովի մի լեռնադէզ ալիք սրբել է տաճարն ամբողջովին գետնի երեսից առանց Բուդդհայի խորին մտածմունքը խանգարել յանդգնելու, և այդ օրւանից Բուդդհան բազմած է բաց երկնքի տակ բնութեան ծոցում:

Այս արձանը պատկանում է ճապոնական արւեստի ամենանշանաւոր գործերի թւին. արդէն ճապոնացիք ընդհանրապէս շատ են յայտնի բրօնզը ձուլելու արհեստովը: Արձանի դէմքը հիացում է պատճառում իր արտայայտութեան գեղարւեստական խո-

ըրութեամբն ու վեհութեամբը: Այդտեղ պարզ դրոշմ-
ւած է ատուածային անվրդով ու վեհափառ անդոր-
րութիւնը, այդտեղ պարզ դրոշմւած է մտքի յաղթա-
նակը մարմնի վրա և կրքերի սպանումը կամքի ոյժով:

— Կ'ընձ մ'անտոյա՞նք յիշուցի մարտոյոյսու ուսչ
բնանձ սխալքոյսիս զյնքերի մախանդսանձ զմազ
մանկութեանս զգոր զիցո մկրտութեանս մմ

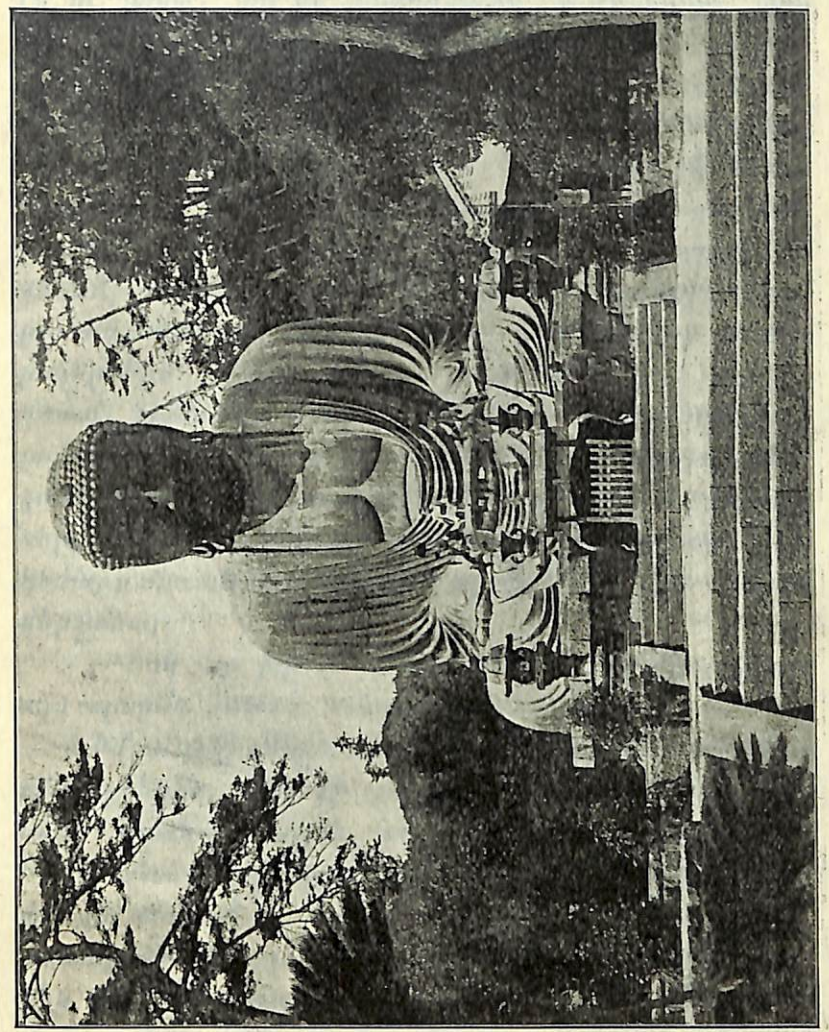
Մինչ գնացքը արագ սլանում էր դէպի Տօկիօ,
մենք վազօնում ծանր ու բարակ կշռում էինք ու
դատում, թէ չը նայելով ճապոնական կեանքի համ-
բաւաւոր էթանութեանը՝ այնքան էլ մեզ էթան չէր
նստել առաջնակարգ հիւրանոցներում մեր կենալը,
իսկ երբ գնացքը մտաւ Տօկիօ, մենք արդէն վճռել
էինք մի փոքրիկ սենեակ վարձել քաղաքի ծայրում,
խոյս տալով մեծ հիւրանոցներից: Երկար հարթակով
վազօններից գնում էինք դէպի կայսարահր, երբ յան-
կարծ կարծես գետնի տակից մեր առաջը բուսաւ մի
ճապոնացի լայն յարդէ գլխարկը գլխին, յարձակեց
իսկոյն մեր իրերի վրա ու քաշ տւեց առանց այլև
այլութեան դէպի իր փոքրիկ կառքը:

Բոլորս իրար անցանք:

Իմ գայրացկոտ բողոքների դէմ նա լուռ ու հան-
գիստ մեկնեց ինձ մի քարտ, որի վրա ֆրանսերէն
գրւած էր. «Տետուեցէք նրան, նա ձեզ կառաջնորդէ
Emile Jiraud-ի մօտ, որ ապրում է ծովեզրի մօտ,
քաղաքի ծայրում...»

Զեռազրի շարունակութիւնը այնքան խառնակ

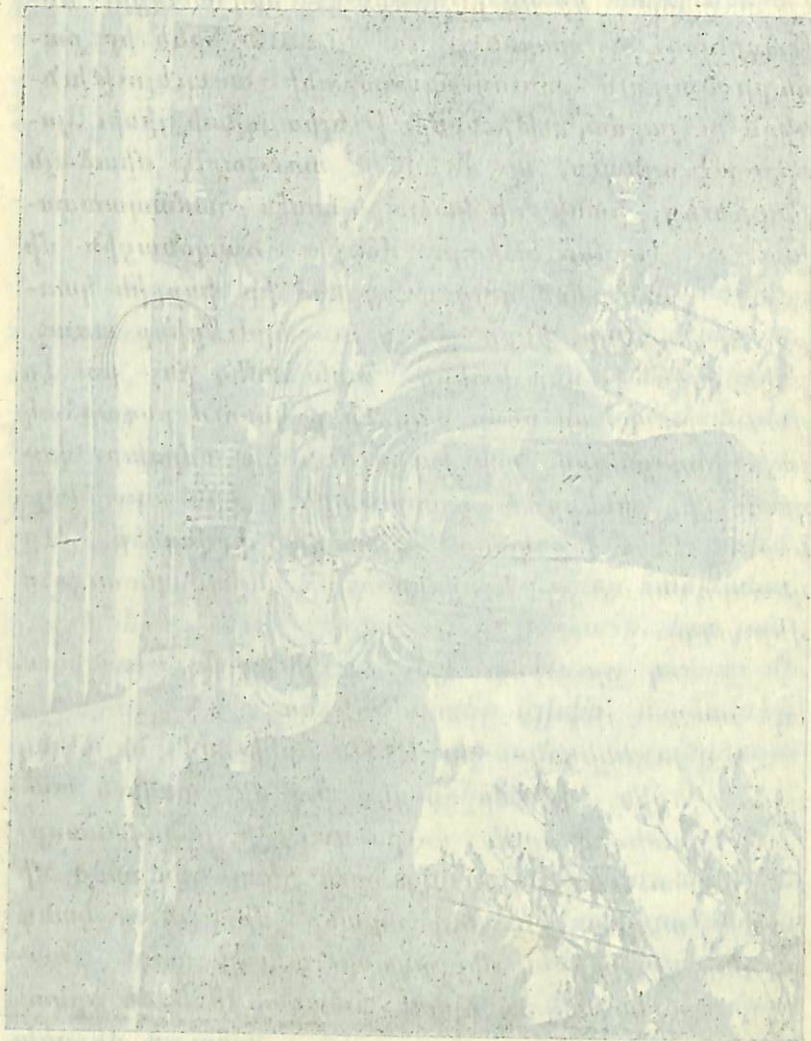
Գ Ս Յ Բ Ո Ի Տ Ս Ո Ւ Ի

էր ու շփոթ, որ ես ընթերցումն ընդհատեցի, ենթադրելով, որ պարոն Emile Jiraud-ն երևի իր քաղաքի ծայրում գտնուող բնակարանի առաւելութիւններն ու յարմարութիւնները թւելիս պիտի լինի: Այսպէս թէ այնպէս, պ. Jiraud-ի առաջարկը միաձայն ընդունեց, քանի որ կատարելապէս համապատասխանում էր մեր նախորդ վճռին: Ճապոնացին մի galant շարժումով ցոյց տւեց ինձ իր փոքրիկ կառքը. ես նստեցի, ինքը լծեց ու շարժեցինք առաջ, ընկերներս էլ մեր ետևից: Նախ ամեն ինչ լաւ էր գնում, քանի որ մենք անց էինք կենում ընդարձակ լայն փողոցներով, ուր շարժում էր ամբոխը, վազում էին ջիները ու զանգահարում էին տրամվայները: Վերջը ընկանք կողմնակի փողոցներ, ուր կեանքը մեռած էր, և որոնք ոչ մի կերպ չէին ուզում վերջանալ:

— Իսկ որ խիստ խուլ անկիւնումն է ապրում այս պարոն Jiraud,— մտածեցի ես:

Իմ ուղեկիցներս մի թեթև երկիւղով նոյն իսկ անկարկեցին, թէ մի գուցէ մեզ մի անկիւն տանեն, որտեղից այլևս դուրս գալ չը կարողանանք: Բայց ահա յարդէ գլխարկը շուռ եկաւ յանկարծ մի վերջին անգամ էլ. մենք մտանք մի բազ ու կանգ առանք մի փոքրիկ միյարկանի տնակի առջև: Տնակից մեզ էին նայում երկու ճապոնուհի և մի երկարահասակ ճապոնացի իր անսովոր խիտ ու սև բերն ու միբուրի միջից:

— Ահա վերջապէս մի ճապոնացի, որ բեխ ու միբուր ունի, — մտածեցի ես զարմանալով:

Մեր փոխադարձ լռիկ ուսումնասիրութիւնը տեւեց մի քանի վայրկեան, մինչև որ ես սիրտ առայ ու խզեցի այդ լռութիւնը, հարցնելով, թէ խօսում է ֆրանսերէն:

— Mais oui, Melle, — պատասխանեց երկարաբեխ ճապոնացին զուտ պարիզեան արտասանութեամբ:

— Ուրեմն, խնդրեմ, երկու սենեակ, — ասացի կառքից իջնելով:

— Բայց, pardon, Melle, իմ տունս հիւրանոց չէ, — պատասխանեց նա վիրաւորած շեշտով:

Ընդհանուր ապշութիւն:

Այն ժամանակ ցոյց տւի իրան իր բարտը:

Մարդը նայեց զարմանքով, յանկարծ ձեռք խփեց ճակտին ու այնպէս վարակիչ կերպով սկսեց ծիծաղել, որ մենք էլ ժպտացինք ակամայ, առանց հասկանալու, թէ բանն ինչու՞ն էր:

— Այ մարդ, ես քեզ սում ետեիցն եմ ուղարկել, — զարձաւ նա ծառային, որ կանգնած էր մի շատ անյարմար դրութեան մէջ:

— Կայարան, ձեր ազգականների, — կակազեց յարգէ զլխարկը:

— Եւ մինչև հիմա դու նրանց դեռ չես ճանաչում. քանի անգամ տեսել ես ու բերել ինքդ:

Ծառան մի ոտից միւս ոտի վրա էր անցնում, ու վերջապէս մըթմըթաց:

— Էհ, ես ինչ գիտնամ, այս բոլոր եւրոպացիք այնպէս նման են միմիանց:

Բանը պարզւեց ընդհանուր ծիծաղով, պ. Jiraud մեզ ներս հրաւիրեց միասին նախաճաշելու և ծառային նորից կայարան վազցնել տւեց:

Բանից դուրս եկաւ, որ այդ միակ երկարաբեխ ճապոնացին մի պարզ ֆրանսիացի էր, ֆրանսիական դեսպանատան ատաշէ: Բայց ինչպէս ճապոնում ապրող շատ եւրոպացիներ, նա իր կեանքն ու կենցաղը բոլորովին յարմարեցրել էր ճապոնականին, սկսելով իր արդէն իսկական ճապոնուհի կնոջից մինչև իր երկար ու յարմար ճապոնական խալաթը:

Նախաճաշից յետոյ մեր ֆրանսիացի ճապոնացին սիրալիբ կերպով մեզ ճամփայ դրեց, նախապէս տալով մի հիւրանոցի հասցէ: Եւ մենք մի բառորդ ժամ յետոյ ընկել էինք նորից մեր ճակատագրական առաջնակարգ հիւրանոցը:

Տօկիօ ահագին քաղաք է. մինչև հիմա իմ տեսածներից ամենամեծը: Իսկոյն մարդու ուշադրութիւնն են գրաւում ամեն կողմ փուլած ընդարձակ պուրակները պարկերը: Դրանցից ամենազրաւիչը Ուէնօ կոչւած պարն է, ուր աճում են հրաշալի կերասենիներ: Ապրիլ ամսին այդ ծառերը ծածկում են իրանց քնքոյշ ու սալիտակ ծաղիկներովը, ու ամբողջ քաղաքը զալիս է հիանալու: Երեխաներին յատուկ մի օր արձակուրդ են տալիս ու տօն են սարքում, որ զան բնութեան այդ գեղեցկութիւնը վայելեն:

Իսկ բանաստեղծները հնչին երգեր են հիւսում այդ ձիւնափայլ անարատ ծաղիկը գովաբանելու, որ ամի անարատ ամպ է, ջինջ երկնքից իջած ու փաթաթւած ծառի սաղարթին ու կախ ընկած նրա ամեն մի ճիւղից ու ոստից»:

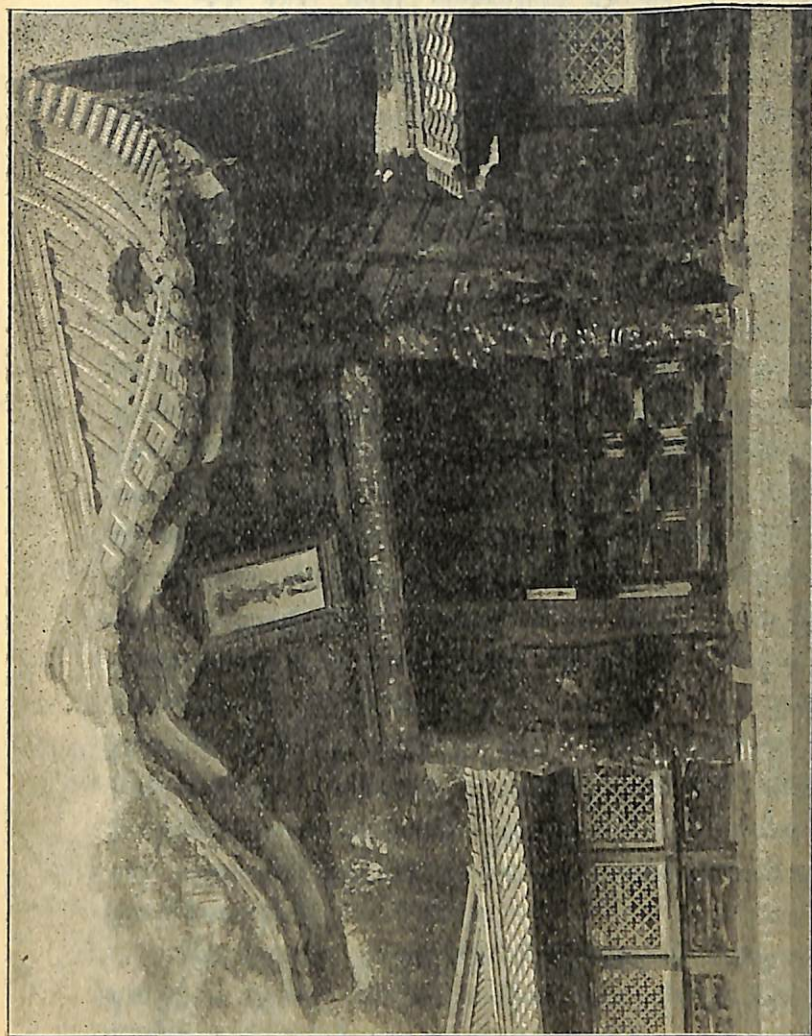
Աւելացնեմ միայն, որ այդպէս սիրւած ու երգւած ծառի պտուղը ճապոնացին չի ուտում:

Իսկ Զիբա—պարկը հռչակւած է իր տաճարներով, ուր թաղւած են սիօզունները, ճապոնի նախկին աշխարհական տէրերը: Այդ տաճարները իրաւամբ համարոււմ են ճապոնական գեղարւեստի հրաշալիքը:

Նախ պէտք է անցնես մի քանի բազ, որոնք մի անոնւմ են իրար հետ գեղեցիկ դարբասներով: Վիշապները գալարոււմ են դրանց սիւների շուրջը: Բազից բազ ձգոււմ են երկար գալերիները, որոնց արտաքին պատը ամբողջովին ծածկւած է հրաշալի պանօնների (panneau) մի երկար շարքով: Ուր էլ որ դարձնում ես աչքդ, ամեն տեղ հիանալի արւեստով փայտի վրա կատարած փորագրութիւններ, որոնք գոյնզգոյն ծաղիկների ու պէս-պէս թռչունների հրաշակերտ մի հիւսւածք են ներկայացնում: Բազում շարւած են իրար կողք բրօնզէ ու բարէ խոշոր գեղեցիկ պլատերներ, որոնք դայմիօսների կողմից բերւած նւէրներ են հանգուցեալ սիօզունի յիշատակը յարգելու համար:

Դարբասներից մէկի դրան ճակատին կախւած է «Արքայական» կոչւած տախտակը, որ միկազօի նւէրն

Ն Ա Ք Ա Տ Ա Բ Ի Վ Ն

է և որի վրա ոսկէ տառերով գրւած է հանդուցեալ սիօգունի անդրաշխարհիկ անունը: Ճապոնացիք խիստ գնահատում են գեղեցիկ գիրը, և ճիշտն ասած՝ ճապոնական գիրը շատ գեղարւեստական է: Իզուր չեն ասել, որ նրանք նկարում են այնպէս, ինչպէս գրում են, և գրում են այնպէս, ինչպէս նկարում:

Իմ հիացումս աւելի սաստկացաւ, երբ ես քաթանի հողաթափները կօշիկներիս անցնելով՝ մտայ տաճարը: Շուրջը ամեն բան յղկւած, փորագրւած ու ոսկեզօծ է այն աստիճան, որ մարդու աչքը շլանում է: Ամբողջ առաստաղը բաժանւած է քառակուսիների, յղկւած ու լակւած, իսկ ամեն մի քառակուսիի մէջ փիւնիկ թուշունի պատկերն է: Առաստաղի տակ, պատերի վրա փորագրւած են ծաղիկների մէջ թռչկոտող մանրիկ թռչուններ, որոնք հիացմունք են պատճառում իրանց բնական ու մաքուր աշխատանքովը: Աւելի ցած նկարւած են առիւծներ. իսկ գետնին, ձիննափայլ խսիրների վրա շարւած են գեղեցիկ, յղկւած փոքրիկ սեղանիկներ ու արկղիկները, որոնց մէջ սրբազան ձեռագիրներն են պահուում: Ոսկեվառ խորանը զարդարւած է նրբանկար ծաղկամաններով, ուր օրօրւում է լօտոսը, բուղդհիստների համար մաքրութեան խորհրդանշանը:

Այդ բոլոր շքեղութիւնից յետոյ մի տարօրինակ, գուցէ և կրթիչ հակապատկեր է ներկայացնում սիօգունի գերեզմանը, որ աչքի է ընկնում իր գեղեցիկ ու ազնւական պարզութեամբը:

յամբարանս Է ճանոր խոյնաստ ինչ ապի իցո մ ի
տայիս յիբրանայս Ե յիմաստ իվիզոստչայրնա յմտրոսի
-ած ճաստ մտջիմ մ յգրի յիվիթոթ մն նառաճոսն
մէ զոյր Է յմարտանայարմր աոց զցի մտիմայ
նադր սիբոսմ յմիմայ զմ նաղոսմ զմայր զո յնտ
բոսի յնայր յմայր մն նաղր մ մն
-ոց սմ կոմ յնայրնաստ յիմաստ մտրամբ նմ

Ն Ո Ր Զ Ա Պ Ո Ն

Տասնեկիններորդ դարու սկզբին սիօզունի իշխա-
նութիւնը արդէն բոլորովին անտանելի էր դարձել
ժողովրդի բոլոր խաւերին իր վերին աստիճանի բռ-
նակալ կառավարութեամբը, ուր անհատի ազատու-
թիւնը ճնշւած էր բացարձակապէս:

Եւ բոլորի սրտերը ազատութեան յոյսով ակա-
մայ ձգտում էին դէպի միկաղօ, որ մնում էր բաշ-
ւած Կիօտօում և որի անւան հետ կապւած էին հին
դարերի բազմաթիւ աւանդութիւնները, որոնք այն-
քան սիրելի էին ժողովրդին:

Երկիրը սաստիկ յուզման մէջ էր: Գործը աւելի
ևս բարդւեց, երբ Ճապոնի ամերին խարխիւ ձգեց
ամերիկական նաւատորմիդը Parry-ի հրամանատա-
րութեամբ: Ամերիկացիք պահանջեցին, որ Ճապոնի
նաւահանգիստները բաց լինեն ամերիկեան ապրանք-
ների համար: Այդ պահանջը սաստիկ անախորժ էր
ճապոնացիներին, մանաւանդ անցեալում օտարների
հետ ունեցած փորձերից յետոյ:

Առաջին եւրոպացիները պորտուգալցիք ու հոլ-
լանդացիք էին, որոնք ոտք դրին Ճապոն տասնեկեցե-

րորդ դարում և շատ սիրալիր ընդունելութիւն դտան:
Նրանց հետքովը անմիջապէս եկան միսիօնարները,
որոնք և փչացրին ամեն ինչ: Օգտուելով իրանց ա-
ռաջին աջողութիւնից, նրանք դիրք գրաւեցին, խրոխ-
տացան, սկսեցին խառնել երկրի ներքին վարչական
գործերի մէջ և մեծ դժգոհութիւն գրգռեցին իրանց
դէմ, որի հետևանքն եղաւ 1632-ի բրիտոնեաների
ընդհանուր կոտորածն ու հալածանքը: Այդ օրից
Ճապոնը փակ մնաց եւրոպացիների համար: կառա-
վարութիւնը խստիւ պատժում էր ամեն մի մարդու,
որ համարձակում էր նրանց հետ յարաբերութիւն
կապել կամ նրանց զրբերը կարդալ:

Եւ ահա յանկարծ այս բոլորը վերացաւ, կար-
ծես մի կախարդական դաւազանով: Ճապոնը տեղի
ուեց հանգամանքների ուժի առաջ, աւելի գօրեղա-
նալու ու յաղթող հանդիսանալու համար: Նա լաւ էր
հասկանում, որ մնում էր երկուսից մէկը — կամ վտան-
գի ենթարկելով Ճապոնի անկախութիւնը մնալ իր
նախորդ անանձնութեան մէջ իր բոլոր առանձնա-
յատկութիւններով, կամ օտարին չը հպատակելու
համար հիմնապէս փոխել իր ընթացքը և իւրացնել
այն ամենը, ինչով ուժեղ էր այդ օտարը:

Եւ մի անգամ այդ ճամփի վրա ոտք դնելուց յե-
տոյ, Ճապոնն էլ կանգ չառաւ ու նրա քայլերը եղան
զարժանալի արագ ու կտրուկ: Այդ գործում խիստ
մեծ դեր է կատարել արդի միկաղօն՝ Մուտսու-ձիտօ,
որ, ժողովրդի լաւագոյն տարրի վրա յենւած, միաց-

ընց իր ձեռքում հոգևոր ու աշխարհական իշխանութիւնները և մէկը միւսի ետևից սկսեց իր բարեփոխութիւնները: Նրա առաջին գործը եղաւ թողնել Կիօտօ, որտեղ նա իրան շղթայաւած էր զգում դարաւոր ծէսերով, և իր մայրաքաղաքը հաստատեց Իեդօ (Տօկիօ), որ ծովի ափին լինելով շատ յարմարութիւն էր տալիս եւրոպացիներին հետ անմիջական յարաբերութիւններ պահպանելու:

Երկրում այնքան մեծ էր շարժումը և նոր ճամփով գնալու պահանջը այնքան խիստ, որ դայմիօսներից շատերը հայրենասիրաբար հրաժարուում էին իրանց սեփական իշխանութիւնից և դարաւոր իրաւունքներից յօգուտ կայսեր: Դրանով սաստիկ հեշտանում է միկադօի գործը: Եւ կարճ ժամանակում վերջնականապէս ընկնում են ֆէօդալական կարգերն ու դասակարգերի շահաւէտ շարժումները: Այլ ևս դասակարգերի խրտրութիւն չկայ, և բոլորը հաւասար են օրէնքի առաջ:

1889-ին ձապոնը դառնում է սահմանադրական պետութիւն: Օրէնսդիր մարմին դառնում են երկու պալատները, իսկ գործադիր ոյժը՝ միկադօն է ու նրա ընտրած նախարարները: Սահմանադրութիւնը յայտարարում է անձնաւորութեան և բնակարանի անձեռնմխելիութիւնը, մամուլի և ժողովների ազատութիւնը, ի հարկէ օրէնքի սահմաններում: Դատաստանական իշխանութիւնը բաժանուում է գործադիրից, և դատաւորները դառնում են անփոփոխելի: Այսպիսով ձապոնի կառավարութիւնը նպատակ է դնում ար-

ժանի տեղ գրաւելու քաղաքակրթւած պետութիւնների շարքում և շատ կարճ ժամանակի մէջ հասնում է իր նպատակին, ցոյց տալով մի գարմանալի տոկոնութիւն, եռանդ ու կենսունակութիւն: Կեանքի ոչ մի կողմը նա բաց չէ թողնում իր աչքից, միշտ պատրաստ սկսելու նոր ձեռնարկութիւններ, չխնայելով ոչ մի նիւթական միջոց երկրի տնտեսական դրութիւնը բարձրացնելու համար:

ձապոնական ընթօրմների ալիքները յեղաշրջեցին նոյնպէս և կրթութեան գործը, թէև, ճիշտն ասած, առաջ էլ ձապոնը մեծ ուշադրութիւն էր դարձնում ժողովրդի կրթութեան վրա: Բոլոր դասակարգերը անխտիր ուսում էին ստանում, թէև ի հարկէ այդ ուսումը շատ տարրական էր ու գործնական բնաւորութիւն էր կրում:

ձապոնի նախկին վարժապետը Չինաստանն է. ամբողջ տասը դար բուդդիստ տաճարներն են եղել դրանց ուսումնարանները: 17-րդ դարից սկսում է մի մասնաւոր սէր դէպի Կօնֆուցզէի վարդապետութիւնը, մանաւանդ բարձր շրջաններում: ձապոնական կրթութիւնը այն յատկանիշն ունի, որ աշակերտի խելքը զարգացնելիս՝ նրանք միշտ մեծ ուշադրութիւն են դարձնում և սրտի կրթութեան վրա: Այդ տեսակէտից ուսումնարանն ու ընտանիքը միշտ ձեռք ձեռքի են գնում: Նրանք զարգացնում են սէրը դէպի իւրայինները, դէպի հանրութիւնը, դէպի թագաւորն ու հայրենիքը: Այժմ կառավարութիւնը ոչ մի ջանք չի խնայում

հնար եղածին չափ շուտով իւրացնելու եւրոպական կրթութեան եղանակը, և այդ պատճառով էլ արդի դպրոցական կազմը ամբողջապէս արևմտեան է: Մեծ է մանաւանդ ամերիկացիների խաղացած դերը այդ գործում: Այժմ ամենախուլ անկիւններում կան նախնական դպրոցներ: Եւ դպրոցը պարտադիր է ամենքի, անխտիր թէ տղայի ու թէ աղջկայ համար: Ճապոնը անգրագէտ չունի: Գիւղական ու քաղաքային դպրոցների հոգսը ինքը գիւղը կամ քաղաքն է բաշտում:

Կրօն բնաւ չեն անցնում. դրա փոխարէն կան բարոյագիտութեան դասեր: Մասնաւորապէս շեշտած են բնական գիտութիւնները, որոնց անցնելու եղանակն էլ բացառիկ կերպով լաւ է ու գործնական. շատ սովորական բան է դպրոցական այցերն ու պրտոյտները ուսուցիչների առաջնորդութեամբ իրանց հայրենիքի ու բնութեան հետ մօտիկ ծանօթանալու համար: Դպրոցը տալիս է և երկրագործական ծանօթութիւններ, որին գոյգ է ընթանում գործնական վարժութիւնը՝ յատուկ այդ նպատակով շինւած տիպար ագարակներում: Մարմնամարզութիւնն ու ֆիզիկական խաղերը պարտադիր են բոլոր դպրոցներում և շատ են գոված: Ընդհանրապէս դպրոցներում տիրող ոգին աւելի մտերմական է ու ընկերական. ուսուցիչը աշակերտների վերաբերմամբ մեծ ընկերոջ դեր է խաղում. պատիժ ասած բանը համարեա թէ չկայ:

Քաղաքներում կան ուսուցչական երկսեռ վար-

ժարաններ: Շատ բարձր են և օրինակելի նրանց մասնագիտական տեխնիկ վարժարանները, իսկ համալսարան ունեն երկու հատ՝ մէկը Տօկիօ, միւսը Կիօտօ, երկուսն էլ արբունի: Կան և ազատ համալսարաններ: Դրանցից մէկը յատկապէս կանանց համար է, հիմնւած Տօկիօյում 1901-ին: Ընդհանրապէս կանանց բարձրագոյն կրթութեան խնդիրը այժմ մեծ քայլերով է առաջ գնում, մանաւանդ շնորհիւ Գարուկա թագուհու ձեռնբեղէցութեանը: Ճապոնն ունի արդէն իր գիտնականները, որոնք անուն են վայելում նոյն իսկ Եւրոպայում: Ճապոնի արագ առաջադիմութեան զլխաւոր նշաններից մէկն է և նրա մամուլի արագ զարգացումը: Նրանց պարբերական հրատարակութիւնների թիւը հասնում է մինչև 1500-ի (Dumolard): Նրանց գիւնն էլ շատ էժան է: Դա աւելի ևս զարմանալի է, եթէ յիշենք, որ ճապոնական այբուբէնը շատ բարդ է և դեռ չէ թօթափել չինականի լուծը: Ճապոնական այբուբէնով, որ 48 տառ ունի, կարելի է արտայայտել միայն հասարակ խօսակցութիւնը, իսկ աւելի բարդ գաղափարների արտայայտութեան համար պէտք է դիմել 15 հազար չինական նշանների օգնութեանը, այնպէս որ պարզ այբուբէնի պահանջը այժմ խիստ մեծ է և երեւի երկար սպասել չի տալ:

Այժմեան այբուբէնով ճապոնացիք գրում են վերեւից ներքեւ, իսկ տողերը իրար յաջորդում են աջից ձախ:

Խարխախն անա քաշլած է արդէն, ու մենք շարժ-
ւեցինք առաջ:

Կամաց անցնում, ետ-ետ են գնում ու կորչում
աչքերիցս ցած ու հարթ ծովեզրն ու բարափը իր
փայտէ տներով, ջօնկերն ու նաւակները իրանց բեռ-
ներով, ու վերջն էլ գմբուխտի կղզեակները իբար ե-
տեից լողում են, անցնում ու բիշ-բիշ թաղում կա-
պոյտ ու մթնոյ հեռաւորութեան մէջ:

— Սայնարա՛ (մնաս բարով), ձապոն, — ասում եմ
ես ակամայ, և զգում եմ, որ տխուր եմ:

Մերենան արագացրեց իր կանոնաւոր դղրդիւ-
նը: Զով քամին դէմ վազեց մեզ, բաց ծովն էր մեր
առաջ իր լայն ալիքներով, որոնց վրա խտացող գի-
շերը վառում էր իր անթիւ անհամար մանրիկ ճը-
րագները:

Աչքերս յառած՝ նայում էի մութին, ու իմ ե-
րևակայութեանս մէջ «ծագող արևի» կղզիներն էին
դեռ միշտ և նրանց բնակիչների փոքրիկ շնորհալի
կերպարանները, որոնք ինձ իրանց գրաւիչ ժպիտն
էին ուղարկում և մի առանձին հմայքի տակ էին պա-
հում հոգիս: Եւ ինչքան խորասուզում էի իմ յիշողու-
թիւններիս մէջ, այնքան աւելի առեղծւածային ու
անբացատրելի էր թւում ինձ այդ ժողովրդի հոգին:
Ի՞նչ հմայքով նա հասել է իր այդ զարմանալի հո-
գեկան պարզութեանն ու իր այդ անվրդով փիլիսո-
փայութեանը, որ մտել թափանցել է մինչև ժողովրդ-
դի հոգու խորքը: Եւ ի՞նչ հրաշքով նրա փափուկ,

ընթացում ու կանացի սիրտը ձուլել է այդ վսեմ ա-
րիութեան ու դիմացկունութեան հետ, որ ոչ մի ան-
ջրպետի առաջ կանգ առնել չը գիտէ, չի սիրում կէս
ճանապարհները ու գնում է առաջ արագ և վստահ,
ճակատադրական անողորութեամբ:

Քամին բուռն ոյժով խփեց դէմքիս, ու ես
սթափուեցի: Խոր մութն էր արդէն ծովի վրա:

Նուռ եկայ ու ուղղեցի դէպի խցիկս:

— Սայնարա, ձապոն:

...մի ևս ու միջին էլ ետևում ճառագայտը
մի անմիջապես փոխադրվում է մեծ անմիջապես
վարձատրվող փոխադրվող անմիջապես
մասին չիտայր ցնցում է մի անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես
-այս միջին փոխադրվող անմիջապես

||

||

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431079

21761